
**ДЈЕЛА МИЛЕНКА РАТКОВИЋА
У ОГЛЕДАЛУ КРИТИКЕ**

Издавач

ИГП “ПЕГАЗ” - Бијело Поље

За издавача

Зоран Локтионов

Компјутерска обрада

Марко Тврдишић

Штампа

ИГП “ПЕГАЗ” - Бијело Поље

Тираж

300

ДЈЕЛА МИЛЕНКА РАТКОВИЋА
У ОГЛЕДАЛУ КРИТИКЕ

2015.

ДЈЕЛА МИЛЕНКА РАТКОВИЋА У ОГЛЕДАЛУ КРИТИКЕ

Окњижевном дјелу стваралаштва Миленка Ратковића критика је писала често и обимно. Тако у богатој библиографији, коју је о Ратковићу начинио Никола Рацковић, запажамо да се „Ратковићем бавио цио круг критичара дјечје и уопштено литературе“ мада су о његовим књигама писали и пјесници, новинари, публицисти и други људи од пера. Разлика у њиховим мишљењима је често неуједначена. Из летимичног прегледа Ратковићеве био-библиографије запажамо да су суд о његовим дјелима у више махова изрицали књижевни критичари: Ново Вуковић, Драгољуб Јекнић, Мурис Идризовић, Тихомир Петровић, Славољуб Обрадовић, Воја Марјановић, Радојица Таутовић, Жарко Ђуровић, Милорад Стојовић, али и пјесници, новинари и публицисти: Добрица Ерић, Иван Цековић, Јован Чађеновић, Суљо Мустафић и др.

Поштујући углавном мишљења искусних и провјерених критичара дјечје литературе којима је посао критике дио личног и професионалног занимања, тачни су судови о Ратковићу давани углавном посљедње двије деценије када је његов литерарни опус досегао границу зрелости и списатељског заната. Из цијелог тог писања искристалисао се суд о Миленку Ратковићу као о једном од аутентичних дјечјих писаца чије дјело има трајну вриједност. О таквом

Ратковићу, на примјер, Ново Вуковић је писао у предговору Изабраних дјела Миленка Ратковића сљедеће: „Ратковићево књижевно дјело је веома опсежно. Скоро тридесет књига приповједачке и романескне прозе, велики број приповједака расутих у периодици, позоришни и драмски текстови, дјела публицистичког и уџбеничког карактера – све то свједочи о великој радној енергији и стрпљивости као и непрекидној потреби да се комуницира са свијетом дјетињства. У том смислу он се може поредити са неким класицима дјечје литературе, Ловраком или Селишкарком, на примјер. Они су писали са увјерењем да им је свака нова књига боља од претходне и да продукување нових дјела јесте, с једне стране, чин додавања свјежих естетских вриједности ризници књижевности за дјецу и омладину, а с друге стране, задовољавање енормних потреба најбројније и највјерније читалачке публике. Оно исто што је својевремено критика констатовала за њих, могло би се рећи и за Ратковића: Ако из цијелог тог опуса као истински непролазне вриједности остану макар двије књиге, или двије приповијетке, биће то успјех о ком сања сваки писац независно од осуде или славе којима их савременици обасипају“.

Ново Вуковић. Предговор Изабраних дјела Миленка Ратковића. – Никишић, „Унирекс“ 1996. стр.10.

У првој есејистичкој студији о Миленку Ратковићу Љубиша Рајковић Кожељац је написао:

„Досљедан себи, начелима своје поетике, а уз то још и истрајан, Ратковић је из књиге у књигу било да је то збирка, прича или роман усавршавао свој у основи реалистички поступак особито у правцу психолошког нијансирања, и продубљивања, као и језичко-стилске дотјераности, тако да је остварио умјетничко дјело од вриједности, које већ сада писцима за дјецу, прије свега оним млађим, у много чему служе за узор. Дјеца су пригрлила његове књиге, друже се с њима и то дружење их чини срећним. Миленко

Ратковић је њихов омиљени писац“.

Љубиша Рајковић Кожељац. Књижевно стваралаштво Миленка Ратковића. – Београд, Ново дело 1988. стр. 102.

Ратковићева „Диоба Шуњине дружине“ (1951) прва је књига за дјецу у Црној Гори, па се сматра родоначелником црногорске књижевности за дјецу. Писац је за основу приче узео оно најупечатљивије из дјетињства, из времена када је био пионир и дио својих доживљаја унио је у причу. О књизи су писали многи критичари, који су је дочекали са добродошлицом. Први приказ објавио је Радоња Вешовић у „Побједи“ 7. јуна 1951. У „Стварању“ (9-10, 1956) појавио се есеј Радослава Ратковића „Десет посљератних година књижевног стварања у Црној Гори“ а у овом есеју је и духовита опаска: „1951. појавила се Ратковићева „Диоба Шуњине дружине“. „Титов пионир“ је донио биљешку о њој, у којој се исправно констатује да је то прва књига ове врсте код нас. Тако се десило да су такорећи сами пионирски били пионирски писања за пионире. Као и у многим другим литерарним родовима и акцијама, млади су и овдје били зачетници нечег новог“.

Сви млади писци прижељкивали су да објаве прву књигу у „Народној књизи“, једином издавачу у Црној Гори. Но, није било лако прескочити тај праг. Пред сваким почетником стоји његов Рубикон. Касније ће Мило Краљ о томе написати: „Један од нас се ипак осмјелио да тај праг прескочи. Био је то Миленко Ратковић који нам је, иначе дискретан и увијек мање говорљив од свих нас, саопштио и то повјерењу, да ће му бити штампана књига онда када је она већ била сложена. Била је то танка, но за све нас значајна књига за дјецу „Диоба Шуњине дружине“. Кажемо значајна, јер смо ми тада још имали неко генерацијско осјећање, па смо штампање те књижице прихватили као признање свима нама, читавој генерацији. Ја и сви други из моје ге-

нерације сачекаћемо још по неку „дебелу“ годиницу да се појавимо својим првим књигама, ја понајдуже“

Мило Краљ. Прва књига. – „Побједа“ 15.XII 1981.

Касније је критика уочила неке недостатке ове приповијетке. Ново Вуковић је написао: „Цијела наша књижевност стварана 50-их и 60-их година била је, мање или више, у знаку соцреалистичке поетичке доктрине. Ратковићев првијенац из 1951. године – дужа приповијетка „Диоба Шуњине дружине“ – има све карактеристике поменуте поетике, с једне, и почетништва, с друге стране. Општи занос поратног свијета и наивистичка вјера у социјалистички модел, глорификација колективног, задружног живота и тежња ка формирању новог типа дјетета – све то срећемо у реченој приповијети, данас дјелује као пожутјели документ о једном времену за које се скоро заборавило да је наше. За утјеху Ратковићу може да послужи чињеница да су тада писали тако, или готово тако, многи афирмисани писци“.

Ново Вуковић. Дјечја проза Миленка Ратковића. У: Миленко Ратковић, Изабрана дјела, I, 1966. стр. 6.

Драгољуб Јекнић је учио и неке врједности у помешној приповијети које ће касније доћи до пуног израза у књижевном стварању Миленка Ратковића, оног Ратковића и из његових најбољих проза. Опсервирање чињеница реалног свијета, збиља свакодневице, одсуство хуморног виђења стварности и бића, усредсређеност на сценски начин приповједања, на догађај као основну полугу и покретача стваралачких потенцијала, сликање и пресликавање са велоког платна познатог животног амбијента, репортерска детаљистичка брижљивост и немарност, педантност и прецизност хроничара, одсуство времена за рачун блиских препознатљивих тренутака, неприлагођеност лирским трептајима у језику, тежња за лакоћом и допадљивошћу, за било читалачких моћи уживљавања, перцепције, све је то

уочљиво у овој првој приповиједи готово онако као и у његовом укупном приповиједачком дјелу које долази касније, све до појаве романа „Шкољка из завичаја“.

Драгољуб Јекнић. Стварање за дјецу Миленка Ратковића, „Стварање“ 1, 1974.

Објављивање прве књиге био је прави подвиг деветнаестогодишњег књижевног почетника и дало му подстрека да настави са писањем за најмлађе читаоце. У његовом опусу поднебље и родни крај имају пресудни утицај на литерарни доживљај свијета. О завичају и његовим љепотама, о родном Старом Бару и медитеранској клими Црногорског приморја, писац је писао у многим својим прозама, а записане су и ове ријечи: „И завичај је неодољива компонента дјетињства. Завичај испуњава моје стваралаштво свјежим и богатим мотивима, садржајима и љепотама које су једном упамћене, постале трајна вриједност и радост сјећања“.

Дане Шијан. Савремени дјечји писци Југославије (М. Ратковић) „Стилос“, Загреб, 1975. стр. 385.

Доиста, када се дјетињство и завичај уједине у двије јаке и неразлучиве инспирације, а писци их проживљавају као најитимнији дио стваралачке поетике, онда је и литература условљена тим елементима. О односу према стварању за младе, Ратковић има властит поглед. Он је у спреси са „некадашњим“, мада и „данашњим“ гледањем на вид писања за дјецу. Записао је: „У вријеме када сам почео писати за дјецу, критеријуми вредновања те књижевности одређивани су са становишта њене функционалности. Конвенционални реквизити и средства умјетничког изражавања коришћени су да би вршили одређену функцију у практичном животу“.

Дане Шијан. Савремени дјечји писци Југославије (М. Ратковић) „Стилос“, Загреб, 1975. стр. 386.

Међутим, бјежећи од те „функционалности“ која је била присутна у нашем књижевном животу, а нарочито када је ријеч о књижевности за дјецу, Ратковић је средином шездесетих па и седамдесетих година кретао другим путевима естетичких погледа. Знао је да у естетској поруци лежи прави смисао дјела за младог читаоца. То је скретало његов списатељски визир према савремености, јер је „срећно дјетињство“ и мисао о будућности, постала стална порука не само традиционалних већ и авангардних писаца: „Савремени писци су најзад схватили да морају бити ведри и маштовити ако желе да њихови читаоци буду такви... Пред дјечјом радозналошћу расцвјетава се велика и надахнута игра стваралачке маште...“.

Дане Шијан. Савремени дјечји писци Југославије (М. Ратковић) „Стилос“, Загреб, 1975. стр. 386.

Поред основних елемената поетике (дјетињство, завичај и циљ литературе за дјецу) Миленко Ратковић је у своју приповиједачку и романескну прозу уносио још нагонску опседнутост авантуром, затим жељу да је драматично и сликовито дочара – као и чари језика, својственог говору његових јунака, углавном дјеце, али и одраслих. На свему томе, темељила се његова грађевина писане ријечи. Ратковић је са тим предиспозицијама кретао у литературу која је одређивала путеве његове слике свијета и односа према дјецы и људима. Од приче до приче и од књиге до књиге – развијао се тематски миље најразличитијих садржаја. Писац и његов стваралачки свијет налазили су упориште у грађи животне збиље, која је била омеђена аутентичним поднебљем и аутономним доживљајем стварности. Био је то почетак да се успије. И Ратковић је у томе успио.

Ратковићеве прве дуже приповијетке „Диоба Шуњине дружине“, „Град дјечака“, „Кепец“, „Тајна старе тврђаве“ и „Милионер“ су искушаваће властитих могућности, покушај да се жар своје природе усели у трајно измјењиву, тре-

пераву, несталну ватру дјетињства. Неке од тих неуспјелих приповиједака писац је касније дорађивао и проширивао.

„Град дјечака“ има углавном све квалитете потпуне и добре дјечје приче: и занимљиву фабулу, која, лако нађе-на и природно дата, сама по себи побуђује код дјечака и машту и осјећања, мами га у своје просторе и прави живот дјечака, увјерљив и свестан, психолошки потпуно прила-гођен могућностима оних којима је књига намијењена. Са лијепим смислом за разумијевање дјечачке психологије и њене тајне – понекад веома чедне и сложене – Ратковић је необично сугестивно и тачно, на живим примјерима и живим лирским сликама и моментима, као што је и њихов живот, као дјелић живота сваког дјетета. То је живот ван родитељског дома, гдје је машта слободна, а потези велики и складни дјечачким жељама за подражавање старијима и племенитим нагонима, урођеним скоро сваком дјетету, за помоћ слабијим и сиромашним. Он је зрело и озбиљно ух-ватио и дао неколико карактеристичних момената из живо-та сваког дјетета.

Милорад Стојовић. Миленко Ратковић: „Град дјеча-ка“, „Побједа“, 17.07.1955.

Миленко Ратковић је објавио осам романа за дјецу: „Шко-љка из завичаја“, „Благо Бијелог брда“, „Двобој у граду дје-чака“, „Ратне игре“, „Тајна старе тврђаве“, „Тајанствено зво-но“, „Зелени брегови завичаја“ и „Пубертетска чежња“.

Први роман, „Шкољка из завичаја“, објављен је 1970. године. Ново Вуковић пише да је овај роман нека врста по-родичног романа, слично пише, разматрајући компоненту односа између оца и сина и Радоица Таутовић, који је ово дјело уврстио у „ријетка дјела научне фантастике у нас“. Не можемо да прихватимо мишљење Радојице Таутовића да је овај роман дјело које се може сврстати у научну фантастику. Наводимо његово мишљење у цјелини: „Разуме се, означене недоречености и неостварености умањују вредност романа,

али не потиру чињеницу да се романијер укључио у мали број наших писаца који су закорачили у научну фантастику, а у које се уврстила и Десанка Максимовић својим новим, изванредним дечјим романом „Прадевојчица“. Тако је Миленко Ратковић избио на чело наше литературе за децу. Отуда, његова „Шкољка из завичаја“ заслужује посебну пажњу и подробнију интерпретацију“. („Израз“ 8-9,1971). Из претходног навода јасно је да је Таутовић, ипак, био опрезан, јер пише да је „Ратковић закорачио у научну фантастику“. Ово ваља имати на уму, јер је ријеч о критичару који је имао луцидно изоштрену мисао код уочавања вриједности многих књижевних дјела о којима је писао за живота. Ипак оно што је у роману из домена научне фантастике је само друго поглавље *Perpetuum mobile*.

Славољуб Обрадовић. Портрет Миленка Ратковића. стр. 46.

Други Ратковићев роман, односно први који се појавио у засебној књизи, јесте „Шкољка из завичаја“, из 1970. Писац већ у том дјелу поуздано држи нити композиционог плета. Иако је централни заплет прилично исфорсиран и анахрон, приповиједање има драж занимљивости. Прије свега, као вриједност овог романа намеће се неколико вјешто креираних ликова релативно комплексне природе (нпр. лик чудака Тихона Карића). С доста спретности Ратковић варира и односе генерација (отац – син). Иначе, варијације поменутог мотива су у свјетској дјечјој литератури бројне, а почињу с Твенем; најчешћа варијанта, присутна и у Ратковићевом роману, тиче се демистификације оца (у литератури позната као мотив о оцу отпаднику). Драматична сучељавања оца и сина, тренуци истине и разоткривање очеве тајне (било је једно вријеме у непријатељској војсци) чине Ратковићево дјело и неком врстом породичног романа.

Ново Вуковић. Дјечја проза Миленка Ратковића. У: Миленко Ратковић, Изабрана дјела, I, 1996. стр. 8

Године 1974. објављен је нови роман Миленка Ратковића „Благо Бијелог брда“. Овај роман је најприје излазио у наставцима у „Титовом пиониру“. Мишљење је критике да је прва верзија романа, она која је објављена у помешаном листу, била композиционо неуједначенија, што је вјероватно било условљено и динамиком излагања листа. Ипак, тема овог романа је устаљена попут тема о гусарима, о трагању за скривеним благом и уопште о пустоловинама дјечјих дружина, што ће рећи да тема није оригинална, али је изнова инспиративна јер увијек може, уколико је обрађена на оригиналан начин, да узбуди дјечју машту.

Добрица Ерић је појаву романа „Благо Бијелог брда“ дочекао са добродошлицом: Ево једног романа какве нисмо навикли да срећемо иза корица са именом домаћих аутора. Миленко Ратковић није тражио неку нову, недодирнуту тему, већ је, напротив, од једне старе и вечно могуће дечје авантуре вешто сачинио нову, узбудљиву и уверљиву причу, која од прве до последње странице плени лепим језиком, познавањем дечје психе и живим ликовима тројице дечака и њихових присталица и противника... Тема стара, а прича нова, узбудљива, занимљива и поучна. Али не школски поучна, не дидактички већ људски, поетски, онако као што је поучна посна и каменита земља по којој Ратковићеви јунаци газе, и оно вечно, час мирно час узбуркано море, по коме они плове“.

Добрица Ерић. Књига за ову недељу: Миленко Ратковић: „Благо Бијелог брда“. – „Дјечје новине“ 20.04.1976.

У сфери романа Ратковић ће се појавити још 60-их година. Његов дужи текст под насловом „Благо Бијелог брда“ излазио је прво у наставцима у дјечјој штампи, да би се као посебна књига појавио 1974. године. Већ наслов романа наговјештава авантуристичку причу. И заиста, неколико основних мотивских клишеа, који се срећу у том роману много пута су испробавани у дјечјој и у авантуристичкој

литератури: мотив тражења блага, мотив „гусара“, мотив лажних „духова“ и сл. Колоплет поменутих мотива захтијева доста вјештине у грађењу сужеа, у обликовању појединих епизода, у држању тензије и логичном рјешавању расплета. Те проблеме аутор је рјешавао с промјенљивом срећом: некад успјешно, некад релативно наивно. Ипак, иако још далеко од рутинираности, тај роман, бар у појединим епизодама, посједује једно хомогеније „ткање“ и једно проницљиво перцепирање дјетињства, посебно његове релације према свијету одраслих.

Ново Вуковић. Дјечја проза Миленка Ратковића. У: Миленко Ратковић, Изабрана дјела, 1, 1996. стр. 8

Роман „Двобој у граду дјечака“, из 1976. има специфичну генезу. Двадесетак година раније Ратковић је написао приповијетку „Град дјечака“ (1955). Та дужа приповијетка, иако настала у раној фази ауторова стваралаштва, па, према томе, и оптерећена свим већ помињаним слабостима, посједовала је неколико интересантних и недовољно искоришћених могућности, којих је писац, очигледно, био свјестан. Амбијент Старог града, тајанственост и узбудљивост трагова историје, легенде и предања – све је то чинило изузетан контекст у ком је и сам Ратковић провео властитито дјетињство. Двије деценије касније, као зрели писац, дакле, он се вратио том „књижевном материјалу“, преобликовао га, проширио га и направио од њега једно од својих најуспјелих дјела. Не само да је општа атмосфера текста добила на снази, да је креирана са неупоредиво више перфекције, већ се побољшање осјећа у свим елементима романескне цјелине: у грађењу сужеа, у ликовима, у стилско-језичкој равни итд. Оно што се чини највреднијим у тој књизи је осјећање да је писац успио да начне мистерију дјетињства, његове унутрашње просторе – ону специфичну поезију која настаје мијешањем реалног и иреалног. У општу матрицу дјетињства, коју обиљежавају игра, аван-

туризам, радозналост, специфични егоцентризам итд., унесен је један посебан амалгам необичности, осјећајности и дјечјих сања. Такав поступак даје, ако не роману као цјелини, а оно појединим фрагментима, изразито лирски тон.

Ново Вуковић. Дјечја проза Миленка Ратковића. У: Миленко Ратковић, Изабрана дјела, 1, 1996. стр. 8.

О рату и његовим трауматичним вихорима Ратковић је писао у четвртом свом роману који се појавио 1980. године под насловом „Ратне игре“. Не мимоилазећи општу тему присутну у дјелима већине југословенских писаца за дјецу и омладину (А. Диклић, Б. Ћопић, В. Николески, М. Магосец, Д. Облак, Д. Костић) и он се теми рата посветио спонтано и доживљено. Као дечак у коме се таложе слике и догађаји ратних ужаса, писао је у роману, најпре дајући слику завичаја и људи пре рата, а онда у току његовог вртлога. О предратном периоду Ратковић је писао са одушевљењем писца који у детињству види „вртешку игре и спокоја“, а о ратном као времену у коме се прекида све што је лепо и племенито. Сlike првих ратних дана, хапшења, гестапо, долазак Италијана и Немаца, рације и концентрациони логори – смењују се са одлуком деце да попут одраслих приђу борби и помогну у сукобима са окупатором.

Определивши се да пластично опсервира завичајно поднебље у „данима немира и зла“ Ратковић је поред општих атмосфера ратних дана у малој црногорској вароши, помињао дечје акције, диверзије, крађе одјеће из окупаторских магацина, кријумчарење оружја и хране – али и преношење „поверљивих вести“, а онда прогоне јеврејског живља и црногорских родољуба.

Воја Марјановић. Књижевност за децу и младе, стр. 433.

Исти поступак, већ описан у случају романа „Двобој у граду дјечака“, Ратковић је поновио и приликом стварања

романа “Тајанствено звоно“, из 1983. Узевши сиже своје истоимене, раније публиковане, приповијетке и преплевши га са још неким сижеима својих краћих проза, он је направио интересантну конструкцију, пуну динамизма и занимљивих догађаја. Оно што освјежава строго реалистичку концепцију романа јесу елементи мистерије која у извјесној мјери инклинира ка неким типовима фантастике. Лиризам и социјална нота, иначе чести у Ратковићевој прози, у овом дјелу имају специфичан тон: наиме, ово је роман о сирочету, што у књижевности за дјецу има посебно књижевно историјско значење. Још од појаве чувеног романа „Без породице“ (1878) француског писца Хектора Малоа мотив сирочета и нахочета (*enfant trouvé*) показује своју виталност у европској литератури. Ратковић је покушао да пронађе нове могућности у елаборацији једне помало већ истрошене теме, уклапајући је у специфичан социјални миље наших простора. Стварајући лик дјечјег јунака писац је настојао да лирске и мелодрамске елементе редуцира у корист психолошких, најчешће поступком самоисповијести и унутрашњег монолога.

Ново Вуковић. Дјечја проза Миленка Ратковића. У: Миленко Ратковић, Изабрана дјела, 1, 1996. стр. 8.

Први дио аутобиографског романа „Зелени брегови завијаја“ објављен је 1987. године под насловом „У сјенци маслина“. О тој књизи Ново Вуковић је написао:

Ратковићева дужа проза „У сјенци маслина“ је нека врста ауторове романсиране аутобиографије. Из перспективе одмаклих година он поново проживљава цијелу вертикалу свог живота, посебно најинтересантнијег сегмента – дјетињства. У литерарно уобличеним успоменама из тог периода скоро да препознајемо све Ратковићеве теме и опсесије, тако да нам он постаје јаснији и ближи као писац и као човјек. Од предратних година и сеоске природе, раних ђачких успомена и топлине родитељског дома, па преко сурових ратних дана и атмосфере страха и безнађа, као и покушаја дјеце да игром и

фантазијом спасу своја хендикепирана дјетињства, до поратних година, младићких илузија, физичког и духовног зрења и укључивања у свијет писања води пут Ратковићеве литерарне аутобиографије. Она се може доживљавати двојачко: као свједочанство о животу и дјелу једног писца и као литература сама, лишена своје референцијалне димензије.

Ново Вуковић. Дјечја проза Миленка Ратковића. У: Изабрана дјела 1, стр. 10.

Двадесет година послије појаве књиге „У сјеници маслина“ објављен је њен наставак под насловом „Зелени брегови завичаја“.

Шта је оно по жанру: роман, дневник, хроника? – пита се Жарко Ђуровић. – Они који знају шта је рекли би све троје. Ми ћемо га ипак крстити романом, јер углавном задржава његове црте. Не само опсегом него и врстом причања. Дијалогом. Укупном атмосфером.

Ако желимо да тражимо праву биографију писца, наћи ћемо је у овој књизи, казану путем препричалачких досјетки, које читаоца плијене непосредношћу и духом. Али поред биографије писца, ми у књизи препознајемо и биографију времена које се „растеже“ скоро цијело једно стољеће. Преко леђа претурен је рат и све оно што је ишло уз њега – страх и материјална оскудица. Страдање. И у дому и ван њега. Све то писац брижно биљежи, дајући писаном драгфиног литерарног бојења. То и такво бојење свијета и живота условило је увршћење бројних Ратковићевих прича у наше и стране антологије. Слободно могу рећи да је он већ постао класик црногорске литературе. И ова тек објављена књига прозе, везана за завичај и дјетињство, и за године које су се на њега надовезале као литерарно берићетне, говори да је ријеч класик заслужено стечена, на срећу писца и средине из које је поникао и књижевно узрастао.

Жарко Ђуровић. Живост приповиједања, „Зелени брегови завичаја“, „Детињство“ бр. 3 2008.

Тема романа „Пубертетска чежња“ разликује се од тематике његових раније објављених романа. Он се у делу дотиче најосетљивијег периода детињства из кога се постепено искорачује у свет младалачких немира, снова о жени или о младићу, флуидних треперења срца и уопште необичне, често сневане лепоте. Реч је о данима пубертета у којима се живот младих одвија, у извесном смислу, стихично, покаткад плаховито, идилично или наивно, у грозничавим и напетим сукобима и пламсајима унутрашњих ватрица. То је доба живота у коме се стварност доживљава грозничаво, утрептало и напето, писац се задржава на оним елементима осећања који узрокују својеврсну емоционалну динамизацију, те отуда у овом роману присуство тренутака сензуалних и наивних усхићења, призора нежности и светлосне игре духа. У креирању овог романа има и маштовите пишчеве имагинације, али и реалних детаља везаних за живот младих, за њихове шетње, блиске контакте, срамежљивости, али и непрекидне нити љубави која их повезује у школи, и на улици и уопште у свему ономе што чине. Младић је главни јунак романа, а кроз призму његових осећања преломљене су многе одреднице љубави. Он је у извесном смислу неспретан, бојажљив, чезне да загрли девојку коју воли, желео би да јој то каже, макар и шапутањем, али не сме да јој то учини лично, већ на грамофону бира песму која симболизује и његову љубав и љубав уопште. Радња је једним делом везана за велеград, а у другом делу романа писац је пребацио радњу у забачено планинско село, да би се опет вратио велеградској средини. У чулима се све запожарило, нека необична светлост озарује младића изнутра, младалачка циркулација крви не да му мира ни спокоја, а све то слива и вјешто комбинује са доживљајем летњих одисеја слободе и распуста.

Славољуб Обрадовић. Портрет Миленка Ратковића. – стр. 69.

По физиономији прозе Миленко Ратковић је првенствено писац кратке приче. Ратковић је у њој видио своје поље дјеловања још у првим годинама књижевног стасања. Кратка прича је тако постала главно обиљежје његове литерарне дјелатности, смисао општења са дјетињством и животном грађом, спона са читалачким свијетом у коме је увијек налазио прихватање.

Ако у кратким цртама покушамо да одредимо мјесто, мотивски и тематски свијет Ратковићеве кратке прозе, запазићемо да је он лако уочљив. Прије свега, ријеч је о писцу који обожава завичајне предјеле морске обале, дио Старог Бара, његове успомене из минулих година протеклог живота, и свијет дјетињства у коме је „боље и љепше живјети него ли у свијету и са свијетом одраслих“.

У спектру најразноврснијих догодовштина, реалне истине прошлости Миленко Ратковић је биљежио и уносио их у фабуле литературе. Настале су тако приче које оживљавају доба минулих згода и незгода дјетињства, вријеме сна и јаве дјечјих илузија, вријеме рата и његових ужаса, слатке тајне разналости и прве сусрете с људима од знања и искуства.

Богата и плодна приповједачка проза Миленка Ратковића дјелује особено у црногорској литератури за дјецу. Ријеч је о краткој причи коју не могу и, чак не умију да пишу сви писци. Ратковић понекад изненађује са колико много или мало података начини причу у којој све тече по утврђеном композиционом току. То умијеће може се објаснити талентом спонтаног доживљаја свијета око себе или смислом да се визуелне и аудитивне појаве из стварности аутоматски уносе у текст. Грађа од које је прича овога писца створена не дјелује понекад вриједно, а у причи она дјелује занимљиво, има фабулативни стимуланс, сва је окренута животу и његовој збиљи. Ратковић је писац приче из живе ватре стварности: његова прича често збуњује колико је лишена епизода и дигресија, а посједује само факат,

инсерт, слику и скицу, која се брзо претвара у анегдотски колаж, са фабулом у којој је укључен цио арсенал лично-сти, догађаја и сцена. Тај смисао који је видљив у прози овога писца није за потцјењивање. Он му пружа шансу да са мало ријечи каже читаоцу много а то је баш прилика да га читаоци прихвате и заволе. У природи дјечјег бића налази се одбојност према дугим повјестима и догодовштина које им презентирају „велики писци“. Психолошка испитивања су показала да је вид кратке приче, без заморних дигресија, са језгровитом фабулом и динамичним заплетом једино прихватљив читаоцу нашег времена. Прича Миленка Ратковића уклапа се у такву схему, коју са примјетним задовољством прихватају млади читаоци а то доказују и неколико анкета начињених у школама поводом збирке „Игралиште у парку“.

Воја Марјановић. Књижевност за децу и младе. стр. 425.

Не умањујући вриједност кратке приче Миленка Ратковића о коме је више пута писао Драгољуб Јекнић овако види његов однос према ликовима, јунацима појединих прича: „Јунаци Ратковићевих прича нијесу нестварни ликови из свијета бајки и маште, већ дјечаци и дјевојчице најпунније реалности...“

Драгољуб Јекнић. Стварање за дјецу Миленка Ратковића. „Стварање“ 1, 1974.

Исто позитивно мишљење о, такође, можда најпопуларнијој Ратковићевој збирци приповиједака „Игралиште у парку“, саопштио је Мурис Идризовић који са другог краја критичке оптике посматра кратку причу: „Ратковићева снага није у стварању нових дјечјих свијетова, у дочаравању још непознатих предјела, ни у фантазији и фантастици, већ у непосредном реалном сликању живота дјече. Отуда утисак да у овим причама нема ништа измишљено и да је све из жи-

вота пренесено у корице књиге. Поклоници модерне поетске ријечи вјероватно неће бити одушевљени Ратковићевим традиционалним поступком фиксирања, његовим пресликавањем живота из стварности, одсутношћу нових идеја и модерне технике. У његовој прози нема узлета у просторе фантазије, али у надокнаду за све то, Ратковић је обликовао свој модел дјечје стварности који је колико увјерљив, толико и препознатљив, а истовремено самосвојан, а то је ознака сваке праве, истинске књижевности“.

Мурис Идризовић. Приче дјечијег свијета, „Мале новине“, Сарајево, 1.X 1973.

Писац релативне тематске ширине и доживљајне обухватности, изналази типично дечје згоде, ведре и прозрочне слике, зађевице и необуздане смеле акције и авантуре, којима се засмејава ексцентрична и пустоловна дечја природа. Детињство и искуство црпљено непосредно из живота као мајдан теме и списатељско благо, чвршћи и експлицитнији ослонац на доживљаје из властите аутобиографије као емотивне координате песничког света, извор су његовог надахнућа у обликовању вишедимензионалног света. Ратковићево приповедно дело боји јаким колоритом песников завичај. Игра у најширем смислу, исто тако, чинилац је и градитељ песниковог опуса.

Тихомир Петровић. Школски писци, Миленко Ратковић. – Учитељски факултет, Врање, стр. 185.

ДРАГОЉУБ ЈЕКНИЋ

СТВАРАЊЕ ЗА ДЈЕЦУ МИЛЕНКА РАТКОВИЋА

У савремену литературу Миленко Ратковић улази приповијетком „Промјена“, коју 1949. године награђује Централни комитет Народне омладине Црне Горе, на расписаном конкурс, трећом наградом. Објављена у „Стварању“ Ратковићева приповијетка није више никада доживјела тренутак обнове, али је њено награђивање и публиковање дало подстрека једном младом човјеку да се прихвати писања као истинског откривања своје људске суштине. Од тада Ратковић редовно објављује своје прозне прилоге у „Омладинском покрету“ и „Стварању“ све више се усмјеравајући на запостављено поље дјечије литературе.

1951. године цетињска „Народна књига“ публикује Ратковићеву приповијетку за пионире „Диоба Шуњуне дружине“, која тако постаје прва књига за најмлађе објављена у Црној Гори. Млади читаоци прихватају Ратковићево дјело, које убрзо доживљава и драматизовање на таласима Радио Титограда, поновљену у неколико наврата. У новинама и часописима с разумијевањем се пише о првјенцу младог писца, који још увијек не успијева да се снађе у новој улози, улози ствараоца чији рад постаје мета ширег интересовања.

Тек 1955. године исто, цетињско издавачко предузеће, објављује нову дужу Ратковићеву прозу „Град дјечака“. До појаве наредне књиге „Авантуре дјечака“ проћи ће још пет

година. „Авантуре дјечака“ објављује титоградски „Графички завод“ 1960. А потом слиједи остале Ратковићеве књиге за најмлађе: дужа приповијетка „Благо Бијелог брда“, објављује у листу „Титов пионир“ у наставцима, 1963, збирка приповиједака „Срна“, „Графички завод“, Титоград 1965, збирка приповиједака „Враголани“, „Обод“, Цетиње 1966, приповијетка „Чукундједова шала“, публикација за најмлађе „Жар-птица“, Београд 1970, збирка приповиједака „Узбуна у шуми“, Пионирски културни центар, Титоград 1970, роман „Шкољка из завичаја“, „Обод“, Цетиње 1970, „Игралиште у парку“, избор из приповиједачког опуса, „Веселин Маслеша“, Сарајево 1972. и збирка нових приповиједака „Двобој на планини“, издање писца, 1973. Ратковић, поред осталог, у интервалима и разговорима са новинарима, већ годинама најављује издања неких припремљених, дорађених рукописа међу којима су нова верзија дуже прозе „Благо Бијелог брда“, у роман метаморфозизирана приповијетка „Град дјечака“ и сасвим нови рукописи романескних остварења „Ратне игре“ и „Тајанствено звоно“.

Ратковић ће ускоро прославити 25-годишњицу свога литерарног трајања и истрајавања, јубилеј који може бити и повод да се о овом скромном, већ толико година искључиво ствараоцу за дјецу, посвете и тренуци дубљег разумијевања, темељитијег и аналитичнијег сагледавања његовог дјела.

Већ толико година присуство у црногорској литератури Ратковићево дјело је до сада само једанпут било предмет праве критичке опсервације. Ново Вуковић је у „Стварању“ (број 9 за 1968. годину) објавио свој есеј „Приповиједачка проза Миленка Ратковића“ гдје је све што је до сада овај аутор био објавио стављено под лупу истинског, непристрасног сагледавања. Вуковић је објективношћу правог ствараоца, мјером провјереног познаваоца Ратковићевог литерарног дјела, прецизно повукао линију која раздваја оно што је у Ратковићевим прозама догођено од онога што

није успјело да се оствари и докаже.

Вуковић је тачно примијетио да црногорски писци за дјецу имају „једну врло занимљиву сличност – афинитет према прози“, прозним формама израза. У оквирима тих форми, запажа Вуковић, владају релативне разноликости – „од свих критика приче (цртице) па до романа од више стотина страна“. Најчешће то трагање за погодношћу властитог израза, за својом формом, иде од краћих дужим облицима. Миленко Ратковић, како и Вуковић запажа, „је радио обрнуто и, добија се утисак, прибавио тако један куриозитет својој прози: њена умјетничка вриједност је све већа што је форма мања“. Но, као и већина закључака изречених у једном тренутку остварености разматраног писца, што свакако није правило, и овај Вуковићев, чини се, појавом Ратковићевог романа „Шкољка из завичаја“, застаријева и губи тежину.

Међутим, једно друго Вуковићево запажање немогуће је измијенити. Вуковић каже: У досадашњем стваралаштву Миленка Ратковића видно се уочавају два периода: период дуже приповијетке (негдје до 1963) и период кратке приповијетке (послије 1963). Први период је врло илустративан за Ратковићеву литерарну еволуцију – то је мучно учење књижевног заната, ослобађање од аматеризма и трагање за формом. Зато и дјела из тог периода више представљају покушаје пуне рудиментарних наговјештаја, неискоришћених могућности и промашаја, него потпуно физиономизирана, дорађена књижевна дјела“. Други период у Ратковићевом стваралаштву Вуковић оцјењује као „период неупоредиво плоднији и зрелији“.

С овим се радо слажемо. Мора се признати да су Ратковићеве прве приповијетке „Диоба Шуњине дружине“, „Град дјечака“, „Кепец“, „Тајна старе тврђаве“, и „Милионер“ управо то – искушавање властитих могућности, покушаји да се жар своје природе усели у трајно у измјењиву, трепераву, несталну ватру дјетињства. „Диоба Шуњине дружине“

Ратковић је написао готово као по поруцбини, по налогу конкретног доба и заједничке, колективне свијести. Та књижица данас дјелује као плакат, као пропагандни летак који није без тренутка присуства духа, без маште. Писац је, међутим, све превише поједноставио, све подвео под црно или бијело, посегао мало у том свом напору за туђим литерарним искуствима (Гајдар: „Тимур и његова чета“) и не слутећи, свакако колико тренутак једне стварности може каснијим генерацијама изгледати далеко, много даље него што збиља континуирано временски јесте.

„Диоба Шуњине дружине“ ипак не стоји као црна или празна тачка на Ратковићевом литерарном почетку. Чини ми се да је та приповијетка управо и та која је заказала, наговјестила неким својим моментима Ратковића, оног Ратковића и из његових најбољих проза. Опсервирање чињеницама реалног свијета, збиља свакодневице, одсуство хуморног виђења стварности и бића, усредсређености на сценски начин приповиједања, на догађај као основну полугу и покретача стваралачког потенцијала сликање и пресликавање са великог платна познатог животног амбијента, репортерска детаљистичка брижљивост и немарност, педантност и прецизност хроничара, одсуство времена за рачун блиских и препознатљивих тренутака, неприлагођеност лирским трептајима у језику, тежња за лакоћом и допадљивошћу, за било читалачких моћи уживљавања, перцепције, све је то уочљиво у овој првој приповједи готово онако као и у његовом укупном приповиједачком дјелу које долази касније, све до појаве романа „Шкољка из завичаја“.

„Град дјечака“ наредна Ратковићева творевина, интересантнија је, блискија, разуђенија. И на плану умјетничке остварености то је корак напријед, корак к занимљивијем фабулирању, к смислу и значењу једноставности језика и изражаја, корак к бољем разумијевању дјечије психологије и њене загонетке, корак к лирској тајни бајке, корак к тајни као магистралној релацији бића савременог дјетињства.

Радња приповијетке се такође смјешта у природу, у слободу, у стварност амбијента и несталност покрета, у тврђаву Стари град чим се директно утиче на пажњу дјетета и уносе позитивни имплуси у сензибилитет читаоца. Ратковић као да није имао стрпљења да од једне танане материје, које су му пружале све погодности Старога града, њених становника, легенде и митови, направи одору у којој се траје. Наглашене особине пронађених дјечака (племенити Данило, лукави и себични Косто, одлучни Марко), Ратковић није успио да развије до краја, још мање је то случај с ликовима одраслих. Али, тим прозним остварењем Ратковић добија довољно да би наредном књигом приповиједака „Авантуре дјечака“ коначно потврдио репутацију дјечијег писца који вјешто умије да усклади дотације детаља у покрет цјелине, који зна да се амбијентално мијења и провјетрава, коме полази за руком да завири и у унутрашњи свијет својих дана, који успијева да се у доброј мјери поистовјети с тим дјететом, да буде његов друг у игри, пријатељ у акцијама, сапутник у путовањима, трагањима, помагач при обрачунима, подршка у опасностима.

Врло је евидентно да је и све три приповијетке из књиге „Авантуре дјечака“ Ратковић радио брзо, нестрпљиво. Све то што је остало у поједину његову приповијест довољно је, уз мало више воље и рада, за романескна остварења. Поготову када је ријеч о средишној приповијести ове књиге – „Тајна старе тврђаве“. Ту је Ратковић испустио прилику да тајну једне старе тврђаве учни одиста тајном, тајновитом оазом дјетињства. Једна истинита пјесничка симболика уступила је тако, убрзо простор брзоплетој праволинијској архитектури која све ниже пада и прозрачност и ведрину старе тврђаве осипа у прах препознавања конструкције. Наивност сјенчи ликове ове приче, продире као празнина у драмско, драматско биће дјела.

Остале двије приповијетке из исте књиге – „Кепец“ и „Милионер“ – неупоредиво су неинвентивније и плиће. На-

рочито ова друга у којој је готово немогуће препознати претходног Ратковића. Али, оно што је позитивно у свим тим причама јесте, прије свега, изражена потреба и жудња дјетињства за слободом, за потпуношћу свога свијета и обиљем облика слутње. Ратковић сваку дјечију авантуру прихвата као истину самог дјетињства, као паучину у којој се лове неинвентивни и неспособни, у којој тријумфују заљубљени у чудесни свијет маште и појавности, у ванвремено измјењивање свијетла и мрака, јаве и сна, живота и смрти, дана и ноћи.

Кад Ратковића се у свим приповијеткама тог првог периода дуже приповиједачке форме посебно учача ненаметљивост поруке, прилагођеност приступа свијету најмлађих. Наивно рјешавајући неке околности, неке заплете својих јунака, он учи своје читаоце разумијевању заједништва, смислу конкретности, суштини колектива, племенитости и доброты, отпору и нетрпељивости, према нехуманом, анахроном, подјармљивачком, понижавајућем.

Многи критичари су истицали неку негативну категорију социјално обојене поступке у неким Ратковићевим прозама. Данас, међутим, може да се каже да се такво нешто не може у начелу узимати Ратковићу као гријех: у томе, напротив, треба видјети и нов тренутак приповиједачких могућности. Истина, Ратковић ту није показао неку нарочиту умјешност, најчешће су то сукоби између радничке и трговачке богаташке дјеце, али негирати тај мотив у његовој укупности није оправдано.

Друга фаза Ратковићевог стваралаштва обиљежена је појавом књиге кратких приповиједака за најмлађе „Срна“. Један дотадашњи пјесников свијет одједном се распао на обиље ситуација и гужву несмирљивих покрета. Недовољан је сада само један поглед да се обухвати све то што се нагло догодило у ствараочевој кући несанице. Навикли на линију, на конач који нас је писац водио најкраћим стазама лавиринта стварности дјетињства, журећи из све снаге да што прије узвикне крај, сада, међутим, пред нама

пуцају непрегледне ширине, висине и дубине најразличитијих доживљаја, отварају се шуме и склањају планински врхови, сусрећу сеоске куће и градски тргови и сокаци, престижу нас неки ловци и окружују многобројне животиње да би нас на крају рат изненадио својом нељудскошћу, трагичном бојом и непрепознатљивим чином, али и увјерио у непролазно и трајно биће једног народа и једног дјетињства достојног коријена и почетка.

Највише најбољих Ратковићевих прича управо је у циклусима ове књиге, најчешће се за овом књигом посеже када се приступа Ратковићу као ствараоцу. Показано је ту дјетињство у најразличитијим видовима. Слику у међусобном прожимању и квалитетним измјенама. Ратковић посматра своје јунаке с подједнаком инвенцијом и пажњом и усамљене, саме, и удвоје, и у мањим и у већим групама, и у шуми и на пољу, и код куће и у разреду, и у школском и у туђем дворишту, и у продици и са животињама, и са себи равнима и са одраслима, и у игри и у рату који је највећа и најлуђа игра свијета. Већина његових прича се догађа у сеоском амбијенту, мање у урбаној градској средини. Ратковић такође више воли отворен и слободан простор него вјештачку творевину. Више су јунаци његових кратких прича са својим вршњацима него са одраслима, чешће са дједом него са оцем. Карактеристично потом, за све те приче у цјелини, и за оне у наредној књизи “Враголани“, јесте да се писац служи крајње шкртим потезима, да не описује природу, да је машта готово искључена, да сиже приче испуњава безмало цио простор дјела, да је углавном ријеч о дјечацима, мање дјевојчицама, да нигдје нема пишчевог отвореног жала због одбјеглог властитог раја дјетињства, да је игра доминанта, ритам игре је ритам приче, и једно и друго, наравно, брзо, прелетне, чак понека пребрзо, засљењујуће.

Најприје је ту циклус „Приче из лова“ којима се потврђује један од најисконскијих односа дјечије природе. Лов је тајанствено, тајна. Ловац је тај који искушава заго-

нетку постојања, тај који тражи траг драме, открива заго-
нетке. То је могућност за причу, за неочекивано, за лијепо,
за непролазно, за опасно. Ратковићеви ловци су мали људи
у чијој психи, у чијем унутрашњем животу ловачка пусто-
ловина крчи и успоставља потпуно нове просторе. Колико
су заљубљени у лов, у коријен своје људске суштине, толи-
ко су ти мали трагачи за тренутком у неизвјесности, велике
душе и неизбрисиви примјери људскости. Тако се брзо кају
за своје злочине, тако су нагло сналажљиви, тако се брзо ус-
поставља њихова права дјечија природа.

На ту тему Ратковић је написао неколико цртица – крат-
ких прича. Један од њих је већ на првој страници књиге –
„Племенити ловац“. „Бошко је чудан ловац. Љути се кад
промаши птицу, а кад је погоди – сажали се на њу. Лакше
повријеђене птице је лијечио и опет пуштао на слободу. Ако
је рана неизлечива, он би, грозећи се, заврнуо птици врат.

‘Да се не мучи’, правдао је свој поступак“.

Такав је тај ловац Бошко. Ловац, а велико устрептало
срце дјетињства. Он поред куће особењака Марка угледа
врапца везаног канапом за ногу. Чудак Марко врапцем је
тако плашио друге птице које су му јеле воће, просипале
жито. Ризикујући да буде ухваћен, да добије батине, Бранко
прескаче ограду и пушта на слободу немоћну, недужну пти-
чицу. А онда: „Бранко се срећно осмјехивао када са његовог
длана прхну слободна птица. Али се одмах затим снужди,
јер је у џепу напипао птицу коју је раније убио праћком“.

Испричано вјешто, конфликтно узбудљиво, све у тренут-
ку, у даху, доживљено. А таква је и цртица „Крилати раз-
бојник“, запис о дјечаку Жељку који је понекад причао из-
мишљене доживљаје и сада му не вјерују да је збиља уловио
великог орла којег носи. Овдје је искоришћен познат мото из
народних творевина – ко једном слаже – више му се не вје-
рује, али то је литерарно искоришћено, сугестивно, у смислу
откића нове приповиједачке и животне стварности.

„Корњачин спасилац“ такође је врло лијепа и успјела кратка Ратковићева прича. Ријеч је о дјечацима малог планинског села Горјака. Њих петорица свакодневно иду заједно у школу. Тачно се зна ко од њих има право да буде у средини, ко с једног и другог краја. Ненаду као најстаријем припада почасно мјесто у средишту мале дружине. Никола је најјачи па је његово мјесто до Ненада. Најбољи ученик је Васко и зато он заслужује поштовање док корача са друге стране до Ненада. А с краја каскају Душко и Љубо. Душко често истиче да је он најбржи. Љубо се, међутим, нема чиме похвалити. Једино што је био и најмлађи. Но, једном, поред пута угледаваше преврнуту корњачу. Једино јој је Љубо помогао. Поставио је на ноге и потрчао да узме своје мјесто на крају реда. Није најбржи, није најбољи ђак, није најјачи. Најплеменитији је. Али, то ето, не значи много. И у томе је драж, и литерарна суштина, ове пречице. У том контексту говора, у пукотини између набрајања конкретности, конкретних особина.

За једну другу своју причу, ону по којој књига носи име, Ратковић је лако нашао мотив. Тај мотив је врло чест и код многих других писаца и зато ту причу не сматрам посебно оствареном.

Међу успјелије спадају и приче: „Шума новогодишњих јелки“, „Дворац из бајке“, „Веснин патуљак“, „Закопане крушке“, „Игралиште у парку“, „Лијек од штупања“.

Посебно издвајам већ поменуте двије приче – „Дворац из бајке“ и „Веснин патуљак“. Прва говори о болесном дјечаку у чију се неизмјењиву болничку реалност усељава биће загонетке, биће маште и тајанства. Машта је, дакле, та ријеч која је пресудна за ове двије Ратковићеве приче. За разлику од осталих, које нијесу без ње, машта овдје налази најгушће уточиште. Она обје Ратковићеве приче богати лирском жицом с калема свога искуства. Нарочито у првој гдје умало њен замани бљесак не одводи болесног дјечака у своје непрестано коло шаренила и царство неегзистентне

непрестаности и љепоте. Тим причама Ратковић показује да му није позната техника спајања бајке и стварности, јаве и сна, технике претакања илузије у игри, мира у немир, непокретног апарата досаде и једноличности у жуборав клокот изворишта функције и тајанства. Ту особину Ратковић је испољавао и у причама из прве фазе свога стваралаштва, али овдје је она најпотпунији примјер и као нит која ће дуго титрати дотакнута дјечјом суштином и потребом идентификовања.

Добар дио приповијести опет свједочи ствараочеву журбу, хитњу, одсуство потребе за глачањем и пречишћавањем написаног, забиљеженог. Неке цртице из ове књиге немогуће је више уопште поправити јер су кич, помодност, манир. Друге, сведене на досјетку, могуће је, као, рецимо, запис „Кућица“ гдје је готово невјероватно да дјечак у журби умјесто јестивог уља запржи халву машинским. Или приповијетка „Тајанствени крадљивац“ гдје миш односи и скупља под орманом дјечакове гумице и оловке. Дијете препознаје истину, препознаје могуће и немогуће, њему је, данас, тако наивно покушати подвалити.

Ратковићеве приче из рата, које налазимо у два посљедња циклуса књиге приповиједака „Срна“, као цјелина дјелују најједначеније, све одреда изнесене до једног занимљивог и солидног нивоа на љествици умјетничке вриједности. Ове је приповијетке Ратковић писао по сјећању, оне су дубоко у простору његове доживљености и истинитости. Испричане у једном даху, носе трагове сјећању, језички свједоче пуноћу пјесничког заборав. Огољеност највећег броја његових приповједака с другим мотивима, овдје је натопљена и свјежином рефлексije, запажања. Није све само догађај, скица покрета, већ су ту и запажања. Понајбоље међу њима свакако су приповијетке „Дивље поморанце“ и „Узалудан страх“.

„Дивље поморанце“ карактерише доживљај савременог свијета дјетињства. Ратковић је на релативно кратком

простору приказао безбројно протицање тренутка као процеса постојања и Времена.

Друга приповијетка исте тематике „Узалудан страх“ остварује паралелно димензију људског страха и димензију комичне, смијешне појавности. Обје се на крају стапају у осјећање узалудности, које је такође једно од суштинских виђења трајање и живота човјека. Али, то је она врста узалудности која не помрачује биће човјека, већ радује својим чином.

Ратковићева књига приповиједака „Срна“, како је већ наглашено, компонована је из пет циклуса: „Ловац без пушке“, „Тајанствено звоно“, „Дјечји несташлуци“, „Црни облак“ и „Трагом дјетињства“. Не би се, међутим, могло рећи да ти циклуси, и та дјела значи нешто више од формалне стране ствари. Мотивска наглашеност у насловима циклуса није досљедно спроведена приликом уношења у циклусе. Тако, на примјер, посљедња приповијетка из првог циклуса „Шума новогодишњих јелки“ нема ништа заједничко, на мотивском плану, с приповијеткама које јој претходе.

Циклус приповиједака са заједничким насловом „Тајанствено звоно“ рекло би се, на основу назива и истоимене приповијетке, да ће окупљати оне које су сродне мотиву „Тајанственог звона“. Напротив, ту једну до друге, налазимо кратке приче најразличитијих садржаја.

У наредном циклусу „Дјечји несташлуци“ свакако, по сродности, постоји несугласица између осталих прича и записа „Извор“ и „Посластичар“. Тек четвртом циклусу немамо у том смислу шта приговорити, али је зато пети посве непотребан, јер првих неколико приповиједака тог циклуса мотивски припада четвртом, док је осталима лако наћи одговарајуће мјесто у већ помињаним.

Све нам ово говори да Ратковић ствара доста стихијски, причу по причу, без претходног плана и виђења цјелине. То може вишеструко онемогућавати ствараоца, то може његове књиге чинити амплитудом, кривуљом узлазних и

силазних осцилација вредносног типа. Без те кривуље није ни најбоља Ратковићева књига „Срна“, а још мање оне које су дошле потом: „Враголани“, „Узбуна у шуми“, „Двобој на планини“.

Наредну књигу приповједачке прозе „Враголани“ Ратковић објављује годину дана након „Срне“. По много чему и „Враголани“ и „Срна“ иста су релација, једно дјело. „Враголанима“ Ратковић није добио ништа на квалитету, можда је, прије свега, показао како од једне књиге настају двије и како та друга, тако, сјенка прве. Овдје ипак, учавамо неколико добрих приповиједака, по свему блиских добрим прозама из претходне збирке. То су приче „Усамљени дјечак“, „Звуци виолине“, „Легенда о јарчевој пећини“, „Мирово јагње“, „Лов на голубове“, „Двобој с мачором“.

Можда од већ побројаних добрих прича још једном треба споменути „Легенду о јарчевој пећини“ која је по својој поетској суштини најближа причи из претходне књиге „Дворац из бајке“. „Легендом о јарчевој пећини“ Ратковић је показао и доказао да умије осјетити фино ткање и чудесни преплет јаве и сна, да није тај коме су неповратно страна изворишта језгра језика и прозачности лирике. Трагање за таквим спојевима, складном музиком, свакодневице и непрестаном мелодијом бајке, није лак посао, али се вишеструко исплати. Кад би у књизи „Враголани“ било више таквих проза, које као „Усамљени дјечак“ исказују истинску срећу и тугу дјетињства истовремено, које као „Пас Хектор“ завирују и у душу животиње као у понор човјека, које као „Звуци виолине“ свједоче исконски нагон дјетињства за пријатељством и трагом звука, које као „Двобој с мачором“ заплусну валом духовности и језичко-стилском изнијансираношћу, колико бисмо да је више таквих остварења, а мање повратка старом, коришћеном, изговореном. А ти повраци већ обрађеним мотивима у овој књизи код Ратковића постају манир који се продужава, који обиљежава и његову најновију књигу прозних остварења. Ратковић,

дакле, понавља самога себе, за приповијетке „Враголани“, „Усамљени дјечак“, „Незахвалност“ и „Казна“ користи епизоде из већ објављених радова и не сумњајући, можда да тим изазива – и читаоца и критичара. Младом читаоцу се може учинити, када наиђе на такво мјесто у књизи, да је ријеч о прозама које познаје, које је прочитао. Критичар, пак, налази у томе повода да говори о исцрпљености, о истрошености, о исписаности писца, о немоћи, о празнини у његовом креативном захвату. Ствараоцу не смије бити циљ књиге, већ остврења. Ратковић, напротив, као да више воли књигу, он очито жури у корице и на излог, а иза те журбе остају непримијећени принципи који упозоравају.

„Чукундједова шала“, публикована у „Жар-птици“, замало није постала врло интересантна и успјела визија будућности. Оно што је почетак приче обећао, крај своди на приземне досјетке, на конструкцију.

У наредним Ратковићевим књигама кратких прича „Узбуна у шуми“, и „Двобој на планини“ откривамо још неколико успјелих, готово пјесничких остварења. То су, прије свега, приче „Писак локомотиве“, „Загонетно шапутање“, и „Шумске јагоде“ у првој, „Коњски гај“, „Дар за мајку“, „Љубитељ кише“ и „У медвјеђој кожи“ у другој збирци.

„Писак локомотиве“ је племенита и потресна прича о возовођи Митру и слијепом дјечаку из усамљене кућице крај пруге на планинском превоју. Писак локомотиве постаје пут истинског пријатељства одраслог, непознатог човјека и дјечака без вида. Та прича психолошки танано и истинито приказује, освјетљава један од битних покрета у односу на свијет људи – свијет дјетињства.

„Загонетно шапутање“ прича је о доброты и племенитој души дјевојчица Мире и Соње, које свијет слободног дјетињства насељавају и принципима другарске обавезе.

„Шумске јагоде“ истичу однос село – град, сиромаштво – богатство, искон сиромаштва и сјај изобиља.

„Коњски гај“ још један поетски запис од маште и стварности, „Дар за мајку“, „Љубитељ кише“ и „У медвјеђој кожи“ потенцијални имплуси реалности од којих онај из приче „Љубитељ приче“ иде најдаље и звони негдје и из будућности.

„Дар за мајку“ је измишљена повијест, мотивски обрађивана код других наших писаца, али зато „Љубитељ кише“ запис достојан метаморфозе.

Примјер, пак, изнуђеног напора записивања јесте прича „Заборањени спасилац“ гдје је ријеч о дјечаку Луки кога спуштају у дубок бунар да завеже конопац око Маркове кћерке Јелене, која је тамо упала, а потом га у бунару заборављају! Ова прича је равна најмаштовитијим Ратковићевим прозама иако управо та страна није битна одлика овога писца.

Пет дужих приповиједака и преко 140 кратких прича, као и извјестан број још увијек расутих по листовима и часописима, и није тако много када се има у виду да је већ четврт вијека Ратковић дечији писац. Дуг временски период није, међутим, утицао да се Ратковић као стваралац како бисмо могли очекивати, осим формално, мијења и преображава. Послије прве фазе рада на дјечијој прози, он се прихвата кратке приче као оазе у океану. Све његове кратке приче некако личе једна на другу, сви дјечаци које портретише имају углавном исту битну карактеристику: смисао за игру, пријатељство и заједништво, нагон ка истинитом и природно цјеловитом, потребу за њежношћу и објективношћу, потребу за изненадним и недокучивим, сновним, понекад, можда у прво фази чешће, као љековити и новостварносним. Ратковићев дјечак је брз и бистар, непоколебљив, а душа ствараочева је питома и широка колико и само то дјетињство у коме унутрашњи свијет дјетета тиња као жеравица под кором камена реалности. Том унутрашњом свијету дјетињства Ратковић је приступио рјеђе, видјели смо да је то тамо гдје је укупан прозни израз нашао свој коначни мир на помијешаној мелодији стварности и маште, легенде и збиље. Тек први Ратковићев роман „Шкољка

из завичаја“ доноси и пружа више могућности да се говори и о том односу писац – дјело – дјетињство.

„Шкољка из завичаја“ је интересантна литерарна композиција из шест поглавља: „Становници Зелене куће“, „Перпетуум мобиле“, „Тешка сумња“, „Посљедњи школски дани“, „Јеркова дружина“ и „У очевом завичају“.

Прва глава нас упознаје са двоспратном зградом на крају једне београдске периферне улице. Та зграда је имала необичан изглед: „Сву њену фасаду, па чак и дио крова, покривао је густ бршљен. Својом увијек свјежином модрозеленом бојом издвајала се од осталих зграда. Становници околних улица називали су је Зелена кућа“. У Зеленој кући сви су се познавали, посјећивали, свађали и мирили. Једино је на првом спрату живио, тајанствено и загонетно, неприступачан осталима, Тихон Карић, старац готово. Његова се врата никад нијесу отварала и на прозоре његове собе често је куљао црни и пријетећи дим.

На другом спрату станује породица трамвајског кондуктера Васка Дадића. Његов син Славко је типичан представник дјетета Ратковићеве приповједне прозе: сналажљив, брз, енергичан, проницљив, паметан дјечак. Његов отац чува шкољку из завичаја, малог рибарског села Ракова на јадранској обали. Једном дјечак поломи очеву шкољку и то оца истински ражалости. Дјечак покушава да сазна зашто отац никада не посјећује родни крај када према њему осјећа истинску љубав и људску приврженост. На крају, за вријеме колективног љетовања на обали, Славко одлази у очев завичај и од старог учитеља сазнаје истину о оцу. Васко Дадић је окужен гријехом, јер на почетку посљедњег рата непромишљено је приступио квислинзима, а касније и домобранским јединицама које су се бориле против партизана, чак их убијале.

То је кратак садржај романа који другим својим дијелом подсјећа на раније објављену дужу приповијетку „Тајна старе тврђаве“, док је у осталим главама укомпонован низ

детаља из Ратковићевих кратких прича, на неколико мјеста и комплетне приповијетке као „Игралиште у парку“, „Веснин патуљак“ и друге.

Како ће син, међутим, превладати тај осјећај, побиједити то сазнање, коначно у себи помирити фантастично, маштовито и стварно, Ратковић није стигао да нам каже, јер се роман завршава оног тренутка када се отац и син поново сусрећу на жељезничкој станици. Оцу је, видимо, у завичају опроштено, али може ли бити опроштаја гдје још увијек има осјећања и незаборава. Ратковић је изрекао празнину око које се врти морални суд читаоца. Изрицање те празнине суштински је покрет дјела, његово биће. У њему је садржано и још неколико битних односа савремене приповједачке умјетности, однос дјецe – старији, прошлост – будућност, тајанствено – стварно.

Старији, одрасли, дати су у неповољној пројекцији укупности односа. Старији свијет је носилац превазиђеног схватања и укоријењених навика. Још у приповијеткама Ратковићевим, запазили смо, одрасли упадају у свијет дјетињства као озбиљне препреке његовом природном и слободном формирању и остваривању. Памтимо Вукана из приче „Милионер“, Еву Колак из прозе „Кепец“, кријумчара, човјек с брадом и пушком из „Тајне старе тврђаве“, и они су сви испуњени неком посебном врстом зла који није свакодневно, али је присутно у сваком тренутку. И овдје су одрасли ти који, поред осталог, убијају псе (Тихон Карић), пљачкају дјечаке (продавци у комисиону), сумњиче и окривљују (наставник у разреду), забрањују игру (Стојан) и сл. За разлику од једностраних осуда таквих типова означених у књизи „Авантуре дјечака“, у роману „Шкољка из завичаја“ Ратковић једностраност осуде замјењује процесом прилагођавања тако да и Васко Дадић, бивши непријатељски војник, добија у роману значајке које га квалификују као пажњивог оца, савјесног и поштеног грађанина и радника и разумијевањем склоног дјетињству и његовим тајнама.

Сконцентрисан на основни проблем, више на кумулус питања родитеља него дјеци, Ратковић не успијева да дубље завири у компликовану дјечју душу узбуркану изражавањем сумње и досезањем, открићем истине. Тако нам се чини да је пропуштена прилика да се суштински проговори о унутрашњем свијету дјетињства, прилика коју су пружале ситуације када на Владана и Славка пада сумња да су лопови, када Славко рјешава загонетку очевог ћутања о завичају и сл.

Тајновитом, загонетном, Ратковић је, међутим, поклонио знатно више пажње. Ту је Зелена кућа са тајанственим становником на првом спрату, ту су цркнути пси у дворишту, ту је загонетна посјета човјека из Дадићевог завичаја, ту је, најзад, *regretuum mobile* и тригокомична визија научника – особењака и преступника норми схватања људскости нивелисане заједнице. Сви ти детаљи свједоче о могућности савременог ствараоца за најмлађе пред којим ера технике и урбане цивилизације простире непрегледно поље измјењивања и метармофоза. Ратковић је дијелом таквог приступа савремености, савремености дјетета и његовог свијета, направио озбиљан корак напријед, упркос извјесним недостацима композиције дјела, мјестимичне конструкције, преписивању детаља из претходних књига. Набројане позитивне, новооткривалачке релације, његову „Шкољку из завичаја“ сврставају у ред бољих остварења у овој литератури за најмлађе, тј. омладину.

Стваралачки процес Миленка Ратковића управо је на врхунцу. То се донекле огледа у поновном повратку дужој прозној форми. Њега свједочи и одсуство дидиктичности, наметљивости савјетника, све успјешније трагање врховима слутње и понором осјећања. То више није брз корак кроз реалност, кроз било збивања, било самог тог збивања, већ полагано размицање завјеса и с једне и с друге стране реалности, и изнад и испод догађаја, догођености. Огољену, хридну површину приче талози перут рефлексије и про-

зрачности проблема. Акција дјетињства је у једном и у другом – у копну стварности и у зеленилу сна.¹

---

¹ „Стварање“ 1, 1974.

РАДОЈИЦА ТАУТОВИЋ

У СЕНЦИ РОДИТЕЉСКОГ ГРЕХА²

1. Очеви и деца

За многе писце могло би се рећи оно што пословица каже о свекрви: Кћерку кара – снаји приговара. Они говоре о својим јунацима, а приговарају читаоцима. Изгледа да у ред оваквих писаца иде и аутор *Шкољке из завичаја*. Наиме, када се пажљиво ослушне, његов говор о деци звучи као приговор децјим родитељима. Као критички, можда и нехотични, прекор друштву одраслих.

Говорећи о малишанима, „дечји“ писци често приповедају или певају о одраслима. За разлику од њих, Ратковић се овим романом обраћа одраслима, причајући о њиховој деци, управо о ученицима VII-б разреда неке београдске основне школе. Док пратимо његову романескну причу, наша пажња и мисао не усредсређује се на приказ савременог ђачког живота, мада овај приказ има једну дубинску димензију којом превазилази површан опис. Већ у првом погављу романа опис шкољке продубљен је алузијом на значење које том предмету даје човек, у овом случају Славков отац. Веома срећно, и заиста поетски, писац је то људско значење симболизовао бисером што га је исти човек некада нашао у шкољки. Алудирајући на значење о коме је реч, Ратковић уједно сондира дубински слој прика-

---

2 Миленко Ратковић: Шкољка из завичаја, Изд. Обод, Цетиње 1970.

заног предмета, а у том слоју захвата феномен такозваног источног или праотачког греха.

Преодевен у савремени костим, овај архајски феномен се малом протагонисти романа указује као узнемирујућа тајна очеве прошлости, чији терет – силом прилика – пада на плећа и на душу недужног сина. У машти, Славко замишља оца на партизанском бродићу, али не зна да ли је стварност била сагласна са маштом. Напоследку, он ће се обавестити да се очева реалност косила са синовљевом имагинацијом: пошто је поклекнуо у окупаторском затвору, Славков родитељ обрео се најпре у квисланској сеоској стражи, па у домобранским јединицама. Родитељ је некада пао у грех. А сенка и тежина његовог греха сада пада на његово невино дете.

Самим тим што укључује савремену варијанту „источног греха“, предмет романескног приказа наводи романсијера и читаоца на овакав или онакав суд, - и баш у том моралном суду састоји се „нерв“ Ратковићевог дела. Присутан мање у тексту но у подтексту романа, такав суд подразумева обртање традиционалног односа између очеве и деце, старијих и млађих, предака и потомака. По традицији, старији важе као ствараоци и храниоци млађих; овде, међутим, мали Славко постаје спасилац старог учењака-сањара Тихона Карића, јер спречава Тихонову погибију под аутомобилским точковима. Онда, по традицији, старији кажњавају млађе; али, хтео то аутор или не, његов роман даје овима другима довољно аргумената и права да оне прве оптуже за незаслужено страдање и рашчовечење младих, па и за поменуто кажњавање. Чисту детињу душу наставник прља и раскрвављује сумњичењем због нестанка пара; комисионар пљачка уштеђевину двојице дечака; и тако даље. Доиста, старији би за набројане преступе морали бити не само оптужени већ и осуђени. Управо та спонтана осуда поентира пишчев суд о наслеђеном, освештаном односу родитеља и деце. Она погађа, између осталог, и перфидну дилему пред коју старији стављају децу: или

игралиште или зеленило са цвећем. Оваква дилема равна је избору који би гладан и жедан човек морао да учини између хлеба и воде.

У Ратковићевом суду, међутим, једнострана традиционална осуда младих није замењена генералном, такође једностраном осудом старијих. У њему је етика оплемењена једном животном и људском дијалектиком која омогућује узајамну „конвертибилност“ греха и врлине. Тако, будући да таји свој грех из прошлости, Васко Дадић стиче ону људску врлину коју представља разумевање и поштовање детињих тајни сина. У крајњој линији, дакле, Ратковићев суд не значи осуду родитеља, већ осуду наслеђеног, нељудског односа између родитеља и деце: он тежи да овај однос старешинства превазиђе неком врстом другарства. Значење Ратковићеве речи лежи управо у тој осуди.

Аутор нам га предаје подсредством извесног књижевног облика који, не ретко, мање личи на прави роман неголи на драмски или филмски синопсис. У таквом „синопсису“, композиција на махове чини утисак аранжмана или „удешавање“, при чему се овде-онде осећа интервенција неке подесне „случајности“ која није прави, објективни случај. По својој прилици, недостаци композиције могли би бити надокнађени живљим и спонтанијим ритмом казивања, какав у причу уводе Мишкови стихови: „Пошао је Јеремија – Ута-та! Ута-та! – Да некога испребија...“ Ни по својој врсти ни по броју, наведени недостаци нису у стању да умртве ону битну драматику која изнутра потреса однос родитеља и деце.

Контрастирајући овом односу који драматизује Ратковићеву романескну нарацију, однос међу самом децом стреми некој слободној солидарности, па и ускрснућу древног братског клана (пета глава „Јеркова дружина“). Оваква дечја солидарност могла би послужити старијима као модел његовог међусобног општења. Може бити да исти модел резимира ону идеју коју Ратковић сугерише читаоцима у форми свога романа за децу.

2. Прошлост и будућност

У тој форми, одређена животна материја је структурирана као фабула чију окосницу чини нагонска чежња деце да се из свакидашњице одраслих пробију у нешто несвакидашње, тајновито, чудесно... Проблесци чудесног опажају се већ на првим странама романа, усред описа свакодневних ствари. Овде, стамбена зграда не носи уобичајен прозаични број већ необично име: Зелена кућа; међу њеним житељима одмах се појављује један „загонетан човек“; у дворишту освањивају цркнути пси које трује не зна се ко...

Упућујући се ка таквим проблесцима необичнога, Ратковићеви мали јунаци упињу се да завире и у тајне науке које све више голицају машту савремене деце и омладине. Тако Славко успева да баци један поглед у *perpetuum mobile*, управо у тајну „вјечног мора“ који његов одрасли, загонетни сусед Тихон Карић покушава да конструише у својој недоступној соби. Када протагонисту романа доводи у додир са овом тајном, романсијер скицира цео један научно-технички оглед на тему *perpetuum mobile*. Тај мали оглед је обликован углавном, као стручан одговор наставника Гајића на питање његових радозналих ученика. У ствари, Гајић одговара на једно суштинско техничко питање које је постало животна опсесија Тихона Карића.

Баш зато што је подлегао таквој опсесији која личи на захватање воде решетом, Тихон се указује као трагикомична фигура, као савремена карикатура класичног научника Архимеда, с којим мали Владан упоређује једног другог старца из Зелене куће. На одговарајући, карикатуралан начин, у тој фигури се отеловљује и модерна мисао о научно-техничком преврату: „Ја – узвикује Тихон – већ имам идеју како да направим револуцију у техници!“. Дакле, Ратковић је у коло својих романеских јунака увео и научника, макар и у карикираним виду. Утолико његов роман за децу изгледа саображен „моделу“ оне модерне књижевности у којој научник постаје доминантан

лик, а коју могу репрезентовати само Диренматови *Физичари* и Брехтов *Галилеј* већ и *Аретеј* Мирослава Крлеже.

На страницама Ратковићевог романа лик промашеног научника показује извесну црту преступника: у очима својих „ближњих“ Тихон је „лично на криминалца који се трудио да буде што мање уочљив“. И заиста, знање искључује невиност; отуда се зналац од искони сматрао као кривац своје врсте. На изглед парадоксално, али не случајно, овде се са таквим „кривцем“ спријатељују баш невина деца која оваплоћују будућност. При томе њихово пријатељство са грешним учењаком није „платонско“: Владан и Славко дају Тихону свој злехуди новац да би он могао остварити пројект „вечног мотора“; но, старији ће тај њихов акт сматрати грехом. Према томе, када покуша да закорачи у тајну науку, па и у реализацију будућности (овде, у реализацију учењаковог пројекта), дете запада у грех. Али, и када се одважи да продре у тајну друштва, па и у ратну прошлост свог оца, оно се такође заглибљује у живи песак греха, конкретно у грех што је његов родитељ починио за време рата.

Значи, човек је крив што је жив. Поврх тога, дете је криво за преступ који ће тек бити учињен, као и за онај који је извршен пре његовог рођења. Излази да је оно криво, јер испашта те преступе. Да не би већ сад испаштало будуће преступе, дете би сместа морало умрети; а да не би испаштало минули преступ родитеља, оно се не би смело ни родити. Очигледно, безгрешност је исто што и беживотност. Исто што и смрт.

Али, живот детета не може да се помири са смрћу. Зато, стављајући се с оне стране добра и зла, провлачећи се кроз теснац између врлине и греха, Ратковићев мали херој хоће да проникне у сазнање очеве прошлости, као год и у остварењу оне будућности о којој сања Тихон Карић. Док учењакова будућност („револуција у техници“) тежи да обујми васцели свет, очева прошлост је локализована у његовом завичају, где се малом Славку обелодањује ратни грех ро-

дитеља. Отворивши очеву „шкољку завичаја“, син у њој не налази бисер подвига него жуч престапа.

У тајнама прошлости и будућности дете је тражило нешто чудесно; уместо тога, оно је ту нашло нешто што је пре чудовишно него чудесно: нашло је преступ Васка Дедића и неуспех Тихона Карића. Пошто је Славко сазнао Тихонов и Васков тајни грех, научник и отац нису се смањили у његовим очима, али је зато мали јунак романа порастао сразмерно свом сазнању. На тај начин, дете се почиње изравњавати са одраслима. Оно престаје да буде подложно оцу, па и родитељском греху. Дете постаје слободно у односу на очев грех (као и на евентуални подвиг старијих). Јер преци не могу завештати потомству ни своје грехе ни своје заслуге, већ само императив слободе.

3. Бајка и анти-бајка

Однос очева и деце Ратковић је приказао на један начин који би се могао назвати критичким реализмом. Приказујући однос Славкових родитеља према његовом детету, он фиксира нека карактеристична обележја савремене реалности, између осталог – и њен „техницизам“ под чијим утицајем отац и мајка желе да им син „постане инжењер, а не музичар“. За разлику од многих писаца који неће да виде ништа више сем „лепих“ и „добрих“ страна детињства, Ратковић настоји да докучи све стране дечјег бића, укључујући ту и драматичне напетости међу њима. На пример, када слика залуталога Славка на раскрсници, он каже: „У њему као да су се препирала два бића – једно малодушно, а друго разборито“. Затим, кад нас суочава са ликом мале Гордане, он нам омогућује да у њој уочимо рађање удвојене или несрећне свести: девојчица се час солидарише са својим друговима, а час их изневерава, потказујући их старешини. Благодарећи оваквом свом тоталитету, уметничка истина у Ратковићевом роману задире „с оне стране добра и зла“. Стога је она и мо-

гла да обухвати негацију родитељског греха који је свој жиг утиснуо односу очева и деце.

Она је Ратковићево романескно остварење обележила неку врсту анти-бајке која превазилази традиционалну дечју бајку. Ово превазилажење се најнепосредније манифестује у глави „Последњи школски часови“, која делимично делује као бајка о девојчици и патуљку од гипса: оживљујући патуљка својом маштом, мала Мира храни га мрвама које он „поједе“ преконоћ; но, чаролију бајке развејава приповедачев ненаметљив, деликатан наговештај да те мрве сваки пут позобају – врапци. Путем оваквог превазилажења Ратковић доспева до једног вишег стваралачког нивоа на којем се супротност бајке и анти-бајке почиње разрешавати.

У ствари, он доспева до нивоа научне фантастике: уколико је научна, ова последња обухвата реализам анти-бајке; уколико је пак фантастична, она укључује маштовитост бајке. Управо на том нивоу развија се један од лајтмотива романа, то јест „идеја о конструисању вјечног мотора“.

У склопу романа, међутим, социјално-психолошки реализам и научна фантастика изгледају као два паралелна тока које писац није успио да прати до тачке где се они сливају уједно. А тој тачки конвергирају њихове сопствене, унутрашње тенденције. Јер, ако књижевни реализам приказује дату стварност, научна фантастика дочарава оне космичке и хумане могућности које човеку пружају шансу да ту стварност превазиђе. На такве могућности указује и Карићева идеја о вечном мотору; стога се за ову идеју и загревају два дечака, понета нагонском младалачком жељом за наткриљаванем свакидашње стварности.

Као што је пропустио да повуче до краја црту сливања реализма и фантастике, наш писац није ишао до краја ни линијом самога реализма. На овој линији он застаје управо у тренутку када однос оца и сина треба да достигне климакс драматике, па и поенту истине. Наиме, када се отац среће са дететом које је сазнало родитељски грех, аутор не-

мотивисано спушта завесу: „Боље да не говоримо ништа о том сусрету“, изјављује он.

Разуме се, означене недоречености и неостварености умањују вредност романа, али не потиру чињеницу да се романсијер укључио у мали број наших писаца који су закорачили у научну фантастику, а у које се уврстила и Десанка Максимовић својим новим, изванредним дечјим романом *Прадевојчица*. Тако је Миленко Ратковић избио на чело наше литературе за децу. Отуда, његова *Шкољка из завичаја* заслужује посебну пажњу и подробну интерпретацију.

Оваква интерпретација је утолико неопходнија што је Ратковићев роман у неку руку двострук: ако је текст романа намењен деци, дубок и садржајан подтекст изгледа упућен њиховим родитељима и свим одраслима. Због оваквог свог подтекста *Шкољка* подсећа на скицу неког „лалићевског“ романа о моралним темама међу којима доминира трауматична тајна родитељског греха.

Утицај истога подтекста осећа се и у приповедачевом језику, Ратковић веома прикладно и сугестивно употребљава поједине кључне речи, као што је глагол одступити (у причу сеоског учитеља о Васковој ратној прошлости). Уопште, његов језик је књижеван, али (под утицајем већ озбиљног подтекста) није довољно прилагођен малим јунацима романа, као ни читаоцима истога узраста. Као да је аутор – можда и нехотице – саображавао своју реч слуша и духа родитеља. Као да је поступак сходно народној изреци: Кћерку кара, снаји приговара.

И заиста, мајке и очеви не би требало да остану равнодушни према овом особеном делу, написаном за њихове дечаке и девојчице. Поводом те романескне приче за децу сваком родитељу могло би се с разлогом рећи: *De te fabule narratur.*³

---

³ “Израз“ 8-9, 1971.

НОВО ВУКОВИЋ

ДЈЕЧЈА ПРОЗА МИЛЕНКА РАТКОВИЋА

Да би се из садашње перспективе оцијенио значај књижевног доприноса Миленка Ратковића (1931),⁴ потребно је узети у обзир једну важну чињеницу: књижевност за дјецу и омладину нема у Црној Гори дугу и богату традицију као у неким другим југословенским срединама. Први текстови писаца из Црне Горе појавиће се тек педесетих година овог вијека, дакле скоро сто година касније у односу на Војводину, нпр. И то јављање имало је маргиналан карактер. Аутори тих текстова, будући најчешће већ афирмисани писци у књижевности за одрасле, гледали су на ову врсту писања као на један вид литерарне авантуре или експеримента. Један од ријетких писаца, који су већ на почетку своје књижевне каријере јасно артикулисали своје опредјељење за свијет дјеце и остали му вјерни цијелог живота био је Ратковић.

---

4 Миленко Ратковић је рођен у Старом Бару. Највећи дио жовота провео је у Подгорици, радећи као уредник у радију и телевизији и пишући књижевна дјела за дјецу. Дјела су му жанровски разноврсна: приповијетке, романи, драме. Најважније његове приповиједачке књиге су: *Град дјечака* (1955), *Авантуре дјечака* (1960), *Срна* (1965), *Враголани* (1966), *Чукундједова шала* (1970), *Узбуна у шуми* (1970), *Изралиште у парку* (1971), *Двобој на планини* (1972), *Велики балон* (1974), *Станари шупље букве* (1988). Написао је и романе за дјецу: *Шкољка из завичаја* (1970), *Благо Бијелог брда* (1974), *Двобој у граду дјечака* (1976), *Ратне игре* (1980), *Тајанствено звоно* (1983), *У сјеници маслина* (1987), *Тајна старе тврђаве* (1987).

Пут Ратковићег књижевног формирања и зрења ишао је кроз замршени сплет друштвених и културних околности нашег поратног живота. Цијела наша књижевност стварана 50-их и 60-их година била је, мање или више, у знаку соцреалистичке поетичке доктрине. Није та судбина мимоишла ни Ратковића, који је тада, уз то, и тек савладао фазу почетништва и стрпљиво, корак по корак, улазио у тајну књижевног заната. Његов првијенац из године 1951 – дужа приповијетка *Диоба Шуњине дружине* – има све карактеристике поменуте поетике, с једне, и почетништва, с друге стране. Општи занос поратног свијета и наивистичка вјера у социјалистички модел, глорификација колективног, задружног, живота и тежња ка формирању новог типа дјетета – све то, што срећемо у реченој приповјечи, данас дјелује као пожутјели залутали документ о једном времену за које смо скоро заборавили да је било наше. За утјеху Ратковићу може да послужи чињеница да су тада писали тако, или готово тако, многи афирмисани писци. И сљедеће његове књиге имају углавном сличну концепцију и исте мане. Ипак те књиге, а ради се о приповиједачким збиркама *Град дјечака* (1955) и *Авантуре дјечака* (1960), најављује неке особине пишчевог дара: јаку перцепцију, психолошку проницљивост и смисао за повезивање легенде и дјечје уобразиље. У том смислу ваља упозорити на дужу приповијетку *Тајна старе тврђаве* у којој је сиже кројен по принципу тајновитог и загонетног, приповијетку којом ће он, заправо, најавити и свој романескни дар, који је дошао до изражаја у другој фази пишчева стваралаштва, нарочито 80-их година.

Збирка краћих приповиједака *Срна* (1965) означила је нов квалитет у стваралаштву Миленка Ратковића. Та књига ће и формално и поетички одредити будућег Ратковића за цио један дуги, по неким оцјенама и највреднији, период. „Кратка прича је тако – пише Воја Марјановић – постала главно обиљежје његове литерарне делатности, сми-

сао општења са детињством и животном грађом, спона са читалачким светом у коме је увек налазио прихватање“.⁵ По правилу он пише онај тип реалистичке приповијетке која ослонац тражи у јаким потезима, било да се ради о оштро профилисаном централном догађају и ефекту или неком емотивном акорду, било да се ради о моралном или педагошком проблему дјечјег свијета. Тематски спектар тих приповиједака је разуђен и прати све сфере дјечјег свакодневног живота. Он иде од „малих“ дневних згода до великих психолошких и социјалних проблема. Природно, понекад и наглашено огољено, пред читаоцем се простире живот сам, у својој дјечјој димензији, са својим лицем и наличјем, са данима мира и рата, среће и несреће. Општа композициона шема тих прича је једноставна и приближава се оној форми која се популарно назива цртицом. Са кратком експозицијом, честим дијалогом, завршним ефектом, са лирском или ненаметљивом педагошком нотом, те приповијетке плијене својом непретенциозношћу. То су, „мале приче“ о „малим стварима“, али од тих „малих ствари“ је, не заборавимо, саздан и тзв. „велики свијет“. Анатомија дјетињства је веома комплексна и открива, баш као и добра дјечја литература, тајну тих „малих ствари“, које често и не окрзну пажњу одраслих, али за дјецу могу да представљају подстицај за фантазију, извор свакојаких узбуђења и истинску душевну драму. Ваља се, у том смислу, сјетити нпр. Андрићеве *Књиге* или Воранцовог *Ђурђевка*.

Исти тип кратке приповијетке доноси и сљедећих неколико Рагковићевих збирки, објављених између 1966. и 1988. године. По глобалној тематској заокружености и оригиналности у извјесној мјери се издваја посљедња у низу, под насловом *Станари шупље букве*. Она је посвећена животињском свијету и прикључује се не баш великом броју

---

5 В. Марјановић, Портрети црногорских писаца за дјецу и младе, Титоград, 1990, 47.

књига праве анималистичке прозе у нас.

У сфери романа Ратковић ће се појавити још 60-их година. Његов дужи текст са насловом *Благо Бијелог брда* излазио је прво у наставцима у дјечјој штампи, да би се као посебна књига појавио 1974. године. Већ наслов романа наговјештава авантуристичку причу. И заиста, неколико основних мотивских клишеа, који се срећу у том роману, много пута су испробавани и у дјечјој и у авантуристичкој литератури: мотив тражења блага, мотив „гусара“, мотив лажних „духова“ и сл. Колоплет поменутих мотива захтијева доста вјештине у грађењу сижеа, у обликовању појединих епизода, у држању тензије и логичном рјешењу расплета. Те проблеме аутор је рјешавао с промјенљивом срећом: некад успјешно, некад релативно наивно. Ипак, иако још далеко од рутинираности, тај роман, бар у појединим епизадама, посједује „ткање“ и једно проницљиво перцепирање дјетињства, посебно његове релације према свијету одраслих.

Други Ратковићев роман, односно први који се појавио у засебној књизи, јесте *Шкољка из завичаја*, из 1970. Писац већ у том дјелу поуздано држи нити композиционог плета. Иако је централни заплет прилично исфорсиран и анахрон, приповиједање има драж занимљивости. Прије свега, као вриједност овог романа намеће се неколико вјешто креираних ликова релативно комплексне природе (нпр. лик чудака Тихона Карића). С доста спретности Ратковић варира и мотив односа генерација (отац и син). Иначе, варијације поменутог мотива су у свјетској дјечјој литератури бројне, а почињу с Твенем, најчешћа варијанта, присутна и у Ратковићевом роману, тиче се демистификације оца (у литератури позната као мотив о оцу отпаднику). Драматична сучељавања оца и сина, тренуци истине и разоткривање очеве тајне (био је једно вријеме у непријатељској војсци) чине Ратковићево дјело и неком врстом породичног романа.

Роман *Двобој у граду дјечака*, из 1976, има специфичну генезу. Двадесетак година раније Ратковић је написао

приповијетку *Град дјечака* (1955). Та подужа приповијетка, иако је настала у раној фази ауторова стваралаштва, па према томе, и оптерећена свим већ помињаним слабостима, посједовала је неколико интересантних и недовољно искоришћених могућности, којих је писац, очигледно, био свјестан. Амбијент Старог града, тајанственост и узбудљивост трагова историје, легенде и предања – све је то чинило изузетан контекст у ком је и сам Ратковић провео властито дјетињство. Двије деценије касније, као зрео писац, дакле, он се вратио том „књижевном материјалу“, преобликовао га, проширио га и направио од њега једно од својих најуспјелијих дјела. Не само да је општа атмосфера текста добила на снази, да је креирана са неупоредиво више перфекције, већ се побољшање осјећа у свим елементима романескне цјелине: у грађењу сижеа, у ликовима, у стилско-језичкој равни итд. Оно што се чини највреднијим у тој књизи је осјећање да је писац успио да начне мистерију дјетињства, његове унутрашње просторе – ону специфичну поезију која настаје мијешањем реалног и иреалног. У општу матрицу дјетињства, коју обиљежавају игра, авантуризам, радозналост, специфични егоцентризам итд., унесен је један посебан амалгам необичности, осјећајности и дјечјих сања. Такав поступак даје, ако не роману као цјелини, а оно појединим фрагментима, изразито лирски тон.

Ратковић је написао и један роман на тему рата – *Ратне игре*, 1980. Не би се могло рећи да тај роман доноси неку новину иначе претјерано фреквентној прози насталој на тој генералној теми. Ипак, мора се примијетити да то дјело, и поред одређених слабости, успијева да измакне неким типичним замкама у које су упадали, скоро одреда, безбројни аутори дјечје прозе са темом рата (црнобијелој техници, идеологизацији и сл.).

Исти поступак, већ описан у случају романа *Двобој у граду дјечака*, Ратковић је поновио и приликом стварања романа *Тајанствено звоно*, из 1983. Узевши сиже своје ис-

тоимене, раније публиковане, приповијетке и преплевши га са још неким сижеима својих краћих проза, он је направио интересантну конструкцију, пуну динамизма и занимљивих догађаја. Оно што освјежава строго реалистичку концепцију романа јесу елементи мистерије која у извјесној мјери инклинира ка неким типовима фантастике. Лиризам и социјална нота, иначе чести у Ратковићевој прози, у овом дијелу имају специфичан тон: наиме, ово је роман о сирочету, што у књижевности за дјецу има посебно књижевно историјско значење. Још један од појаве чувеног романа *Без породице* (1878) француског писца Хектора Малоа мотив сирочета и нахочета (*enfât trouvé*) показује своју виталност у европској литератури. Ратковић је покушао да пронађе нове могућности у елаборацији једне помало већ истрошене теме, уклапајући је у специфичан социјални миље наших простора. Стварајући лик свог дјечјег елемента редуцира у корист психолошких, најчешће поступком самоисповијести и унутрашњег монолога.

Ратковићева дужа проза *У сјенци маслина* (1987) је нека врста ауторове романсиране аутобиографије. Из перспективе одмаклих година, он поново проживљава цијелу вертикалу свог живота, посебно најинтересантнијег и најинспиративнијег сегмента – дјетињства. У литерарном уобличеним успоменама из тог периода скоро да препознајемо све Ратковићеве теме и опсесије, тако да нам он постаје јаснији и ближи као писац и као човјек. Од предратних година и сеоске природе, разних ђачких успомена и топлине породичног дома, па преко сурових ратних дана и атмосфере страха и незнања, као и покушаја дјеце да игром и фантазијом спасу своја хендикепирана дјетињства, до поратних година, младићких илузија, физичког и духовног зрења и укључивања у свије писања води пут Ратковићеве литерарне аутобиографије. Она се може доживљавати двојачко: као свједочанство о животу и дјелу једног писца и као литература сама, лишена своје референцијалне димензије.

Без обзира на чињеницу да је Ратковић у добрим стваралачким годинама, он као да је углавном заокружио свој литерарни опус. Као да и он сам дијели такво осјећање и као да своди биланс своје дуге и плодне књижевне каријере! Аутобиографска проза, коју смо коменталисари, дјелује некако и као природни резиме цјелокупог његовог писања. Доживљајни и евокативни круг је затворен. Ратковић, иначе, припада писцима који се споро мијењају, који дуго профилишу своју поетику и нијесу спремни да праве веће уступке владајућим трендовима и помодним мијенама. Он је цијелог живота остао практично вјеран једном глобалном моделу писања – реалистичком моделу у неколико његових варијетета. Ни чињеница да је у исто вријеме књижевност за дјецу и омладину на југословенском простору пролазила кроз најразноврснија поетичка искушења, да је показала многострукост својих лица и својих могућности, да је испробала скоро сва евроамеричка искуства, све експерименте, није за Ратковића значило много. Он је писао онако како је осјећао и знао и како је одговарало природи његова умјетничка бића. Па ипак, у оквиру модела којем је остао вјеран било је много простора за аутентични израз и индивидуалну књижевну еволуцију. Та еволуција је била лагана, али континуирано излазне линије, и довела је до лијепих књижевних остварења, која су већ поодавно превазишла значајем црногорски књижевни контекст.

О Ратковићевом дјелу је доста писано. Истина, велики дио критичких текстова озбиљнија анализа би одбацила као површне, некомпетентне или пригодне реакције које прате појаву појединих ауторових књига. Та констатација би се првенствено односила на прву фазу његова стваралаштва. Уосталом то је и вријеме кад критика књижевности за дјецу и омладину једва да и постоји и кад се њоме бавио малтене свако коме је то пало на памет. Опсежније и озбиљније студије о Ратковићевој прози настаће касније и то из пера професионалних критичара, специјали-

ста за ову књижевну област. Из цијелог тог писања, ако се изузму претјеривања у оба смјера, искристалисао се суд о Миленку Ратковићу као о једном од аутентичних дјечјих писаца, чије дјело има трајну вриједност.

Ратковићево књижевно дјело је веома опсежно. Скоро тридесет књига приповједачке и романескне прозе, велики број приповједака расутих у периодици, позоришни и драмски текстови, дјела публицистичног и уџбеничког карактера – све то свједочи о великој радној енергији и стрпљивости, као и непрекидној потреби да се комуницира са свијетом дјетињства. У том смислу он се може поредити са неким класицима дјечје литературе, Ловраком или Селишкарком, нпр. Они су писали са увјерењем да им је свака нова књига боља од претходне и да продуковање нових дјела јесте, с једне стране, чин додавања свјежих естетских вриједности ризници књижевности за дјецу и омладину, а с друге, задовољавање енормних потреба најбројније и највјерније читалачке публике. Оно исто што је својевремено критика констатовала за њих, могло би се рећи и за Ратковића: ако из цијелог тог опуса као истинске и непролазне вриједности остану макар двије књиге, или двије приповијетке, биће то успјех о ком сања сваки писац, независно од осуде или славе којима их савременици обасипају.⁶

---

6 Предговор Изабраних дјела М. Ратковића

ТИХОМИР ПЕТРОВИЋ

МИЛЕНКО РАТКОВИЋ

Миленко Ратковић (1931), родоначелник црногорске књижевности за децу, уредник радио програма, рецензент књига, у својим романима, причама и позоришним текстовима, поглавито у краткој прози као најподеснијој форми његовог израза, показује зрелост и спретност у литерарним пословима. Он се од аутора из Црне Горе, као што су Ч. Вуковић, Д. Костић, М. Цековић, М. Газивода, Ж. Ђуровић, Ј. Брковић, издваја нешто друкчијим третманима детињства и обилно лиферованим опусом.

Писац релативне тематске ширине и доживљајне обухватности, изналази типично дечје згоде, ведре и прозачне слике, зађевице и необуздане смеле акције и авантуре, којима се засмејава ексцентрична и пустоловна дечја природа. Детињство и искуство црпљено непосредно из живота као мајдан теме и списатељско благо, чвршћи и експлицитнији ослонац на доживљаје из властите аутобиографије као емотивне координате песничког света, извор су његовог надахнућа у обликовању вишедимензионалног света. Ратковићево приповедно дело боји јаким колоритом песников завичај. Игра у најширем смислу, исто тако, чинилац је и градитељ песниковог опуса. – Уношење социјално дирљивих тема, не ради милосрђа, већ ради сликања реалног стања ствари и подстицања снага у борби за социјално праведне односе и људско достојанство, као у роману *Тајанствено звоно*

(1983) – придружује га уметницима који од литературе очекују остварење примарних животних задатака.

Готово нема живог песника који своје перо није окушао о теми рата. Ако се раслоји Ратковићево тематско подручје, рат је на директан и индиректан начин његов инспиративни чинилац. Као писац који се васпитавао на поетици ангажованог реализма, он у романима *Шкољка из завичаја* (1970), *Двобој у граду дјечака* (1976), *Ратне игре* (1980) и другде, слика отпор дечака окупацији и домаћем непријатељу, рације и убијања, проблематизује моралне дилеме које доноси рат, при чему, онде где се на ток радње рефлектује само ратни ехо и судбина јунака, јаче задржава пажњу читаоца. Првом књигом приповедака *Диоба Шуњине дружине* (1951), о дечацима „који радо посећају туђе воћњаке и праве нереди по селу“, показана је ауторова склоност ка занимљивим дејским мотивима. И у следећим насловима изнађена је занимљива грађа чија се радња одвија изван урбаног миљеа, у раскошном природном амбијенту, где је све, као и младост, слободно и неспутано. Но, пејзажи и крајолици природе, нису увек дошли до адресата у свој њиховој живописности; наратор не црпи до краја грађу из дечје непресушне снаге чуђења и онеобичавања као праизвора и песничког мотива. Дело које позива на игру и машту, у неким сегментима, пати од дегеротопије и преобиља живог живота. Сама стварност што тка приче, даје му реалистичку дикцију и карактер извесне слике нестварности.

Са развојем властитог спаситељског умећа, писац – реалист и даровит новелист, одупире се вредносним критеријумима и актуелним књижевним садржинama. У тренуцима плодноне усредсређености, саставља приповетке, романске целине и лирски импрегниране пасаже индивидуалног печата и снажних поетских слика; нуди читаоцу текстове одређеног тембра и ароме, боје и звука – изнад просека класичне технике изражавања модерног сензибилитета.

Кратка прича је доминантна жанр у којој аутор показује већи успех. Проза *Срна* (1963), *Враголани* (1966), *Узбуна у шуми* (1970), у оквиру ње краће приче: „Дворац из бајке“, „Легенда о јарчевој пећини“, „У медвеђој кожи“, које се приближавају антологијским вредностима, приказује га као ствараоца достојног бољих уметника.

Одрешито приповедање и вешто вођење дијалога дају драмски смисао Ратковићевом делу. Машта је тајна привилегија и „неумрла лепа господарица“ којом улепшава и оплемењује стварност. Хумор се, некако, нехотично јавља; њега је, чини се, више свестан читалац. Успелије ликове дечака, ређе девојчица, карактерише потпуност, племенитост, људски дух и дух заједништва. У средишту визуре су њихова хтења и преокупације. Неосенчени преливима свих боја, у црно-белој контрасној слици, парадигматични, окићени свим људским врлинама, дечаци се често владају мудро, недечачки; писац их приказује како се уклапају по диктату статута пионирске организације и у оквиру институционализованих форми живота. Врло често, аутор је сакривен у интонацији малог протагонисте, његов је гласноговорник.

У огромном мору објављених прича и прозе, супротно спаситељској пракси, Ратковић себе понавља. Изнова зашиљеном оловком, по свему незадовољан претходно записаним приступа редактури, препричавању, дорађивању и проширивању раније објављених прича и прави од њих романе (*Двобој у граду дјечака*, 1976, *Ратне игре*, 1980, *Тајанствено звоно*). Није, међутим, поуздано, у којој је мери тиме повишен стваралачки домет и успостављен с читаоцем контакт на вишој комуникационој равни.

Дело аутора посвећеног искључиво овој литерарној дисциплини, топло и добронамерно, не пати од „сувишних знања“ и едукативних експликација које уче животу. Поука, међутим, није заклоњена. Као писац који тежи истини и сазнању, кога вуче тежа на страну педагогије, он преводи песничке слике на непеснички језик разума, приповеда

главом а не срцем, не ретко, упада у раље наметљивог дидактизма и силом накалемљеног упута. Идеја је племенита, са осећањем за меру и благим окусом дидиктике који не разбија поетску варку, нити руши илузију. Корист која долази је, као и од игре, нехотична, безначајна.

Ратковићев опус се, по естетској кохерентности, укључује међу изразитија дела свога времена, и оцењује као фонд вредносног наслеђа.⁷

---

⁷ Тихомир Петровић: Школски писци, уџбеник за учитељске факултете, Врање 2000.

ЖАРКО ЂУРОВИЋ

ДЈЕТИЊСТВО – ФЕНОМЕН КОЈИ ТРАЈЕ

(Миленко Ратковић: „Зелени брегови завичаја“,
Културни центар, Бар, 2008)

Они који прате или изучавају црногорску књижевност морају да издвоје име и дјело Миленка Ратковића. Ријеч је о маркантној књижевној личности, која је на овом нашем, и не само нашем простору, присутна више од пола стољећа, дакако са богатим и књижевним стваралаштвом. Рећи ћемо да је оно и по врстама разнолико, мада примат дајемо књижевности за дјецу, гдје је Ратковић један од њених уважених утемељивача.

Роман се држао начела да хронолошки оцрта људске судбине овог краја, али и других средина у којима је писац живио. Није штедио себе ни друге. Са тиме се добило у вјеродостојности приче. Најувјерљивије је причање онда када се прелама у пишчевој свијести. Да би роман добио облик кохезионе обједињености и имао динамичан ток, коришћене су предности хронолошког маркирања догађаја. Али сваки догађај има лепезу добро остварене нарације, која се држала биографске основе, као свог битног одређења.

Писац се у књизи служи и ретроспекцијом, рачунајући да она не шкоди њеној мозаичности. Напротив, чини је слојевитом, у смислу његовања ширих рецепцијских стилова. То све говори да Ратковић суверено влада материјом, да јој даје високо умјетничко обличје. Посебно кад је ријеч о

портретизацији јунака. Једнако оних из најранијих година и оних који су касније дошли – у школовању, служби, у литерарној каријери и другим врстама занимања, у које спада и шах, који је био и остао велики хоби овог значајног писца.

Ако желимо да тражимо праву биографију писца, наћи ћемо је у овој књизи. Казану путем причаличких досјетки, које читаоца плијене непосредношћу и духом. Али поред биографије писца, ми у књизи препознајемо и биографију времена које се „растеже“ скоро цијело једно стољеће. Препреко леђа је претурен рат и све што је ишло уз њега – страх и материјална оскудица. Страдање. И у дому и ван њега. Све то писац брижно биљежи, дајући писаном драж финог литерарног бојења. То и такво бојење свијета и живота учинило је да бројне Ратковићеве приче буду увршћене у наше и стране антологије. Слободно се може рећи да је он постао класик црногорске литературе. И ова тек објављена књига прозе, везана за завичај и дјетињство, а и за године које су се надовезале као литерарно берићетне, говори да је ријеч класик заслужено стечена, на срећу писца и средине из које је поникао и књижевно узрастао.⁸

---

⁸ „Просвјетни рад“, 6. јул 2009.

ВОЈА МАРЈАНОВИЋ
МИЛЕНКО РАТКОВИЋ

Миленко Ратковић је искључиво дечји и омладински писац. Као ретко који у свом завичају и ван њега (Д. Ђуришић, Д. Лукић, М. Петровић) он је своје обимно прозно дело одувек намењивао младима, уверен да чини мисију достојну подмлатка и будућности. Из тог уверења родила се његова приповедачка проза и неколико романа. Први међу колегама – земљацима, одмах иза рата, објавио књигу за децу,⁹ па је тај пасионирани занос писца за децу задржао до данас. У кругу песника и приповедача из Црне Горе (М. Газивода, Ч. Вуковић, Д. Костић, С. Булијић, Д. Ђуришић, Д. Шћекић, М. Ражнатовић, И. Цековић, Д. Радловић) Ратковић је један од водећих.

Детињство као исходиште свега „великог и лепог“, мада и „сетног, трауматичног и у души далекосежног“, у делу Миленка Ратковића чини основни стожер око кога се креће његов тематски свет. О детињству као успомени или о детињству као „незаборавном сећању“, Ратковић је више пута писао. Осветљавао га је са више страна јер је у њему видео простор вишеструких емоција. Ипак, каже Ратковић, „схватио сам властито дјетињство као основни подстрек за литерарно уобличење. Кроз своје приче и романе покушао сам да прикажем панораму догађаја из дјечјег свијета,

---

9 То је била приповијетка „Диоба Шуњине држине“, 1951. г.

који није био само мој већ и остале дјеце у мом завичају али и ван њега, некада и данас, кад се дјетињство претвара у легенду или траје као истинита реалност“. Па ипак, веза са детињством као првобитним доживљајем света могла се схватити не као потреба да се у њему пронађе „мир и спокој“ за тренутне „развирице егзистенције“ – већ, како каже писац, „неживљена осјећања, обиље авантура у којима сам и сам учествовао“.¹⁰

Ако је детињство присутни остатак једног засањаног дела нашег живота у коме смо лебдели ван стварног, и, далеког, имагинарног, онда је оно, како је тврдио Толстој „срећно и пресрећно доба наше младости“ или Данило Киш – „неотуђива несвестица“. У њему су и предмети, и бића, и животиње, и природа и – цео материјални амбијент део наших успомена – а уз њих и „колевка нашег живота“ – завичај.

У Ратковићевом књижевном опусу, као уосталом и у делима многих наших и страних писаца, поднебље и родни крај имају пресудан утицај на литерарни доживљај света. О завичају и његовим лепотама, о родном Старом Бару и медитеранској клими Црногорског приморја, писац је писао у многим својим прозама, а у вербалном исказу записане су следеће речи: „...И завичај је неодољива компонента дјетињства. Значај испуњава моје стваралаштво свјежим и богатим мотивима, садржајима и љепотама, које су, једном упамћене, постале трајна вриједност сјећања...“¹¹

Доиста, када се детињство и завичај уједине у две јаке и неразлучиве инспирације, а писци их проживљавају као најитимнији део стваралачке поетике, онда је и литература условљена тим елементима. О односу према стварању за младе, Ратковић има властит поглед. Он је у спречи са „некадашњим“, мада и „данашњим“ гледањем на „вид писања

---

10 Д. Шијан: „Савремени дјечји писци Југославије“. (М. Ратковић), „Стилос“, Загреб, 1975, стр. 385.

11 Исто, даље.

за децу и омладину“ . Записао је: „У вријеме када сам почео писати за дјецу, критеријуми вредновања те књижевности одређивани су са становишта њене функционалности. Конвенционални реквизити и средства умјетничког изражавања су да би вршили одређену функцију у практичном животу“ ...¹²

Међутим, бежећи од те „функционалности“ која је дуго присутна у нашем књижевном животу, а нарочито када је реч о књижевности за децу, Ратковић је средином шездесетих па и седамдесетих година кретао другим путевима естетичких погледа. Знао је да у естетској поруци лежи прави смисао дела за младог читаоца. То је скретало његов спаситељски визир према савремености, јер је „срећно детињство“ и мисао о будућности, постала стална порука не само традиционалних већ и авангардних писаца: „Савремени писци су најзад схватили да морају бити ведри и маштовити ако желе да њихови читаоци буду такви... Пред дјечјом радозналешћу расцвјетавала се велика и надахнута игра стваралачке маште...“¹³

Поред основних елемената поетике (детињство, завичај и циљ литературе за младе) Миленко Ратковић је у своју приповедачку и романсијерску прозу уносио још и нагонску опседнутост авантуром, затим жељу да је драматично и сликовито дочара – као и чари језика, својственог говору његових јунака, углавном деце, али и одраслих. На свему томе, темељила се његова грађевина писане речи. Ратковић је са тим предиспозицијама кретао у литературу која је одређивала путеве његове слике света и односа према деци и људима. Од приче до приче, и од књиге до књиге – развијао се тематски миље најразличитијих садржаја. Писац и његов стваралачки свет налазили су упориште у грађи животне збиље, која је била омеђена аутентичним поднебљем и ау-

---

12 Исто, даље, стр. 386

13 Исто, даље, стр. 386

тономним доживљајем стварности. Био је то почетак да се успе. И Ратковић је у том успео. Четири деценије књижевног рада, уродиле су плодом марљивом раденошћу и присутним талентом. Некадашња жеља дечака из Старог Бара да и он постане писац – испунила се пуном мером популарности.

У дугогодишњем раду у области књижевности за децу и младе Миленко Ратковић је писао углавном прозу. Приповетка, и то кратка, и роман, две књижевне форме су у којима је исказао свој свет стварности. У њима је етапно, хронологијом успона, стицао поверење и популарност, бивао хваљен и кућен од стране књижевне критике и као сваки писац извојевао „битку упорности“, па је данас у фази када се о његовом делу може говорити сумарно. Дакле, његово дело је доживело стваралачки пут, после чега долази до природних синтеза и озбиљнијих оцена.

У опусу, који је обиман и кога чине збирке приповедака и романи, међу двадесетак књига, као најуспелија остварења у Ратковићевој приповедачкој прози издвојили бисмо следеће збирке приповедака: *Авантуре дјечака* (1960), *Срна* (1965), *Узбуна у шуми* (1970), *Игралиште у парку* (1971), *Двобој на планини* (1972), *Драгуљи дјетињства* (1982) и *Ведри дани* (1986). У тим књигама, Ратковић је описао свет своје литературе и исказао властити вјерују у дете, детињство и литературу коју је писао. Више или мање, у оквиру поменутих књига могуће је оцењивати пишчеве мене и промене у књижевном формирању, давати оцене његових светова и успостављати својеврсну поетику, која мада не увек уједначена има своју физиономију.¹⁴ Она се назире из Ратковићевог тематско-мотивног миљеа, јунака који дефилују његовим причама, порука и опомена исказних као наук за живот младима и пишчевог хуманистичног опредељења према свему што је живот и што је животу у њему.

---

¹⁴ Аутор овог огледа писао је у неколико махова и о романима М. Ратковића.

У хронолошком развоју Ратковићеве кратке приче могуће је запазити две фазе кроз које је он као писац прошао: до 1963. године, коју можемо назвати почетничком, експерименталном и „незрелом“ – и, друга, од 1963. године до наших дана када се писац формира у искусну, стваралачку и прихватљиву књижевну личност.

По физиономији прозе Миленко Ратковић је првенствено писац кратке приче. О њеној историји нећемо овога пута говорити мада ваља напоменути да је њена постојбина Запад, да је некада била усвојеница новинских рубрика и да је као фељтон у многим страним и нашим листовима, освајала читалачку публику а писцима доносила брзу популарност и добру материјалну корист. Ратковић је у њој видео своје поље деловања још у првим годинама књижевног стасања. Кратка прича је тако постала главно обележје његове литерарне делатности, смисао општења са детињством и животном грађом, спона са читалачким светом у коме је увек налазио прихватање.

Ако у кратким цртама покушамо да одредимо место, мотивски и тематски свет Ратковићеве кратке прозе, запазићемо да је он лако уочљив. Пре свега, реч је о писцу који обожава завичајне пределе морске обале, део црногорског Старог Бара, његове успомене из минулих година протеклог живота, и свет детињства у коме је, како је паметно речено, „боље и лепше живети него ли у свету и са светом одраслих“.

У спектру најразноврснијих догодовштина, реалне истине прошлости Миленко Ратковић је бележио и уносио их у богате фабуне литературе. Настале су тако приче које оживљавају доба минулих згода и незгода детињства, време сна и јаве дечих илузија, време рата и његових ужаса, слатке тајне радозналости и прве сусрете с људима од знања и искуства.

Али, у таквој грађи живота, Ратковић је увек налазио место и за пустоловину која је неодвојива од дечјих „разврат-

них година“ живљења и увек се ослањао на „топле обале детињства“, које су носиле љубав према најближим (оцу, мајци, браћи, сестрама и рођацима), али и девојчицама, које су увек биле у детињству „зобрањено воће“ на домаку руку које се не сме ни дотаћи ни одабрати.

Увек на тлу животне стварности, лишен комплекса сиротиње која „убија здраво детињство“, Ратковић је у своју кратку причу често уносио и теме социјалне садржине; био је склон родољубљу и готово увек спреман да у причу унесе поуку, нешто што јој даје статус вечног живљења и личну карту писца, који мисли на подмладак, будућу наду и узданицу генерација.

У збиркама кратке прозе (*Авантуре дјечака*, *Срна*, *Игралиште у парку*, *Двобој на планини*, *Враголани* и др.) живи тај свет Ратковићевог виђења света „техником уназад“. Он је леп и забаван, али је и тужан и депресиван. У њему се сукобљава исечак из материјалне стварности онакав какав јесте и понавља немила анегдота, везана за најитимнији део дечјег бића. Приче су те које региструју и сан и јаву, али никада са много поезије и дубље психологије, а увек уверљиве, фактографске, онако како бива ту, крај нас, у животу, који није ни бајка ни песма – већ хајка и плач.

У појединим Ратковићевим кратким причама сукобљавају се дечаци у ратним данима да би опонашали расцеп одраслих (*Кепец*), у неким долази до среће што се на вест о богатом наслеђу из Америке узбуђује цела породица (*Милионер*); неке приче су изрази дубоке хуманости деце исказане у љубави према природи и животињском свету (*Срна*), док се у неким писац издашно бави анализом зловних и пакосних стараца (*Извор*), затим веселих и раздраганих дечака који се раскошно играју на школском и ваншколском простору фудбала (*Игралиште у парку*), или тихо медитирају о парализованој девојчици која стоји на прозору и кроз звук виолине дочарава „све лепо у овоме свету“ (*Девојчица на прозору*).

Прозор Миленка Ратковића региструје широк дијапазон сцена из живота деце и одраслих. Те сцене су увек ближе реалности него имагинарном виђењу живота. Тако се он приближује оним писцима који се клоне романтично-идиличне визије детињства и људи а одмиче од сладуњавих фабула које имагинарно улепшавају доба нашег живота на овој планети, не увек срећно. У збирци *Великии балон*, Ратковић уме да се спусти и на ниво најмлађих читалаца којима прича своје садржаје са мером, да им веже пажњу пуном драматиком. Приче су о досетљивом деки и дечаку Зорану који има велики балон, о жељи Весне да што пре пође у школу, о великом броду који је дечак добио на поклон, а у збирци приповедака *Драгуљи дјетињства* – писац нас у преко двадесет и две приче забавља темама о предратном, ратном и послератном животу завичајног Бара, у коме је пажња посвећена колико деци и одраслима, толико и темама које имају хумани, сензибилни и лирски карактер. Овдје смо дужни да истакнемо неколико вредних Ратковићевих прича, као што су *Поклон за госте*, *Ријека мога дјетињства*, *Дјед Тодор* и прву причу у збирци *Бакина њежна рука*, у којој је истакнута црта Ратковићеве поетике а то је животни оптимизам, исказан у реченици „да се у најтежим тренуцима треба радовати животу који долази“. Другим речима, Ратковић овим потврђује Голсвордијеву тезу да „онај ко не верује у будућност тај будућности неће ни имати“.

Богата и плодна приповедачка проза Миленка Ратковића делује особено у црногорској и југословенској литератури за децу. Реч је о краткој причи коју не могу и, чак не умеју да пишу сви писци. Ратковић понекад изненађује са колико много или мало података начини причу у којој све тече по утврђеном композиционом току. То умеће може се објаснити талентом спонтаног доживљаја света око себе или смислом да се визуелне и аудиктивне појаве из стварности аутоматски уносе у текст. Грађа од којих је прича овога писца створена не делује понекад вредно, а у причи она делује

занимљиво, има фабулативни стимуланс, све је окренута животу и његовој збиљи. Ратковић је писац приче из живе ватре стварности; његова прича често збуњује колико је лишена епизода и дигресија, а поседује само факат, инсерт, слику и скицу, која се брзо претвара у анегдотски колаж, са фабулом у којој је укључен цео арсенал личности, догађаја и сцена. Тај смисао који је видљив у прози овога писца није за потцењивање. Он му пружа шансу да се мало речи каже читаоцу много а то је баш прилика да га читаоци прихвате и заволе. У природи дечјег бића налази се одбојност према дугим повестима и догодовштинама које им презентују „велики писци“. Психолошка испитивања су показала да је вид кратке приче, без заморних дигресија, са језгровитом фабулом и динамичним заплетом једино прихватљив читаоцу нашег времена. Прича Миленка Ратковића уклапа се у такву схему. Њу са приметним задовољством прихватају млади читаоци а то доказују и неколико анкета – начињених у школама поводом збирке *Игралиште у парку*.

Превасходно писац кратке приче, какви су Иван Цанкар, Франц Бевк, Бранко Ћопић, Мирко Петровић и други југословенски писци, Ратковић је приповедачки таленат опробао и у дужој епској форми – роману. Драз романескне грађе која тежи детаљним и целисходнијим опсервацијама стварности и људи испољена је у његовим романима са авантуристичком, ратном, пустоловном и социјално-родољубивом тематиком. Ратковић је написао пет романа: *Шкољка из завичаја* (1970), *Благо Бијело брда* (1974), *Двобој у граду дјечака* (1975), *Ратне игре* (1980) и *Тајанствено звоно* (1983).

По начину писања, развоју фабуле и грађе, обликовању ликова, и, посебно композицији – Ратковићеве романи нису типичне романескне конструкције. У њима се ткиво од епизодичних прича, а све оне, делују као целина, јер их писац складно слаже у мозаични гоблен. На основу познавања пишчеве приповедачке прозе, лако је уочити које су Ратковићеве приче у његовим романима.

Роман *Шкољка из завичаја* први је роман којим се Миленко Ратковић представио младим читаоцима. У њему је покушао да буде аналитичар детињства и његове радозналости, али и да одраслима детињство прикаже као стваралаштво, сталну и неотуђену жељу да се испитује тајна и долази до њеног сазнања. У овом роману Ратковић се бави мотивима двоструке идејности, мада се они на неки начин допуњују, чак, рекло би се, један другом иду на руку. Први слој романа заокупљен је радозналим интересовањем дечака Славка, што пред собом данима гледа забринутог и суморног оца. Њега мучи очева „тајна мука“, његов страх и „бег из завичаја“, и када упорношћу сазнаје, одласком у очев завичај, да је отац „починио грех“ сарадњом у току рата са непријатељима, у дечаку се руши илузија о оцу иако не до краја, јер је Васко Дадић, по занимању трамвајски кондуктер, ипак, човек добрих „моралних норми“.

Други, пак, ток Ратковићевог романа управљен је према такође феномену дечје радозналости, и то научне, едукативне. У „зеленој кући“, где станују главни актери романа, живи човек – „научник“ по имену Тихон Карић. Умишљен у идеју да пронађе „техничку машину“ PERPETUUM MOBILE, он је сав у свету свог утопизма. Ратковић га описује као чудака, усамљеног у малој соби, у којој имају приступа само дечаци Славко и Влада. Са њима мудрац из „зелене куће“ кроји план свога изума. Дечаци су му највећа потпора, чак и материјална узданица, јер продајући своје драге виолине, живе у нади да ће њихов „маштар из тмине“ победити.

Ратковићев роман *Шкољка из завичаја* носи у себи теме изазовне како за свет деце тако и свет одраслих: док су деца, овде, активно агресивна у сазнањима тајни овога света, одрасли су збуњени пред њима. Отац Славков, Васко Дадић, носи „унутрашњу кривицу“ моралне димензије, а Тихон Карић, пратогониста „револуције у техници“, делује као Дон Кихот, који незнањем хоће да победи императив фантастич-

ног, и тако се примакне занимљивој теми дечје литературе „достигнућа у областима фантастике“.¹⁵

Однос генерација, или боље – „очева и деце“, Ратковић је овом роману приказао на један начин који би се могао назвати критичким реализацијом. Додуше, као што одрасли нису наивни, тако ни деца не заостају за тим: драматично је аутор описао дечаково мучење да би сазнао „очев грех“, у тренутку боравка у његовом завичају. Али, још потресније је суочење са неуспехом занетог научењака, који на одређен начин „чини преступ, дело криминала“, и према „науци“, али и деци коју невино увлачи у авантуру веровања и материјалног жртвовања.

Писан у шест поглавља, једноставним и хронолошким развојем фабуле, без додатних епозода, Ратковићев роман „о одраслима и деци“, чини чвршћи подухват у његовом обликовању животне грађе у литерарно ткиво. Наравно, помало се у роману осећа плиткост психолошких анализа; недостаје дубље понирање у феномен дечјег бића – а завршетак романа је нагао: уместо дијалога између сина и оца, по откривању „праве истине“, роман се завршава без коментара с напоменом „да је боље да се ништа не говори о томе“.

Шкољка из завичаја није роман замашне драмске динамике. У њему се радња одвија поступно, без пишчевих екскурзија, описа пејзажа или пренаглашене „спољне дескрипције света“. Од главе до главе текста све је природно и плени пажњу читаоца. Отуда овај Ратковићев роман може бити занимљива литература и одраслим читаоцима. Њима посебно, јер се у њему одвијају драмски призори који децу отуђују од одраслих на исти начин као што деца привлаче родитеље, без обзира што знају „да су пред њиховим сагрешењима“ криви.

Четири године после *Шкољке из завичаја*, Милено Ратковић је објавио други роман под пустоловином насловом

---

15 Р. Таутовић: „У сенци родитељског греха“, „Израз“, Сарајево, 1971, стр. 283.

Благо Бијело брда¹⁶. У сижеу романа се налазе неке приче из Ратковићеве приповедачке прозе, па није тешко одгонетнути његов свет, грађу и победе. Композиција овог романа је нешто сложенија од претходног а његов хронолошки ток се креће од поглавља **Рођендански поклон** до **Остварених снова самоуког истраживача**. Роман има десет глава, радња је занатски добро вођења, мада се цео склоп дела може упоредити са романом **Шкољка из завичаја**.

У овом роману Ратковић се не клони традиционалне и реалистичке концепције. Писао је нови роман надахнуто утискујући у њега класичну тему многих наших и страних романа. Мотив о закопаном благу, тајанствени план око његовог откривања, мистичне и мистериозне сцене, кријумчарство и авантуризам – челни су агенси ове прозе. У сржи дела налази се акција три жуистра дечака, који сневају о имагинарном благу и могућности да преко њега остваре животни сан: одлазак из завичајне забити у далеки, бели и измишљени свет. Радња романа дешава се на острву Гребен а не у насељу где дечаци живе. На том острву главни је заплет дела: појава кријумчара и шверцера доводи дечаке до збуњености – а роману писац утискује димензију драматичног заплета, који отвара нове просторе сукоба, набоја узбуђења и напете пустоловине.

Дечаци Чеда, Мома и Власта носе главне пишчеве потезе у погледу развоја романескне приче. Они су у језгу свих дешавања, а њихове заплете са средином и људима Ратковић започиње сукобом са дечаком Николом и његовим стрицем Симом. У колоплету дечачких размирица плете се машта о победи над противницима као и стална жеља да проницљивошћу победе.

У роману **Благо Бијелог брда** Ратковић је јасно карактерисао ликове. Давао им је, по обичају, јасне и реске особи-

---

¹⁶ Овај роман Ратковић је најпре објавио у наставцима 1963. г. у „Титовом пиониру“.

не. Тако су „његови дечази“ пуни акционисти и смелости; њих карактерише дечачка радозналост и амбиција да истрају у намерама. Ипак, дечак Власта је најистрајнији међу њима. Он је упоран и брз, немиран и склон акцијама без преседана. Дечак Власта „је саткан од нити живог живота, он је дечак гушће материје живљења“. Кроз лик Власте – Ратковић види успех младе генерације. Власта је представник оних жустрих дечака са којима његова проза добија виталне моћи живота.

У Ратковићевом роману издвајају се и неколико ликова одраслих. Поред негативног човека, кријумчара Симе, подлог и сумњивог, са наглашеним особинама превртљивца и покварењака, у роману је рељефно изнијансиран карактер старца Јована Душића. О његовим племенитим својствима народног човека, искричаве памети и добродошних намера, Ратковић је писао са нескривеним наклоностима. Иако омаловажаван, исмејан, често извтан руглу и понижењу, старац Јован је дечји пријатељ и подстрекач. Он је морална подршка дечака у њиховим акцијама. У Јовану Душићу је елан витал дечјих акција; он стоји уз дечаке, даје им савете, води у освајања – и подстиче њихов истраживачки дух.

Без сумње, Ратковић ни у овом роману не улази у поре унутрашњег живота својих јунака. То не чини ни када је реч о деци ни када пише о одраслима. Њега понајвише и непрестано интересује акција, динамика догађаја, сцене фабуле која одвија хронолошки од инсерта до инсерта. Ратковић је и у романсијерском тексту писац анегдотичног сижеа; њега увек занима „оно што је у крајњој линији занима и младог читаоца – радња, акција, прича са почетком и крајем“. Желећи да у ликовима избегне сваку недореченост, непрецизност њихових психолошких цртежа, писац уноси и епизоде које нису чвршће повезане са главном радњом, а које имају искључиво илустративан карактер. На тај начин лишава јунаке њиховог унутрашњег раста кроз акцију, а врева људске унутрашњости најчешће своди на

један доминантан глас“.¹⁷

Већ уочени манир преношења сижеа кратких прича у романескну прозу Миленко Ратковић је применио и у роману *Двобој у граду дјечака*. Фабула овог романа темељи се на причи *Град дјечака*, у којој се писац ентузијасто приповедао о родном Старом Бару и његовим житељима. Амбијент завичајног града, лепота пејзажа, медитеранска клима, дечје авантуре, однос деце и одраслих – нашли су у роману пуно место литерарне обраде. Ратковић је грађу за овај роман распоредио у девет поглавља. У њима се говори о гусарима, о рушевинама старобарске тврђаве, о дечјим дружинама (сукобима дечака Душка с једне и Косте с друге зарађене стране), затим о паду дечака Душка са грађевине, о проналаску болесног мајстора Сандра, „заљубљеног у кишу“, који умире, итд. Читав калеидоскоп збивања и сукоба, сцене и сусрета населило је странице романа који делује динамично и сценично.

Одлучивши се да после готово две деценије развије у дужој и замашнијој епској форми некада скучену причу о дечацима у завичају, Ратковић је у роману имао снаге и духа да се у анализи ликова, како деце тако и одраслих, студиозније позабави. Отуда нам се чини да је овим романом кретао сигурније својом романескном трасом. У роману се осећа лакоћа приче, која се спонтано дограђује ликовима; ликови су рељефнији, а однос према амбијенту, сада блиском као детињство, испољава се као присан и срдачан. На страницама овог романа има чешће лирских опсервација, природа је присутна а дијалози које воде дечаци, авантуристи, пластични су и живи.

О роману *Двобој у граду дјечака* Миленко Ратковић је изразио посебну наклоност. У неколико интервјуа казивао је о аутентичности његове животне и литерарне грађе, као и наклоности према дечјим догодовштинама и ликовим,

---

17 З. Турјачанин: „Благо искушења и наде“, „Детињство“, Н. Сад бр. 6.1975.

јер су то „његови другови и његово детињство“. У сижеу романа као да се нашла пишчева аутобиографија коју је он, проживео „са свим згодама и незгодама прохујалих дана када је био срећно дијете мада, касније, ратом заплашено и отуђено“.¹⁸

О рату и његовим трауматичним вихорима Ратковић је написао у четвртом свом роману који се појавио 1980. године под насловом *Ратне игре*. Не мимоилазећи општу тему присутну у делима већине југословенских писаца за децу и омладину (А. Диклић, Б. Топић, В. Николески, М. Матошец, Д. Облак, Д. Костић, А. Мартић и др.) и он се теми рата посветио спонтано и доживљено. Као дечак у коме се таложе слике и догађаји ратних ужаса, писао је у роману, најпре дајући слику завичаја и људи пре рата, а онда у току његовог вртлога. О предратном периоду Ратковић је писао са одушевљењем писца који у детињству види „вртешку игре и спокоја“, а о ратном као времену у коме се прекида све што је лепо и племенито. Слике првих ратних дана, хапшења, гестапо, долазак Италијана и Немаца, рације и концентрациони логори – смењују се са одлуком деце да попут одраслих приђу борби и помогну у сукобима са окупатором.

Определивши се да пластично опсервира завичајно поднебље у „данима немира и зла“, Ратковић је поред општих атмосфера ратних дана у граду мале црногорске вароши, помињао дечје акције око диверзије, крађе одеће из окупаторских магацина, кријумчарење оружја и хране – али и преношење „поверљивих вести“, а онда прогоне јеврејског живља и црногорских родољуба.

Мада је централни део романа посветио збиљским „ратним играма“ малих јунака (Влатко, Стојан, Драшко, Егон, Перко, Симо и др.) у роману су нашли место и простор одрасли. Зрели људи, одређени да делују као „снага отпора“, у дослуху са младима али и млади са њима. Истичу се

---

¹⁸ Из разговора са аутором ових редова, маја 1989. у Милочеру код Св. Стефана.

акционошћу деловања Марко и Сава, а онда шпијун Жугић или судија Контић. Већ устаљеним рељефирањем спољашњег и унутрашњег лика Ратковић је давао оцену галерије патриота. Видео их је у напору да савладају окупаторских терор, да помогну прогресивним снагама народне војске, али и да буду узор деце која их следе.

Евоцирајући детињство и доба рата у овом роману, Миленко Ратковић ипак није успевао да надиће неке већ раније поменуте слабости своје прозе. Те слабости су претерано наглашене улоге фабуле, склоност ка фактографији а ту су и тежња да се сцене и односи међу децом и одраслима прикажу техником црно-белог сенчења. У његовом роману, мада ратном и суморном, нема лирских сцена, одсутна су и суптилнија улажења у психологију личности, иако се као надокнада за ове одсутности и даље мора похвалити пиščев смисао ка јасној и језгровитој фабули која уз концизне дијалоге пружа читаоцима комуникативан романескни текст.

Роман *Ратне игре*, као и напред поменути романи базиран је на тематској грађи неких већ објављених Ратковићевих приповедака. Међу њима се запажају садржаји из прича *Сломљена пушка*, *Изгубљено повјерење*, *Пробуђена племенитост*, *Дивље поморанце* и друге. Као и у време појаве ових проза, тако је и сада, поводом романа, критика замерила Ратковићу на одсуству „дубљег, маштовитијег и инвентивнијег“ обликовања стварности, па је такво мишљење, уз дозу подршке писцу, изрекао и Мурис Идризовић: „Поклонници модерне поетске речи – пише он – вероватно неће бити одушевљени Ратковићевим традиционалним поступком фиксирања, његовим пресликавањем живота из стварности, одсутношћу нових идеја и модерне технике. У његовој прози нема узлета у просторе фантазије, али у надокнаду за све то, Ратковић је обликовао свој модел дјечје стварности који је колико уверљив, толико и препознатљив, а истовремено самосвојан, а то је ознака сваке праве, истин-

ске књижевности.¹⁹

Пети роман Миленка Ратковића *Тајанствено звоно* појавио се 1983. године у издању „Одзива“ из Бијелог Поља. И ово дело писац је остварио у маниру претходних романескних композиција. Писао га је стављајући сиже у први план као кичму дела; њоме је плео конце радње, стварајући у језгро фабуле групне ликове са јасно диференцираним особинама. На тај начин стварао је прозу активне наратије: њена атмосфера уклапала се у модел реалистичке поетике, која је уврежена у стварност остављала утисак фактографије.

Овај Ратковићев роман делује доста кохерентно: њега чине шеснаест поглавља, датих као целина у чијем језгру је прича о дечаку Филипу који остаје без родитеља, да би бригу о њему водили деда Марко и баба Јана. Дечак је несрећан, јер остаје без оца и мајке, а уз то, постаје инвалид. Прича о несрећном детињству дечака Филипа је потресна: писац је илуструје бројним комплексима које дечак има у друштву вршњака, понашању на улици и међу друговима. Филип ипак успева да нађе пут до некаквог животног успеха. Ратковић нам приповеда случајност његовог сусрета са добрим човеком, инжењером Родићем, са којим Филип је затим срећан а највећи успех је што је на неки начин „постао син породице инжењера Родића“, у којој га инжењерова жена не гледа баш пријатељским очима.

Поред основне фабуле Ратковићев роман обилује неколиким епизодама. Оне се срећно уклапају у општи ток приче. Описао је природне лепоте села Кутине, „разне ћуди људи у њему, затим „тајанствено звоно“, које побуђује пажњу свих житеља тога краја, а онда нагађања о чудесима, утварама и збивањима која делују мистериозно.“

---

19 М. Идризовић: „Поглед на књижевно прозно стварање за дјецу у Црној Гори“, „Слобода“, 1. октобар 1980.

У роману се духовито али такође чудесно нашла и прича о пијанцу Баји, лопову за кога село није знало да је обијач сеоских кућа. Богата грађа овог романа као да је употпунила неке празнине које су досадашњи Ратковићеви романи садржали. Те празнине су у првом реду лиризам, затим лична нота која се осећа у наклоности према главној личности – и дози дубљег, психолошки сложенијег секцирања ликова, у првом реду дечака Филипа.

Са нескривеном сензибилном наклоношћу, Ратковић је описао исповест дечака Филипа у тренутку кад говори о себи и својој болести. Потресно делују речи дечје туге и жал за несрећама које су га задесиле: „Дуго сам остао непомичан и загледан у мајчин лик са фотографије. Колико бих био срећан да је жива!? Њежна бака надокнађивала ми је мајчину љубав. Више ми је недостајао отац. Чинило ми се да бих уз њега био јачи и одлучнији... Мајке мојих другова нијесу умјеле да сакрију сажалење према мени, а то ме је вријеђало. Лакше сам подносио кад би ме неко грдио...“

У односу на раније романе Миленка Ратковића у овом се осећа пишчево зрење и већ „печен занат“ искусног приповедача. Његова реченица је и даље сигурна, добро скројена и без укочености. Дијалози и унутрашњи монолози, које често има главна личност романа, писани су са осећањем дубоке проживљености. Романом *Тајанствено звоно* Ратковић је заокружио свој романескни опус. Тиме је уобличио, дорадио и дорекао неке сторије о деци, детињству, људима, рату и завичају, започете у ранијим приповеткама. По оцени критике, писац је на тај начин одржао континуитет свог свеукупног прозног деловања.

О књижевном стваралаштву Миленка Ратковића, у које се поред кратке приче укључују и његови романи, критика је писала често и обимно. Мишљења критичара су различита. Лепеза судова се кретала од крајње негативних до крајње позитивних. Као и сваки плодан и „упоран писац“, Ратковић је намамљивао поједине критичаре да „завире

у његово списаније“ и кажу своје мишљење. Тако у богатој библиографији, коју је недавно о Ратковићу начинио Никола Рацковић, запажамо да се „Ратковићем бавио цео круг критичара дечје и уопште литературе, мада су о његовим књигама писали и песници, новинари, публицисти и други људи од пера“. Разлика у њиховим мишљењима је често неуједначена. Из летимичног прегледа Ратковићеве био-библиографије запажамо да су суд о његовој причи и романима у више маховина изрицали: Д. Јекнић, Н. Вуковић, М. Идризовић, М. Стојовић, Р. Таутовић, З. Турјачанин, С. Пилетић, Ј. Чађеновић, С. Перовић, али и песници и новинари Ж. Ђуровић, Д. Ђуришић, М. Петровић, Д. Шћекић, Д. Ерић, И. Цековић и др. Ова мишљења ма колико тежила објективности садрже у себи нереалне оцене јер су их писали људи одређених побуда и смисла за доношење критичког суда. Самим тим и оцена прозе Миленка Ратковића није увек реално ни документовано приказана.

Поштујући углавном мишљења искусних и проверених критичара дечје литературе којима је писање критике део личног и професионалног занимања, мислимо да су тачни судови о Ратковићу давани углавном последње деценије када је и његов литерарни опус досегао границу зрелости и списатељског занатства. О таквом Ратковићу, на пример, Ново Вуковић је писао у предговору књиге *Игралиште у парку* следеће: „Мало је писаца који су се почињујући књижевну каријеру определијелили за свијет младих, а још мањи је број оних који су то своје опредјељење досљедно слиједили кроз читав период свога стварања. Миленко Ратковић је један од њих...“А мало даље, исти критичар наставља: „Треба напоменути да је кратка прича заправо она књижевна форма у којој Ратковић најуспјелије и најразноврсније слика свијет дјеце... За њега дјетињство није искључиво некакво уљуљкано и бајковито царство... Читаоци могу да прате Ратковићеве мале јунаке како откривају живот, како уживају у његовим љепотама, али често и како се сударају

са њим...^{“20}.

Не умањујући вредност кратке приче Миленка Ратковића о коме је више пута писао Драгољуб Јекнић овако види његов однос према ликовима, јунацима појединих прича: „Јунаци Ратковићевих прича нијесу и нестварни ликови из свијета бајки и маште, већ дјечаци и дјевојчице најпунје реалности...“²¹. Исто, позитивно мишљење о, такође, можда најпопуларнијој Ратковићевој збирци приповедака *Игралиште у парку*, саопштио је и Мурис Идризовић који са другог краја критичке оптике посматра кратку причу: „Ратковићева снага нију у стварању нових дјечјих свијетова, у дочаравању још непознатих предјела, ни у фантазији и фантастици... већ у непосредном реалном, сликању живота дјецe. Отуда утисак да у овим причама нема ништа измишљено и да је све из живота пренесено у корице књиге...“²²

Приповедачка проза Миленка Ратковића коју смо у овом огледу пратили пружа утисак дела о коме се данас може с комплиментима говорити. Ратковић је прошао своје „шарене фазе“ лирског и епског приповедања; он се спотицао, падао, али упорним радом и талентом успео да све странпутнице превазиђе и данас оствари место и име у литератури којој припада. Пишући више пута о Миленку Ратковићу били смо слободни да непошtedно кажемо шта се, по нашем мишљењу, сасвим субјективном и, можда, спорном, није свиђало, мада данас, две деценије и више, већина примедaba отпада, јер је писац дошао до своје тачке зрелости и литерарне сигурности.

Виђена у животу и испричана у литерарном тону прозе Миленка Ратковића делује као исечци из свакодневице. Она није натопљена често меким лиризмом нити сензибил-

---

20 Н. Вуковић: Предговор за Ратковићеву књигу „Игралиште у парку“, Завод за уџбенике Србије, Београд, 1971.

21 Д. Јекнић: „Приче са дна дјетињства“, „Одзив“, бр. 7, 1973.

22 М. Идризовић: „Приче дјечјег свијета“ („Игралиште у парку“), „Мале новине“, Сарајево, 1. Октобар 1973. г.

на попут песме у прози али је истинита и могућа. Реч је о прози која исповедно казује шта је то лепо а шта ружно било у Старом Бару, завичајном гнезду Миленка Ратковића. Тако описано ће бити занимљиво јер је пуно животне динамике и драматике. Оно, и у најсрећнијим тренуцима живота не може зазвучати тужно као што ни у часовима животних непријатности неће бити суморно ни депресивно. Јер, Миленко Ратковић је волео сваки свој утисак из дана „кратких панталона“. И управо зато, његова проза уме да освоји читаоце својом непосредношћу и искреношћу. Она је, како би рекао Драган Јеремић, „истина о нашим прохујалим данима детињства, неповратним а драгим као зовина свирајка и комад хлеба намазан жутим пекмезом...“

СЛАВОЉУБ ОБРАДОВИЋ

ПОРТРЕТ МИЛЕНКА РАТКОВИЋА

Миленко Ратковић је један од најпродуктивнијих писаца да децу и младе. Овај писац је установио кратку причу као прозни жанр у црногорској књижевности за децу и младе. Учинио је то у другој фази свога живота. На почетку се огласио књигама *Диоба Шуђине дружине*, *Град дјечака*, *Авантуре дјечака* и *Благо Бијелог брда*. Поетика овог писца нераскидиво је везана за његово детињство. Он је више пута истицао да је детињство „незаборавно сећање“, а поновио је претходно и у разговору с Данетом Шијаном истичући: „...схватио сам властито дјетињство као основни подстрек за литерарно уобличење. Кроз своје приче и романе покушао сам да прикажем панораму догађаја из дјечјег свијета, који није био само мој већ и остале дјеце у мом завичају али и ван њега, некада и данас, кад се дјетињство претвара у легенду или траје као истинита реалност“. У делу овог писца присутни су мотиви везани за Бар и море, једном речи за завичај јер, по речима писца“... И завичај је неодољива компонента дјетињства. Завичај испуњава моје стваралаштво свјежим и богатим мотивима, садржајима и љепотама, које су, једном упамћење, постале трајна вриједност и радост сјећања...“ Миленко Ратковић је написао више романа за децу и младе: *Шкољка из завичаја* (1970), *Благо Бијелог брда* (1974), *Двобој у граду дјечака* (1975), *Ратне игре* (1980), *Тајан*

ствено звоно (1983). Ипак, овај писац је препознатљив по својим кратким причама. Ратковић уме да пронађе детаљ и нешто што је на први поглед банална ситница, али он зна да је живот мозаик који чине делови и управо успева да делове уобличи у хармоничну целину. Кратка, сажета, једноставна реченица, култивисан стил, избегавање дигресија и статичких описа, истицање онога што је срж и што полифоно зрачи различите смислове, јесте она незаобилазна вриједност која је овом писцу обезбедила право место на вредносној лествици књижевности за децу и младе у Црној Гори и шире. Занимљив је податак да је у другој половини 20. века у *Политикином додатку* за децу објављено преко триста Ратковићевих прича. Многе од кратких прича писац је интерполисао у фабулу својих романа. Ни овај писац, попут Душана Костића, није избегао ратну тематику и трауме које рат носи са собом. Увек на страни деце, Ратковић је тој пробирљивој читалачкој публици понудио отворено дело, богато темама и мотивима, прилагођено њиховим интелектуалним и сазнајним могућностима. Има у том делу лиризма, авантуре, фантастике, завичаја, животне динамике и драматике, дакле свега онога што може да привуче дете и да га оплемени, да открили његову машту али и да га суочи и са реалношћу у којој живи. Овај бард кратке приче за децу је један од оних неимара који су ударили темеље црногорској књижевности за децу и младе.

Миленко РАТКОВИЋ је рођен 1931. године у Старом Бару. Један од најплоднијих књижевних стваралаца који се сматра родоначелником књижевности за децу и омладину у Црној Гори. У досадашњим историјама књижевности најчешће се наводе наслови његових, по мишљењу критичара, најзначајнијих књига: *Диоба Шуњине дружине*, приповетка (1951), *Град дјечака*, приче (1955), *Авантуре дјечака*, приче (1960), *Благо Бијелог брда*, роман (1963), *Срна*, приче (1963), *Враголани*, приче (1966), *Узбуна у шуми*, избор прича (1970), *Шкољка из завичаја*, роман (1970), *Игралиште у парку*, избор прича (1971), *Двобој на планини*, приповетке (1972), *Велики балон*, приче (1974), *Двобој у граду дјечака*, роман (1976), *Ратне игре*, роман (1980), *Драгуљи дјетинства*, приче (1982), *Тајанствено звоно* (1983).

Приче Миленка Ратковића налазе се у многим читанкама за основну школу. У разним публикацијама објавио је више приповедака, а заступљен је у многим антологијама и зборницима.

Када је почео Други светски рат Миленку Ратковићу је било десет година. Рођен је 16. октобра у Рапу, код Старог Бара, а у том месту започела је „његова животна стаза крај мајке Неде (рођене Вучинић, из Скадра) и оца Илије, али и браће и сестара“. Писац се сећа да је у кући његовог оца било

доста књига и да је његово дружење с књигом почело управо у родитељском дому. Ипак, у души детета, чије је детињство прекинуто ратом, усекли се се тешки ратни дани, без игара и свега онога што подразумева нормалан живот. Посебно га је погодила породична трагедија када су Немци, уз помоћ домаћих издајника, стрелићали напредне омладинце међу којима и његовог шеснаестогодишњег брата Воја. Завичај, дани детињства у рату, суочавање с тешким условима живота и стравична реалност с којом је био суочен наћи ће своје место у његовим причама и романима. Миленко Ратковић је средњу економску школу учио у Београду и Титограду, а више образовање настојао је да стекне у Сарајеву где је завршио школу за наставнике економске струке. Ипак, није се бавио послом просветног радника, већ се посветио журналистици. Прве године излажења листа „Титов пионир“ (1950) Ратковић је био његов уредник. Неко време радио је у „Побједи“ и „Омладинском покрету“ као новинар. Најдуже је радио на пословима уредника емисија за децу Радија Црне Горе. Књижевни рад је започео песмом. Наслов његове прве песме је „Море“ а објављена је 1946. године у „Пионирским новинама“ и исте године у часопису „Пионири“.

Приче Миленка Ратковића превођене су на мађарски, турски, словачки, бугарски, македонски, чешки, русински и енглески језик. Заступљен је у антологији објављеној у Берлину 1981. године под насловом *Der gezahmte Wasserteufel*. Коаутор је једне граматике и аутор једанаест читанки за основну школу у Србији и Црној Гори „које су штампане у тиражу више од шест милиона примјерака“. Један је од састављача зборника „Скечеве за ђачке приредбе“ у издању УНИЦЕФ-а 1987. године, а за дечја позоришта сачинио је избор драмских текстова црногорских писаца „Мало позориште“ (1986). Добитник је више награда за књижевно дело, а најзначајнија су признања: Награда ослобођења Бара, Награда ослобођења Титограда, југословенска награда за стваралаштво за дјецу „Младо поколење“, републичка награда „Октоих“. Награда

за животно дело Фестивала „Под старом маслином“, Змајева награда и два ордена рада. Драган Ђуровић је 1967. године, у разговору с Ратковићем, поновио оно што су пре њега истичали многи критичари, да је Ратковић родоначелник црногорске књижевности за децу. Његова тврдња не значи да пре појаве књижевности дела Миленка Ратковића није било књижевности за децу и омладину у Црној Гори, на шта у једном тексту указује писац Душан Ђуровић, упозоравајући будуће истраживаче на чињеницу да друга половина XIX и прва половина XX века нијсу довољно проучене када је у питању развој књижевности за децу.

Из размишљања Миленка Ратковића о књижевности за децу, која је износио у разговорима, могу се наслутити нека полазишта битна за поетику овог писца. Један од полазишта је његово властито детињство, нормално – неодвојиво од завичаја, од средине у којој је живео, од најближих и од окружења уопште. Писац ставља акценат на детињство: „Схватио сам властито дјетињство као основни подстрек за литерарно уобличење. Кроз своје приче и пјесме покушао сам да прикажем панораму догађаја из дјечјег свијета који није био само мој већ и свијет дјецe у мом завичају, али и ван њега, некада и данас, кад се дјетињство претвара у легенду или траје као истинита реалност“.

У разговору с Данетом Шијаном Ратковић истиче шта је то чиме се руководи пре но што приступи писању за децу, а то је, у суштини, принцип свесне намене, тј. свест писца о узрасту читалаца: „Приликом писања замишљам будућег читаоца и настојим да моја прича не пређе оквире његовог сазнања и поимања. Желим да га од самог почетка увјерим у реалност догађаја, трудећи се да неком нелогичношћу у тексту не изгубим његово повјерење. Ријечи су једина трансмисија за преношење амбијента и других детаља које писац мора дочарати како би читалац могао пратити ток збивања. Ја то сажето сликам како бих читаоца што прије заинтересовао за догађај који описујем. У прочитаном дјелу дијете

треба да дође до неког новог сазнања, да открије још једну страну живота, било ведру или тамну, из које ненаметљиво произилази нека порука. Писац истиче и значај листа за децу који могу да делују инспиративно на стварање: „Захваљујући „Политици за децу“ почео сам да пишем кратке приче које се данас налазе у свим мојим књигама“... и наставља и даље, одговарајући на питање Јована Дујовића: „ – Прије би се могло рећи да је та сарадња почела – стрепњом. Већ је четврт вијека као пишем за дјецу. Објавио сам дванаест књига и чини ми се, када бих рецимо сада био у прилици да се јављам први пут у таквом листу, односно у таквом подлиску – стрепио бих. Јер прије него сам објавио „Догађај у посластичарници“, прву причу у овој рубрици, имао сам тринаестогодишње „искуство“, и неколико књига. Уз то, све до тих дана, писао сам дуге, за „Политику за децу“ предугачке приче. И наједном, као да се нешто преломило у мени: почео сам да пишем кратке приче које су, понекад и три у истом броју, биле објављиване сваког четвртка, ево пуних дванаест година... Тако, слободно могу да тврдим, да сам захваљујући „Политици за децу“ открио себе као писца кратких прича којима сам постигао највише успјеха у свом стваралаштву. А не заборавите, имам и неколико романа с темом о дјечјим несташлуцима и догодовштинама...“ И, на крају, писац размишља о смислу и задатку књижевности за децу: „У вријеме када сам почео писати за дјецу, критеријуми вредновања те књижевности одређивани су са становишта њене функционалности. Конвенционални реkvизит и средства умјетничког изражавања коришћења су да би вршили одређену функцију у практичном животу. И ја сам својевремено потпао под тај утицај, испољавајући сувише видно педагошке поенте у појединим својим причама. У току посљедње деценије књижевност за дјецу направила је изванредно крупне кораке. Тек је сада појам дјечји писац постао озбиљна чињеница у области умјетничког стваралаштва, што није био случај раније, када је бављење дјечјом

литературом било готово неславан посао. Задатак књижевности намијењене дјечи сада је окренут исто толико будућности колико и садашњости. У новије вријеме све више се истиче гесло – дајте дјечи срећно дјетињство. Мислим да је то и главни задатак литературе за дјецу. Савремени писци су схватили правило да морају бити ведри ако желе да њихови мали читаоци буду такви. Уз то, бујна пишчева машта мора доћи до изражаја. Пред дјечјом радозналошћу расцвјетава се велика надахнута игра маште.“

У досадашњим критичарским опсервацијама и вредновањима Ратковићевог дела уједначено је мишљење да се у његовим стваралаштву могу разликовати две фазе. Прва фаза везује се за 1951. годину када је цетињска „Народна књига“ објавила Ратковићеву приповетку „Диоба Шуњине дружине“, намењену, како се у то време говорило и писало, пионирима. Ваља се подсетити. **Пионир** је реч француског порекла (**pionnier**), а буквално значење је војник пешак. Међутим, у ФНРЈ, која је настала после Другог светског рата, пионирска организација је била активистичка организација коју су чинили најмлађи, ученици основне школе. Обележја која су имала своју симболику била су црвене пионирске мараме и плава титовка с петокраком, а ступајући у пионирску организацију, пионери су изговарали, хорски, и неку врсту заклетве у смислу да ће бити добри, вредни и марљиви ученици, да ће поштовати учитеље и родитеље, да ће волети своју земљу и сл. Ово намерно подвлачимо да бисмо истакли да је послератно време, када је реч о књижевном, и уопштено уметничком стваралаштву, било оптерећено тзв. соцреалистичком поетиком, а у том смислу је и написана прва Ратковићева приповетка. Било је то време колективизма, обнове и изградње земље, време радних акција, ударничких значки, одушевљења и заноса оним што се стварало из пепела. Писци су тражили надахнуће у револуцији и она је била најживотодавнији извор, а ти животодавни извори битно су сужавали естетско. Дубоки оптимизам

значио је постојану оданост незабораву трагедија и бораца који су страдали. Са данашњег становишта, чини се да је тада било мало свесних писаца који су могли да се суоче са оним што можемо означити као естетска смрт, приче, романа итд. Хероика рата наставила се у хероизи изградње и обнове. Било је и то необично успламтело и загрејано доба у коме су стварана дела без естетске будућности. Један од таквих дела је и Ратковићева приповетка „Диоба Шуњине дружине“.

О првој Ратковићевој приповеци писали су многи критичари. У почетку су деца ову приповетку прихватила као нешто што је намењено само њима. Писац је за основу приче узео оно најупечатљивије из детињства, из времена када је био пионир и део својих доживљава унео је у причу. И критика је ову приповетку дочекала с добродошлицом, али временом су књижевни аналитичари указали и на оно што је у њој исконструисано и тенденциозно. У „Стварању“ (9-10, 1956) појавио се есеј „Десет послератних година књижевног стварања у Црној Гори“, а у овом есеју и духовита опаска Радослава Ратковића: „1951. појавила се Ратковићева „Диоба Шуњине дружине“. „Титов пионир“ је донио биљешку о њој, у којој се исправно констатује да је то прва књига ове врсте код нас. Тако се десило да су такорећи сами пионери били пионери писања за пионире. Као и у многим другим литерарним радовима и акцијама, млади су и овдје били зачетници нечег новог“.

Први приказ „Диобе Шуњине дружине“ објавили су у „Побједи“ (7. Јуна 1951) Коста Константиновић и Радоња Вешовић, а касније о њој пише и Драгољуб Јекнић у есеју „Стварање за дјецу Миленка Ратковића“ („Стварање“, 1, 1974): „1951. године цетињска *Народна књига* публикује Ратковићеву приповијетку за пионире *Диоба Шуњине дружине*, која тако постаје прва књига за најмлађе објављена у Црној Гори. Млади читаоци прихватају Ратковићево дјело, које убрзо доживљава и драматизацију на таласима

Радио Титограда, поновљену у неколико наврата. У новинама и часописима с разумијевањем се пише о првијенцу младог писца, који још увијек не успијева да се снађе у новој улози, улози ствараоца чији рад постаје мета ширег интересовања.

Драгољуб Јекнић је уочио и неке вредности у помехутој приповеци које ће касније доћи до пуног израза у књижевном стварању Миленка Ратковића: „*Диоба Шуњине дружине* ипак не стоји као црна или празна тачка на Ратковићевом литерарном почетку. Чини ми се да та приповијетка управо и та која је заказала, наговијестила неким својим моментима Ратковића, оног Ратковића и из његових најбољих проза. Опсервирање чињеница реалног свијета, збиља свакодневице, одсуство хуморног виђења стварности и бића, усредсређеност на сценски начин приповиједања, на догађај као основну полуку и покретач стваралачког потенцијала, сликање и пресликавање са великог платна познатог животног амбијента, репортерска детаљистича брижљивост и немарност, педантност и прецизност хроничара, одсуство времена за рачун блиских и препознатљивих тренутака, неприлагођеност лирским трептајима у језику, тежња за лакоћом и допадљивошћу, за било читалачки моћи уживљавања, порцепције, све је то уочљиво у овој првој приповијетци готово онако како је у његовом укупном приповиједачком дјелу које долази касније, све до појаве романа *Шкољка из завичаја*“.

Миленко Ратковић је и сâм био свестан да је био врло млад када је написао прву приповетку и да је био под утицајем литературе коју је читао: „– Заиста, ја сам тек био искорачио из кратких и дуге панталоне када сам написао ту прву књигу. Тада се у Црној Гори нико није бавио књижевношћу за децу, која је сматрана другоразредном литературом. Док сам у књижевним круговима споро и тешко крчио пут и афирмацију, охрабривало ме је што дјеца радо читају моја дјела. У то вријеме мало је било дјела домаћих

Миленко Рајковић

писаца за дјецу, па су најчешће штампане књиге руских писаца: Гајдара, Касиља и других. И ја сам углавном читао та дјела, па и писао по угледу на њих.“

У првој приповеци Миленко Ратковић је био под утицајима општих модела соцреалистичког писања који, када је реч о Југославији, никада нису заживели као кодекс прописан од стране државних институција. Уосталом, то није био случај ни у Совјетском Савезу. Критичар од угледа Ново Вуковић, у предговору за изабрана дјела Миленка Ратковића констатује да је: „Цијела наша књижевност стварана 50-их и 60-их година била је, мање или више, у знаку соцреалистичке поетске доктрине“. У поменутом смислу Вуковић размишља и о првој приповеци Миленка Ратковића: „Његов првијенац из године 1951 – дужа приповетка *Диоба Шуњине дружине* – има све карактеристике поменуте поетске, с једне, и почитништва, с друге стране. Општи занос поратног свијета и наивистичка вјера у социјалистички модел, глорификација колективног задружног живота и тежња ка формирању новог типа дјетета – све то, срећемо у реченој приповијести, данас дјелује као пожутјели документ о једном времену за које се скоро заборавило да је наше. За утјеху Ратковићу може да послужи чињеница да су тада писали тако, или готово тако, многи афирмисани писци“.

И поред почетничких слабости, наглашеног дидиктизма у смислу како треба да изгледа прави пионир нове социјалистичке државе, којих норми треба да се придржава, шта све да чини да би у будућности био добар грађанин, приповетка *Диоба Шуњине дружине* најављује приповедача у чијем ће стваралачком потенцијалу бити заступљена нека обележја и квалитет који ће бити потврђени у другој фази његовог књижевног стваралаштва:

- а) дечји колектив;
- б) смисао за уочавање битних за причу;
- в) језгровито приповедање;
- г) завичај и аутобиографски моменти;

- д) дјечја игра и авантуризам;
- е) занимљиво фабулирање (у романима);
- ж) прожимање елемената бајке и стварности, итд.

Период дуже приповетке, како га назива Ново Вуковић, траје до 1963. године, а период кратке приче (приповетке) почиње 1963. године. Првом периоду, поред већ споменуте приповетке, припадају и: *Град дјечака*, *Кенец*, *Тајна старе тврђаве* и *Милионер*. Ово су дела у којима Ратковић још увек тражи праве изражајне могућности, често у недоумицама, с превише инсистирања на ономе што се може означити као *заједничка свест*. На многим страницама су само епизоде које се невешто додирују и преплићу, са много декларативног, а стиче се утисак да је реч о делима пригодничарског карактера, или о делима која су, како пише Драгољуб Јекнић у цитираном тексту, писана по наруџбини. Мало је овим делима игре, маште и богатог духа детињства, више је покушаја да се приближи тананим нитима дечје маште и фантазије, што ће касније учинити у многим кратким причама и у појединим романима.

Роман *Град дјечака* је ипак дело којим Ратковић чини мали искорак у смислу приближавања свету детињства. Стиче се утисак да је писац схватио суштину дечје маште и лепоту бајке са којом деца одрастају и у том смислу фабула овог романа је занимљивија, језик је поједностављен али није изгубио од изражајности, а прича је приближена савременом детету. Већ о овом делу примећује се Ратковићево везивање за природу, за тај најотворенији, најзагонетнији амбијент у коме се може да испољи дечја радозналост, игра, авантура и свакојаче пустоловине и несталност дечјег понашања. Сама помисао на тврђаву у Старом граду рађа код деце мисли о многим загонеткама које се крију иза њених зидина и изазива их да крену у авантуру откривања оног што је иза тих зидова скривено пре много година. Међутим, Ратковићу се некако журило и он је превише журио да открије лепоту мистерије и легенде. У роману срећемо три

дечака: Данила, који је племенит, потом лукавог и себичног Коста и одлучног Марка који, након што су се изгубили, бивају пронађени али ту је крај приче. Није довољно животворен однос између дечака и одраслих људи, а између света деце и одраслих остало је баријера. Писац је дубље продро у психологију деце но у понашање одраслих.

Тек у роману *Двобој у граду дјечака* (1976) писац је успео да оствари виши уметнички ниво занимљивости фабулирања. У овом делу, коме је претходила приповетка Град дјечака, написана двадесет година пре споменутог романа, до пунијег израза дошло пишчево познавање дечје психологије и света детињства који је сачињен од маште, снова, авантура и широке радозналости. Реч је о свету у коме се много тога дешава на граници између реалног и иреалног простора.

Ратковић припада писцима који су се често враћали ономе што су написали и то исто касније користили за нову причу или роман. Мишљења критичара по овом питању, коришћење старог материјала за нову књижевну творевину, су подељена. Може се поставити питање да ли су писцу пресахли извори инспирације, или је, једноставно, сматрао да већ постоји матрица од које се може поћи у стварање нечег новог с тим што ће то ново бити проширено, дорађено, измењено, стилски и језички дотерано? Одговор није битан, бар када је реч о овом писцу. Писац који је написао преко тридесет књига прозе не припада писцима чија је креативна инвенција сиромашна, те коришћење претходно насталих прича ваља схватити као литерарни експеримент за који се писац свесно одлучио, и добро је што је у том експериментисању био успешан, јер не постоје разлози да се једна тема, начета нпр. у некој краткој причи, не прошири у нову књижевну творевину. Такав је случај и са романом *Тајна старе тврђаве* који је, у ствари, дорађена приповетка. У раније написаној истоименој приповеци фабула је тек у деловима била занимљива, али акције у њој нису могле

да се пуније размахну и развију. У фабули романа посебно су интересантне акције.

Књигу прича *Авантуре дјечака* Миленко Ратковић је објавио 1960. године, а у њој су три приповетке: *Кенец*, *Тајна старе тврђаве* и *Милионер*. У средишњој приповеци конструкција је магловита и више се наслућује оно што је писац намеравао да оствари но што је то учинио. Главни мотив – тајна – је врло изазован за књижевне стараци који пишу за децу, јер тајна је део дечјег живота. Овај симбол писац ће касније разрадити у истоименом роману који је објавила Књижевна заједница „Траг“ у Бару 1988. године. Приче *Кенец* и *Милионер* Ратковић је писао на брзину, неинвентивно и недовољно саживљен са суштином детињства, али у искреној тежњи да бар једним делом открије тежњу и чежњу детета за слободом која подразумева слободан лет маште у непознато а сневано и изазовно. „Ратковић сваку дјечију авантуру прихвата као истину самог дјетињства, као паучину у којој се лове неинвентивни и неспособни, у којој тријумфују заљубљени у чудесни свијет маште и појавности, у ванвремено измјењивање свијетла и мрака, јаве и сна, живота и смрт, и дана и ноћи.“ (Д. Јекнић)

Збирка *Срна*, објављена 1965. године, представља прекретницу у књижевном стварању за децу Миленка Ратковића. Писац је одустао од дужих прича и преоријентисао се на кратку причу. Овај облик кратке приче можемо означити појмом *цртица*. Збирка садржи четрдесет прича које су сврстане у пет циклуса, а главни јунаци су његови завицајци из Бара.

У тематско-мотивском смислу пет циклуса у књизи *Срна* нису смисаоно повезани. Реч је само о формалној подели. Називи циклуса су: *Ловац без пушке*, *Тајанствено звоно*, *Дјечји несташлуци*, *Црни облак* и *Трагом дјетињства*. Прво што се суочава, у књизи као целини је различитост мотива. Као главни јунаци у причама су деца, чешће дечаци но девојчице, а од мотива присутни су: природа, однос

између деце и одраслих, догађаји и доживљаји из пишчева живота, себечлук, дечја радозналост и многи други.

Прича *Срна* писац потврђује да човек никада није био изван природе. У овој причи је супстанцијално удружена емоција одраслог човека, ловаца, деде, дечака Владана са емоцијом дечака који уз помоћ свог друга Дана проналази срну коју је ловац ранио полонивши јој обе предње ноге. Уз пратњу пса Леона кога је Владан навео „на траг дивљачи“, дечаци успевају да пронађу срну, односе је кући и смештају у шталу. „Старац јој је испрао ране и намазао их неким лијеком. Затим је саставио поломљене кости и стегнуо их између четири дашчице. Дјечаци су донијели здјелу млијека, али престрашна срна није хтјела ни да окуси“. Ученици сеоске школе убрзо су сазнали „за подвиг своја два друга. Свакодневно су долазили да виде срну и да јој донесу хране“. За извесно време срна се припитомила, а Владан и Дано одлучили су да је врате у шуму. Претходно су је обележили тако што су јој, како их је саветовао ловац, обојили врат црвеном бојом. Срна је дуго стајала на ивици шуме, неодлучна, али Владан је био упоран и она је је појурила ка шуми. Тај растанак је био тежак: „Срна појури. Послије десетак корака поново стаде и осврну се“. Напокон, срна је одјурила у шуму, а сељаци су је неколико пута видели на крају села. „Тек кад су је пси потјерали, замакала је у честар“, у слободу, тј. у средину из које је поникла и којој је припадала.

Деца у овој причи не беже од суочавања с оним што је погодило његову психу, јер она воле животиње, а и када је уопште реч о злу, или о неодговорном понашању одраслих, деца нису пасивни посматрачи. Отуда и у овој причи она ступају у акцију која потврђује њихову хуманост.

Миленко Ратковић је кратким причама најпотпуније дочарао анатомију детета и детњства. Њега је посебно дотичала трагична судбина деце и трагична реалност у којој су, иако хендикепирана, живела свој живот. Он је о таквој деци

писао из угла саосећања и саживљавања са њиховом судбином. *Писак локомотиве* је прича о слепом дечаку који живи у усамљеној кући која је од железничке пруге удаљена стотинак метара. „Обична планинска кућа, са једним прозором само, па је дим избијао из свих шупљина на крову“. Тај дечак је свакодневно, у време док је воз пролазио крај куће, махао са прозора, а машиновођа Митар је причао жени да је видео оног дечака на прозору. Жени је било нормално то што дечак маше, јер деца воле возове, али Митру је то дечаково махање било загонетно и решио је да реши ту загонетку тако што је узео дурбин „како ће боље видјети дјечака“. Једног дана, када је воз избио „на планински превој, машиновођа извади из торбе дурбин и поче посматрати планинску кућу. Као и увијек, дјечак је стајао на прозору и махао. Кроз дурбин је изгледао сасвим близу, тако рећи на дохват руке. И тада машиновођа открио оно што је и слутио: дјечак је био слијеп! Очи су му биле заклоњене тамним наочарима“. Тада је Митар два пута писком локомотиве поздравио дечака, а након више дана, месеци и година, стари железничар је морао да оде у пензију. Предосећао је да неки нови машиновођа неће ни обратити пажњу на дечаково махање и то га је болело као неизлечива рана. Отуда и његова одлука да се спреми, да пронађе дечака и да га упозна и објасни му да он више није у локомотиви. Крај приче само једна реченица: „Митар обуче капут и крену“. Кратка прича подразумева једноставну поенту, а читаоцима је остављено да у машти наставе причу. Ова прича буди извесно сажаљење и код деце и код одраслих. Писац је додирнуо трагичну оптику душе једног безименог слепог дечака, а одлучност машиновође да се лично упознао с дечаком, да покуша да му ублажи бол изазван сазнањем дечака да га писак локомотиве више не поздравља, писац је потврдио хуманост карактера одраслог човека.

Лирски сентимент присутан је и у причи о девојци која је парализована. Њен контакт са светом своди се

на боравак крај отвореног прозора. Са виолином у руци, кроз звуке сетне мелодије она „дочарава све лепо у ово-ме свету“ (*Дјевочица на прозору*). Два дечака не могу да се споразумеју јер свако говори својим матерњим језиком. Приповедање је у првм лицу, а место у коме се срећу два дечака је Скадар. Једног дана дечак из Бара је чуо звуке виолине из суседне куће. „Можда та свирка није била нарочито лијепа, а мени се тада чинило да је љепша од славујеве пјесме. Веома сам се изненадио кад сам видио да то свира дјечак нешто већи од мене. Његова музика ме је опчинила“. При сусрету дечаки су ћутали, а мали виолиниста је позвао новог друга к себи храбрећи га пријатељским осмехом. „Говорио је нешто на свом језику, а ја сам му одмахивањем главом казивао да га ништа не разумијем“. Спријатељиле су их играчке, а онда га је дечак који је дошао у Скадар замолио да нешто одсвира на виолини. „Дивио сам се хитирни његових прстију. Чинило ми се да ми никад не би досадило његово свирање“. Одлазак из Скадра пореметио је све. У дечаку који је морао да се врати натраг родила се туга. „Притијешњен на задњем сједишту, ја сам тужно гледао то што су за пријатељство довољне играчке и музика, чак и када не постоји могућност да се деца споразумеју језиком. Писац се дуго сећао дечака Албанца и дуго је у себи носио успомену на њега као драгу реликвију. О том дечаку је записао: „Њега се сјећам и данас. Он је за моје успомене из раног дјетињства заувјек везан чаробним звуцима виолине“. У причу је конкретна слика аутобиографског карактера, али у причу је и унутрашње преживљавање писца-наратора који се вратио у луку детињства у којој је доживио један сусрет с непознатим дечаком и музиком која их је приближила. Доживљај из детињства преселио се у коморе животе писца, а сингуларном формом личног приповедања он нам је је приближио један детаљ из детињства у причу која је у потпуности остварена као естетски релевантна у којој је задржана пишчева субјективност.

Кратка прича подразумева шкртост композиције, тј. задржавање само онога што је сиже приче. Претходно значи да су краткој причи искључене дигресије, описи, статични мотиви и све друго што води разводњавању. Писац се задржава само на ономе што је конкретно, без обзира да ли је реч о неком доживљају или о емоцији изазваној неким догађајем. Ратковић уме да приповеда вешто, узбудљиво, језгровито, у једном даху.

У кратким причама Миленка Ратковића тешко може да се одвоји оно што је аутобиографско од пишевог уопште-ног доживљаја света и реалности детета. Потребно је да истакнемо да овај писац у свом стварању није тежио квантитативном увећању и повезивању аутобиографских детаља тиме што би се непрекидно путем ретроспективе сећао сопственог детињства, већ је, напротив, настојао да оствари квалитативно повезивање и истицао је само оно што је у његовом доживљају властитог детињства најупечатљивије. Евидентно је да је пишево детињство остварило у њему, тј. у његовом сећању и његовој спознаји одређени психички траг. Писац је успео да прерасте све оно што је у биографском слоју његове прозе секундарно, небитно, случајно и партикуларно, а задржао је само оно што се доживљава као интензивна спона писца са детињством. Тако су његове приче добиле општи значај у смислу како је о односу биографског и уметничког (литерарног, естетског) размишљао А.Г. Бјелински: „Таква је моћ уметности: лице које само по себи ни по чему није значајно, захваљујући уметности добија општи значај, постаје подједнако интересантно за све, и на човека који за живота није привлачио ничију пажњу гледају векови...“ Једноставно, Ратковић је избегао просту евокацију субјективно-биографског приказа тако што је разложио себе у више посебних ликова који се у причама испољавају независно од њега и његовог детињства.

У причи *Вода са Карикаша* писац је задржао своје име. Прича је сећање на повратак деда који се више деценија „по-

туцања по свијету... вратио у завичај“. Дечак је био често занет игром, али дед га је стално прекидао у игри и позивао да га нешто послуша. Једном је пожелео да му Миленко донесе воде са Каракаша. Дечак покушава да убеди деда да та вода није понајбоља, у њој има ситних бубица, али стари је упоран и дечак креће да га послуша. На извору сретне дедовог пријатеља Муста „чија се кућа налазила близу извора“, који му је строго подвикнуо да не држи ноге у извору, јер пешачио је и загрејао се, а хладна вода може га разболети тако да остане богаљ до краја живота. Дечак је послушао савет, напунио је канту водом и похитао кући. После неколико дана деда је поново пожелео воде са Карикаша, дечак се узалудно бунио, а ипак је поново кренуо да изврши вољу свог деде. Успут, дечака напада огроман пас, а у помоћ му прескаче Мусто. По трећи пут, дечак је одустао да иде до Карикаша, већ је захватио воду са много ближег Рапа. Потајно, дечак је веровао да деда неће успети да направи разлику између воде са Каракаша и Рапа, што се и десило. Али, дечак чини грешку, не знајући да се његов дед много година раније посвађао нешто са Мустом, па му, доневши воде, саопштава: „– Срео сам Муста. Поздравио те“. Деда је са уживањем пио воду са Рапа говорећи: „Нема боље воде од Каракаша! „Следећег дана дечак је измишљени поздрав пренео Мусту: „– Хеј, Мусто, поздравио те мој дјед!“ И тако је дечак, непланирано, у покушају да се ослободи „терета“ непрекидног доношења воде, да би се заштитио, измислио поздрав који је помирио двојицу старина. Поента приче је кратка и ефектна: „Тога дана Мусто је дуго сједео код дједе. Разговарали су о свему, само не о њиховој свађи. Нијесу знали да сам их ја случајно помирио захваљујући измишљеном поздраву“.

У детињству Миленка Ратковића, као и у детињству уопште, бајке су до данашњег дана приче са којим се одраста. Писац се сећа да је волео да му мајка дуго приповеда, али она је то чинила с муком, јер је радила и често од рада била уморна. Ипак, мајка се присећала прича које је чула

док је била дете и приповедала је дечаку о лабуд-девојци, о краљевићу или о доброћудним патуљцима. Једног дана им је у госте случајно дошла Милева, „причалица и скитница“, али мајка је и њу угостила као и све који су навраћали у њихову кућу. Међутим, пошто је дечак претходно сакрио поморанце, које је изнад свега волео, мајка није имала шта да, иначе дарежљива и благородна дâ Милеви да понесе као поклон. Случајно је заборавила да је у ормару имала сапун. Дечак је схватио колико је повредио мајку, јер да су помораце биле на свом месту, тамо где их је мајка оставила, сигурно се не би секирала. Одлучио је да их донесе.

Завршни део приче садржи пишчев коментар, интерполиран у циљу да појасни свој поступак, потпуно дечји, а касније наставља, кратко, да је о томе што се десило написао причу из захвалности према мајци којој је ускратио задовољство даривања: „Ето, то је укратко садржај приче. Када је објављена, мајка ју је прочитала лежећи у болници. Прича јој је причинила велико задовољство. С нескривеним поносом показала је болесницима, љекарима и посјетиоцима: ‘То мој син пише о мени. Прочитај те’! Младим читаоцима, у жељи да им, као одрастао човек и писац, саопшти колико је мајка племенито биће и како се ње сећамо до краја живота, завршава причу на најбољи могући начин: „Ја и сада понешто пишем о мајци. Настојим да је прикажем онаквом каква је стварно била. Иако је касно – јер она више није жива – желим да на тај начин поправим ону неправду коју сам јој нанио“.

У пишевом сећању остала је и керуша Цура, добар ловачки пас и његов верни пратилац. Ратковић, писац, а иначе добар шахиста и ловац, осетио је потребу да деци исприча поучну причу о односу одраслих према животињама. Наиме, његова мајка није волела да јој се Цура шеће по кући и чинила је све да је избаци у двориште. Једног дана дечак је, уз очеву дозволу, узео пушку и са Цуром кренуо у лов, али пас је заглавио ногу у ступицу коју је поставио

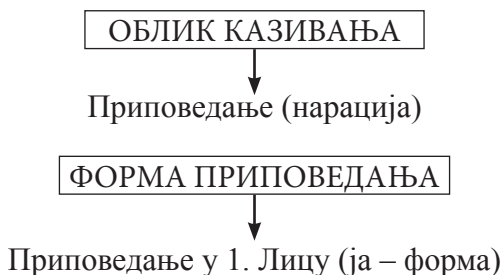
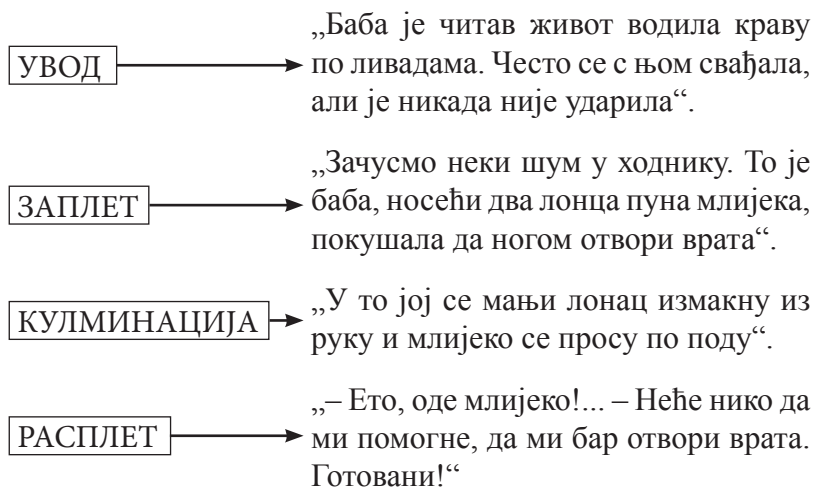
Марко због лисица које су му крале кокошке. Дечак је успео да ослободи Цуру, а Марку је однео ступицу. Цура је неколико дана „лежала испод штедњака. Повријеђена шапа брзо јој је зарасла“. Она је била једина којој је од свих паса било дозвољено „да спава у кухињи. Дријемала је испод штедњака, али није заборавила своју дужност кућног чувара“. Дечакова мајка често је изгонила Цуру из кухиње, а онда се десило да је Цура отишла од куће и поново се вратила тек трећег дана. Преживела је олујну ноћ. Писац је у причу увео и пса Леона, птичара који је умео да чува оно што је из куће, али није разликовао шта је то вредно а шта не да би га сачувао. Десило се то и са сломљеном демижаном коју су писац и његов брат, по мајчином наређењу, бацили у воду, а онда су, будући да се Леон није вратио, пошли да га траже. Наишли су га како чучи „на оном истом мјесту. Схватио је да му је дужност да чува нашу демижану. Одвели смо га кући и дали му обилату вечеру.“

Заиста диван примјер оданости. Али, Цура то не би урадила. Знала би да сломљену демижану не треба чувати“. Остаје отворено питање у смислу како би то пас Цура знала да не треба да чува сломљену демижану? Али, прича је прича и у њој је, као и у природи и у животу, много тога могуће.

Нешто меко и топло као бакине сузе, као дланови њених руку, преправило је приповедање о баки која је била стуб њихове породице. Експозиција приче је језгровита, онаква какву подразумева кратка прича: „Баба је по читав дан водила краву по ливадама. Често се с њом свађала, али је никада није ударила“.

Једне вечери бака је покушала да у кућу унесе два лонца млека, али пошто није успела да ногом отвори врата, просула је мањи лонац и било јој је жао, јер породица је била сиромашна, а бака је подизала троје деце „док је њен муж четрдесет година ишао за зарадом по свијету“. Касније је дечаков отац са стрицом почео да зарађује, чак су отворили и трговачку радњу, али краву су и даље чували и

даца су „свако јутро“ добијала „по шољу млијека и комад сира“. Али: „Када је бака умрла, морали смо продати краву. У нашој кући било је празно без баке. Недостајала нам је њена тиха љубав и њежност“. У поенти приче је пишичево признање да је још у детињству схватио да је грех „бацили комадић хљеба или просути кап млијека“. Социјални слој приче, сиромаштво, није битан за естетски доживљај приче. У причи су битна три момента: бака која чува краву, просуто млеко и пишичево сећање на баку. Ако под појмом **сиже** подразумевано начин организовања фабуле, онда је у овој краткој причи сиже тако организован да је врло сажето успостављен уметнички редослед дешавања:

У кратким причама, цртама, не само у опусу Миленка Ратковића, већ уопште, битно је да причу казује јунак, јер тиме се стиче утисак да је прича упућена читаоцу, када је тај читалац дете, онда је утисак јачи јер дете схвата да се писац управо директно обраћа њему. Ова форма приповедања у првом лицу, омогућава да се успостави приснији и непосредни однос између казивача приче и читалаца, и зато ово приповедање делује упечатљиво, уверљиво и истинито, без обзира да ли је реч о стварном или измишљеном догађају.

Лов и приче су изазовна тематика за многе писце, посебно ако се има на уму да деца воле животиње и а са њима комуницирају на себи својствен начин од најраних дана детињства. Ратковић има један циклус под насловом *Приче из лова*. Приче су блиске дечјем поимању, у њима је много згода из лова, загонетних догађања, неизвесности, психологије ловаца и њиховог хуманог односа према животињама и птицама. Задржаћемо се само на неколико цртица. Једна је *Племенити ловац*. У овој цртици главни лик је ловац Бошко за кога писац, на почетку приче, каже: „Бошко је чудан ловац. Љути се кад промаши птицу, а жао му је кад је погоди“. Овакав увод има функцију истицања онога што је чудно у понашању ловца који је, кад би схватио да је птица погођена и да не може да преживи, знао, грозећи се, да јој заврне врат правдајући свој поступак: „– Да се не мучи“. Једног дана Бошко је, пролазећи поред имања „старог особењака Марка“, угледао пред његовом кућом „птичицу која је канапом била везана за амбар. Летјела је у круг, а кад би се уморила, беспомоћно је висила опуштених крила“. Он скреће пажњу свом другу Стеви на везану птичицу, а на његово питање и чуђење зашто људи муче птице, одговара да то чине, ваљда, с намером да тако везана птица плаши друге птице. У трену, „Бошко одлучи да ослободи везаног врапца“. Учинио је то без обзира на опасну претњу особењака Марка, успео је и да избегне опасности да га нападне и повреди Марков пас, а његов друг Стева је носио у рукама „рашчупаног и

изнемоглог врапца“. Бошко је одлучио да га пунте. На крају, у Бошку се одиграва унутрашња драма, својеврстан сукоб између племенитог поступка, ослобађање и пуштање везаног врапца, и свести о чину јутарњег лова у коме је убио праћком неког другог врапца: „Врабац се одједном прену и залепрша крилима. Док је летио према шеми, Бошко га је задовољно пратио погледом. Али намах се снужди кад у џепу напипа врапца којег је тог јутра убио праћком“.

Да су деца велики сањари и маштари показује и прича *Крилати разбојник*. Дечак Жарко је, попут многе деце, волео да измишља различите, чак невероватне приче, само да би код другова био неко и нешто. Уместо да изазове дивљење код својих вршњака, они му се подсмевају говорећи му отворено да измишља. Овај дечак подсећа на дечака из песме Григора Витеза *Сто вукова*. О је, усамљен, често проводио време „у замишљању необичних доживљаја“, нпр. да га је напао вук, а он га распорио ножићем, да је у шуми ухватио лисицу „за реп, а она га угризла за прст и побјегла“. Због измишљања, дечака Жарка су прозвали Минхаузенем. А једаог дана Жарко је повео на пашу своје омиљено јаре, Белушана, на кога се устремио „огромни орао“. Међутим, мајка коза се устремила на орла, замахнула је по њему и ошамутила га, дечак Жарко је прескочио у помоћ, успео је да избегне оштре орлове канџе и да га са неколико удараца ногом дотуче. С нестрпљењем је чекао да сунце почне да се клони западу како би се за видела вратио у село. Међутим, њему не верује ни старац Машан да је убио орла, јер не види да дечак носи пушку, не верује му ни његов друг Матко чак ни када се Жарко куне у мајку, већ га подсећа да је то можда нешто слично његовој причи о лисици. Жарко, потиштен „до суза што му нико не вјерује“, једино може да се обрати свом јарету Белушану:

„Па нека“, мислио је, „нек не вјерује! А ја сам ипак убио овог крилатог разбојника. Је ли тако, Бјелушане?“ поглади јаре о леђима, а оно га умиљато оњуши руменом њушкицом“.

Сличан мотив налазимо и у народним причама. Овдје је искоришћен мото из народних творевина – ко једном слаже – више му се не вјерује, али је то литерарно искоришћено, сугестивно, у смислу открића нове приповједачке животне стварности.

Јагње, симбол умиљатости и несташлука, нашло се у причи *Митрово јагње*. Мотив приче сличан је оном који је доминантан у *Десетици* Ивана Цанкара. Дечак Митар се школује ван свог места и свакодневно размишља када ће доћи пазарни дан, јер су му укућани тог дана слали храну по неком познанику. Становао је код самохране старице Стане која је приметила да дечак неколико дана ништа не једе, понудила му је да руча с њом, али он је одбио знајући каквим животом живи та племенита газдарица, посве различита од оне коју срећемо у већ споменутој Цанкаревој цртици. Време је споро протицало, а једног дана дечак је спазио сестру Јелу „с јагњетом у наручју“. Јела му саопштава да су му родитељи поручили да му газдарица испече јагње, а он да добро учи, да се не свађа с друговима и слично, а она ће доћи за недељу дана. Јасно је да су дечак и родитељи били сиромашни и да су с муком одлучили да му пошаљу јагње. Дакле, они не шаљу јагње да би се њихов син погостио, већ зато што нису имали да пошаљу нешто друго. Десило се оно што се и може очекивати када је у питању дечак, сажалив и племенит: „Усамљеном дјечаку јагње је постало прави друг. По цио дан пазио га је и миловао. Растужио се кад би помислио каква судбина очекује његовог миљеника“. Наредних дана све му је крчало у стомаку, а преживљавао је захваљујући томе што би му Стана давала понешто за јело. „На крају школске године јагње се с дјечаком вратило у село. Назвали су га Митрово јагње. Ово име остало му је и касније, кад је постао велики ован с повијеним роговима“.

О хуманом понашању одраслих писац је испричао причу *Питомо лане*. Мркоје односи Луки живо лане са

жељом да га закоље месар Саво, а да га, користећи неоштећену кожу, препарира, Лукиној жени Дани саопштава да ће он доћи за месец дана. Лане је наставило да живи у Лукиној кући, „одомаћило се и више није било бојазно да ће побећи“. Уместо да препарира лане које је донео Мркоје, Лука дотера лане које је већ било препарирано и подари га Мркоју сав срећан што је спасио живот изненадно стеченом љубимцу. „Лане је порасло и постало велика срна. Пролазници су често застајкивали поред Лукине куће и посматрали питому срну која је пасла траву по ливадама“. Порука је јасна: разни људи, разне ћуди. Неки би да униште живот недужној животињи како би препарирана „красила“ њихов дом, други се боре за живот недужне животиње, а то је раскорак између племенитог и нељудског понашања.

Психолошки свет детињства нераздвојно је повезан с бајком. Дете се с овом врстом приче среће већ у предшколском узрасту било да му је причају одрасли, или васпитачи у предшколским установама. Већ у трећој години живота деце, најчешће на инсистирање одраслих, могу да понове све оно што су чула, али у том понављању она се задржавају само на деловима приче које су доживели. Свакако, ваља имати на уму и функцију сликовница у којима деца врло успешно могу да препознају и идентификују главне ликове: Црвенкапу, злу вештицу, вука, патуљке и слично. Писац Миленко Ратковић непрекидно је у свом стваралаштву провлачио једну нит бајке – занимљиво приповедање проткано загонетношћу. Он је својим причама богатио дечју фантазију, помагао узлете њихове маште и обликовање реални модел дечје стварности с циљем да причом и избором тема допринесе хуманизовању живота младих. Прича *Украдена бајка* показује колика се туга може родити у детету кад схвати да су га одрасли слагали. Причајући у првом лицу, писац уводи у причу стару Милеву, „причалицу и скитницу“ која је једном испричала шта се догодило лугару Марку. Он је, приметивши пећину, ушао унутра будући да је био заинтересо-

ван шта се у њој налази јер је на улазу „примијетио уклесан лик патуљка“. Како је ушао, тако је неко „заклопио улаз каменом плочом и тако га заробио као миша у мишоловци“. Пошто су се његове очи привукле на мрак, он је угледао „како га из рупчаге посматрају патуљци. Нијесу били већи од педи. У почетку су се плашили огромног госта, а затим почеше опрезно да му се примичу“. Марко је чуо и њихов разговор, али није разумео о чему причају, а они су и запевали и заиграли, па су га чак почастили крушкама и медом. На крају, подигли су плочу и пустили га да изађе. Радознао и покренут причом коју је чуо, дечак одлази Марку да и од њега чује шта се то догађало у пећини, али Марко му је рекао да је једино на улазу у пећину „примијетио уклесан лик човјека...“ Када га је дечак упитао да ли је видео патуљке, Марко се изненадио: „– Ма шта ти пада на памет?“ Тако је Марко, не знајући за причу коју је дечак претходно чуо, нехотично уништио бајку. Једноставно, Марко није ни сањар ни маштар, већ човек који у себи није сачувао ништа из детињства и за њега је дјечја фантазија нешто што не схвата. Дечак је разочаран што му је уништена бајка:

„Отишао сам разочаран и помало тужан, као да ме је неко покрао. Нијесам се љутио на Милеву што је измислила причу о патуљцима, већ ми је било криво на Марка што је уништио моју бајку“.

Више пута смо истакли да деца воле животиње. Дечаци посебно воле коње, а у књижевности, не само у оној за одрасле, већ и у књижевности за децу, и у умјетности уопште, **коњ** је чест мотив. Прича *Легенда о Коњском гају* управо потврђује колико је велика љубав дечака Мирка према коњу Гривку. У причу су испреплетени елементи легенде, јаве и сна. Наиме, дечак је чуо од свог деде да постоји коњски гај и да тамо обично одлазе коњи кад остаре да у гају скончају живот. Деда је испричао причу да је једном потковао неког коња, а да га је он, пошто је деда невешто закуцао чавао у његово копито, био повређен. Коњ се

ритнуо и избио му два зуба. Деда се наљутио и ишибао је коња, а овај је побегао у Коњски гај и отуда се никада више није вратио. То је прича, а иза ње следи реалан догађај: коњ Гривко се случајно, док је Стана чувала овце, изгубио и није се вратио с паше. Био је то необуздан коњ, а једино га је Мирко могао да обузда. Везивало их је пријатељство. На наваљивање дечака, отац је кренуо с њим у шуму да траже Гривка. Пошто се уморио, дечак је легао да се мало одмори. Утонуо је у сан, а то је онај онирички мотив који је у функцији истицања јачине доживљаја на јави који се понављају и у сну као нека нова „реалност“. „...Коњски гај је био онакав као што га је замишљао: простран пашњак, наоколо шума кроз коју протичу бистри потоци... На пашњаку неколико старих коња, а међу њима – Гривко! Одједном, коњић појури према шуми и изгуби се...“.

Након буђења, дечак је испричао оцу да је видео Гривка: „– Тата! Видио сам Гривка у Коњском гају! Али... нијесам могао да га дохватим, побјегао је“.

И у причи *Пас Хектор* присутан је мотив сна. Дечак у сну изнова доживљава причу која је наставак очеве приче чија је поента садржана у објашњењу да „Пси никада не умиру у близини куће. Они предосјете своју смрт и посљедњим снагама некуд се удаље“. Дечак је изнад свега волео свог пса Хектора, али пас је изненада оболео, није хтео да једе, једва се држао на ногама, а с тешком муком је отворио очи. Дечаку се урезала у свест прича о болесним псима који никада не угину код куће, а пре но што је легао, он је стално имао на „уму свог драгог пса“, да би сâм испричао крај приче после буђења: И у сну је Хектор био са мном, и то онакав какав је био увијек – здрав, хитар и одан. Заједно смо се провлачили кроз мрачне шуме и беспуће. Нијесам се плашио, јер сам имао поузданог заштитника. Одједном Хектор је нестао. У мене се уселио страх. Звао сам га, а ни сам нијесам чуо свој глас“. То је био сан, а реалност јутра је тужна: „Чим сам се ујутру про-

будιο, пожурио сам да видим болесног пса“. Пишчев коментар у смислу потенцирања онога што се претходно већ и најавило у причи, да болесни пси умиру ван куће, био би сувишан, те је поента приче потпуно довољна. Само једна реченица за крај: „Његова кућица била је празна“. Остаје у сећању писца само болна успомена на пса.

Једна од успешних кратких Ратковићевих прича је *Корњачин спасилац*. Васпитни елементи у причи су казани вешто и мудро, јер писац зна да се карактер детета формира у управо у данима док одраста и да многи фактори утичу на формаирање личности будућег одраслог човека: породица, пре свега, потом школа, средина у којој расте, друштво у коме се креће, средства јавног информисања и још много тога. Међутим, писац се у причи задржава само на једном детаљу. У групи дечака најјачи је Никола, најбољи ученик је Васко, и они заслужују, бар тако мисле, поштовање дугова који морају да иду с краја: Душко и Љубо. Но, и Душко је често истицао да је он најбржи, али то други дечаци нису уважавали. „Једино Љубо нема чиме да се похвали. Као најмлађи мора да извршава све захтјеве и наредбе старијих дјечака. Он увијек ћутећи корача ивицом пута, стрпљиво подносећи чврге и грубе шале другова“. Овакво понашање дечака је уобичајено, али увек постоје разлике између деце, што се уочава и у овој причи. Љубо је угледао корњачу поред пута која се откотрљала низ падину и предлаже друговима да је спасе. Међутим, тај предлог је за њих глупост: „Шта ти пада на памет, паметњаковићу! Нећемо ваљда да губило вријеме због корњаче!“ Ипак, Љубо се не обазире на подругљива добацивања, скреће с пута „према корњачи. Постављајући је на ноге, рече јој (као да га она разумије):

– Пази да се опет не откотрљаш низ бријег, јер ћеш до краја живота остати на леђима“.

И тако, најмлађи дечак пружа помоћ корњачи док се његови другови и не обазире на оно што чини. Они су потпуно равнодушни, а корњача је ипак живо биће и део је природе,

те је и њој потребно изаћи у сусрет, јер и човек очекује да му се неко нађе у невољи. На крају приче језгровита хумана порука: „За то вријеме дјечаци су прилично одмакли. Љубо потрча да их стигне. Убрзо им се прикључи, заузео своје мјесто на крају реда, јер није био ни настарији, ни најјачи, ни најбољи ђак, па чак ни најбржи. Али био је – најплеменитији“.

Да би истакао племенитост дечака Љуба, писац је конкретизовао особине сваког од његових другова. И у томе је драж, и литерарна суштина, ове приче. У том контексту говора, у пукотини између набрајања конкретности, конкретних особина.

Главни мотив у причи *Боровнице за мајку* је *себичлук*. Почетак приче подсећа на устаљене почетке у бајкама: „Имала је Мара три несташна сина, три себичњака“. Они су се непрекидно гложили, отимали око нечега или свађали. Били су то Јовица, Мирко и Бранко. Дизала се често галама због њихових несташлука. Једном их је мајка замолила да крену негде од куће да се мало одмори, а најбоље би било, саветовала им је, да оду до шуме и наберу боровница. Они су избегавали корисне послове, али су овога пута, послушали мајку. Знали су да највише боровница има у Јанковој шуми, али исто тако и да је Јанко прек. Док су брали боровнице, Јанко се изненада појавио и зациктао је на дечаке говорећи им да је то његова шума. Јанко је претходно чуо како Јовица вели својој браћи: „– Ви не смијете овдје брати! Ово је моје мјесто!“ и истог тренутка му је био јасан дечаков себичлук. Јанко их је најпре отерао из шуме, а онда их је позвао рекавши им да се шали и да боровнице нису само његове, јер оне су дар природе и припадају свакоме: „То је дар природе, који припада свакоме. И људима и животињама. Берите колико хоћете. А да се не бисте свађали, скупљајте их заједно, у једну корпицу“. Дечаци су га послушали и убрзо су набрали пуну корпу. Престали су да се препиру и свађају, да се отимају и „да један другог оме-

тају“. Ето, био је потребан само један савет мудрог човека да се прекине негативно понашање. Слично се десило и у познатој народној причи у којој отац саветује синове како ће бити јачи ако се удруже, јер један прут лакше је сломити но сто прутита.

До данас је написано много прича и романа о дружинама дечака које дјелују складно у акцијама за које су смислили план, али често се сукобљавају са другим табором за превласт. У краткој причи *Ловорово зрневље* писац управо пише о двема дружинама дечака, о два табора у које су се поделили и почели да се наоружају за борбу правећи пуцањке од зове. И једна и друга дружина почеле су да беру ловорово зрневље које је требало да им буде муниција уместо правих пушчаних метака. Из дана у дан „расла је купаста хрпа ловоровог зрневља“ које је сакупио један табор. „У потрази за њим обишли смо све околне шуме“. Јасно је, будући да писац казује у множини, да је и он био један од учесника који се припремао за обрачун. Али када су једног дана затекли старог надничара, чика-Михајла, који је такође сакупио зрневље, а то су и учинили. Међутим, код продаје су насели јер им је Михајло откупио сабрано зрневље по нижој цени, али је оно што су добили ипак довољно да могу да оду у посластичарницу и да потроше све. Пошто су увидели грешку, решили су да је исправе, узели су корпе и поново кренули да сакупијају ловоров плод. За ту њихову акцију сазнали су и дечаци из противничког табора, те су и они кренули у акцију и почело је такмичење, а и претеривање у хвалисању ко је више сакупио зрневље. И, тако се десило да су дечаци, заокупљени радом, заборавили на пуцањке и међусобне борбе“ а порука приче је јасна: корисније је урадити неки посао но сукобљавати се и свађати, јер другови су ипак другови.

Дечји несташлуци, расправе, заједничке акције, сукоби, измирења и сл. честа су тема у Ратковићевим причама, о чему сведочи и циклус *Дјечји несташлуци* из књиге при-

ча *Срна*. Писац је у многим причама упутио посредну поруку најмлађима о томе да је живот *леп* и када се у њему сусрећемо с многим тешкоћама. Учинио је то и у причи *Радост због шкољке*. У њој је главни лик дечак Борис, размажен и плачљив, син апотекара. „Понекад би се данима кмезио, све док не би добио оно што је тражио. Тако је натерао оца да му купи бицикл, а нешто касније дечји ауто“. Писац се сећа да је једног дана замолио Бориса да мало провоза ауто, али овај му није дозволио говорити да је још мали. Но, Борис је неким старијим дечама дозволио да провозају ауто. Други сусед имао је сина чијег се имена писац не сећа. Остало му је у сећању да је тај сусед био обичан зидарски радник, а његовог сина звали су надимком Везица, јер се хвалио како му је тата купио везице за ципеле које су биле сасвим дотрајале. Сви су га задиркивали. Једног дана Везица је био сав срећан јер је од неког дечака добио на поклон шкољку. У причи је искрен исповедни тон писца који признаје да је жалио дечака који се радује тако ситној ствари као што је шкољка, али ту је мајка која казује мудрост стечену током живота. Ваља се радовати малим стварима, јер и човеков живот чине мале ствари и ситнице, а богатство не значи да неко мора да увек буде срећан:

„– Видиш, сине – на то ће моја мајка – богатство не доноси увијек срећу и задовољство. Иако Борис има скупоцјене играчке, увијек је незадовољан и плачљив. А онај сиромашак умије да се радује свему, па и обичној шкољки. То је права срећа!“

Поверење између родитеља и деце гради се на искренности, на чувању поверене тајне, а све то подразумева равноправан дијалог у коме одрасли треба да прикрију своју мудрост тако што ће кроз причу, посредно, саопштити неку поуку да би остварили неки од циљева васпитања. У причи *Тајна* дечак је саопштио оцу једну малу тајну. Требало је да напише писмо девојчици која му се јавила пошто је прочитала у неком листу Жаркову прву песму. Објављивање

Жаркове песме био је радостан догађај за целу породицу. Непозната девојчица је такође писала песме. Када је прочитала Жаркову песму, пожелела је да га упозна тако што ће му написати писмо под условом: „треба да на полеђини коверте напише неко женско име, да не би ко сазнао за њихову преписку и да је у школи не би због тога задиркивали“. Дечак се најпре колебао, а онда је одлучио да се посаветује с оцем. Прочитао му је писмо „а отац се уздржано смијешо“. Уследила је дечакова молба: „– Само немој да кажеш мами. Она би то свима испричала“. Онда и очево обећање: „– Нећу“. Међутим, отац није држао реч већ је испричао жени Жаркову и своју тајну, што је изазвало радозналост код мајке па је затражила да и она прочита писмо. Тако се, због неопрезности и нетактичности, најпре оца, а потом и мајке, срушила наивна дечакова мисао о некој далекој другарици која је желела да јој се јави, а спласнула је и радост коју је изазвало прво објављивање Жаркове песме. Нема јасног прекора упућеног родитељима, јер довољна је прича па да се одрасли замисле над својим понашањем. Дечја душа је крхка а код деце се поверење тешко стиче и још лакше губи него код одраслих. Ова је прича сјајан пример за оно што можемо назвати савремена психологија и педагогија, савремене дисциплине у смислу комуникације коју ваља да остваре одрасли са децом, посебно родитељи.

Измишљене приче одраслих деца често доживљавају као нешто што је реално и могуће, посебно оне приче које су сличне њиховим путовањима у машти. Мали Васко је сањар. Он је у болници окруженој четинарима. Кад је са оцем пита га шта се то крије иза брда, а отац му прича да је тамо неко језеро, „неко мало планинско језеро“ и обећава му да ће га повести до тог језера кад оздрави. Дечак се интересује да ли на том језеру има чамаца и наставља да машта на јави и у сну о лепоти тог далеког језера. Отац постаје забринут „што је његов синчић толико опсједнут мислима о језеру и дворцу“, али не покушава да га разувери на

начин који би смирио дечју машту а да то буде остварено безболно. Напротив, он му у једном тренутку саопштава: „–Ти си чудна сањалица. Ја сам ти све то причао само да бих те забављао. С друге стране брда не постоји ништа осим шуме. Да није пао снијег, повео бих те да се увјериш“. Уследило је велико разочарење, а дечак је искористио то што је отац отишао од куће у град, обукао је капут и опрезно се упутио ка брду. Пењајући се уз брдо, осетио је како му је све хладније, али журио је, чинило му се да је врх све ближе, онда је посустао и пао. Утонуо је у сан, а у сну се дивио белим кристалима; Деда Мразу, санкама које су се зауставиле „на обали лијепог језера о коме му је тата причао. На обали је и дворац на четири точка, управо као онај из бајке“. Био је то предивно царство у које га је постепено одводила бела смрт, како је то лекар објаснио оцу чувши од њега да је свом сину причао „да иза брда постоји језеро“: „Онај ко се смрзава не пати већ сања најљепше снеове. То се десило и њему. Право је чудо што се вратио у живот“. Дечак „Веско није могао да схвати шта се десило. У његовој машти дивно језеро и дворац из бајке постали су још стварнији“. Нормално је то што дечак, након буђења, није размишљао о опасностима, јер сан је био толико леп да је на јави био још лепши. Имагинативна лепота сна преобразила се у реалност.

У поменутој причи уочавамо тријаду: очева прича – дечакова машта – јава (реалност). Психолози сматрају да су појмови **машта** и **фантазија** синоними, а фантазију одређују: „Под фантазијом се обично разуме нека врста допуњавања оног што нам је нејасно, неразумљиво, тајанствено, или остварење нечега што желимо, а што нам није доступно“. У случају дечака из приче, њему је размишљање о језеру био изазов и он није могао да у маштању направи разлику између приче, у суштини фиктивне, и рационалног, јер рационалност искључује машту, бар код деце. Он је, попут многе деце, размишљао да ће бити срећан тек када

се нађе на језеру. „Осећање свемоћности у малог детета у потпуној је супротности са реалношћу“. Све ово упућује на закључак да је обавеза родитеља да своје приче прилагоде детету и његовој природи у том смислу што ће кроз причу провући мисао да је то о чему причају можда нешто што је само прича и што не мора да је истинито, али то морају учинити вешто. То што ће дете остати у недоумици неће поремити лепоту доживљаја приче већ ће само изазвати код детета потребу да и само размишља.

Прича *На крилима маите* поткрепљује наше претходно размишљање. Већ на почетку приче читамо: „Необичан ваздушни брод упловио је у мисли дјечака – сањалице. Замишљен брод је јурио фантастичном брзином, а могао је према потреби да се креће по води и копну“. То је био дечаков Тајфун на коме је летео преко њујоршких облакодера, преко бразилске џунгле, „заустављао се на леденој санти окружен фокама и пингвинима“ док „је чувао краву шаруљу“. То будно сањање подстрекивали су цртежи који су се налазили „у многим његовим уџбеницима и свескама“. Он је чак наставнику, када га је запитао шта представља његов цртеж, објаснио да је то његов ваздушни брод. Уместо да настави да црта ваздушни брод, плашећи се да га другови не исмеју, почео је да црта залазак сунца. За време часова дечак је непрекидно био са својим Тајфуном, а у дневнику су се ређале слабе оцене. На прекор разредног старешине дечак је почео да учи и да поправља слабе оцене, а једино је задржао одличну оцену из географије. Дјечак је једном опазио морску пијавицу. Један крак облака спустио се до површине мора и усисавао воду. Дјечак је чуо да облак понекад повуче с водом и рибе које касније падају с кишом на земљу.

Дјечак зажели да из близине види морску пијавицу. И гле! Крај њега се створи његов Тајфун. Дјечак упали снажне моторе и брзином правог тајфуна одјури према пијавици, нестрпљив да што прије види то чудо“. Тако се завршава

ва прича. Писац не дозвољава да се прекине нит дечје маште, јер радозналост да се спозна нешто ново неминовно је повезана с дечјом фантазијом.

Уобичајено је да деца покатакд желе да обрадују мајку неким даром. Сећамо се Воранчеве цртице *Ђурђевак* у којој дечак, пошто је мајка претходне вечери изразила жељу да у цркву понесе букет мирисног ђурђевка, успева да савлада страх и да се спусти до дна дубодолине зване Пакао где је било најлепших бокора цвећа. За разлику од ове приче у којој је тема реална, понашање се такође доживљава као реалност, у Ратковићевој причи *Дар за мајку* је догађај који је плод пишчеве имагинације. У причи је реална дечакова жеља да поклоном обрадује мајку. По завршетку првог разреда, носећи у торби сведочанство, он је од уштеђеног новца купио конопац и будилник. Међутим, када је на реци спазио „скелу путника коју је матица носила према водопаду“, он је оставио торбу, а путницима је добацио један крај конопца и тако их је спасио несреће. Али, када је потражио торбу, видео је да у њој нема будилника и, разочан, покуњено је кренуо кући. Испричао је мајци шта се десило, а она је још пре његовог доласка сазнала шта је учинио. Схватила је његову жељу да је обрадује поклоном, али за њу је било важније што је учинио добро дело. Ово је једна од ретких прича у којој је педаошки момент нешто наглашенији, али крај приче ипак не ремети естетску поруку: „–Немој се због тога сјекирати... Најљепши дар је за мене добро дјело који си данас учинио...“.

Миленко Ратковић је написао велики број прича за децу. Писао је углавном кратке приче у којима је показао дар приповедача који уме да казује занимљиво, узбудљиво, доживљено, језички чисто, покатакд потресно, шаљиво или духовито. Његово приповедање је изнијансирано а основне амплитуде прате психолошку анатомију детињства. У његовим кратким причама нема описа, машта је ограничена само на најбитније, тј. редукована је. У стварању

овог писца, нормално, било је осцилација које су напосто нужне ако се има на уму квантитет онога што је написао. Он често понавља једном употребљен мотив, а најслабије су оне приче у којима измишља. Најуверљивији су ликови деце, чешће дечака но девојчица, за које се може рећи да су били његови другови у детињству, или да их је током живота сретао и дружио се с њима. У свакој књизи његових прича можемо пронаћи оне најлепше у којима је остварен скоро песнички, или прецизније, поетизовани доживљај реалности и деце у њој, нпр у његовим књигама кратких прича *Узбуна у шуми* и *Двобој на планини*, такве су приче: *Писак локомотиве*, *Загонетно шапутање* (у првој), а *Коњски гај*, *Шумске јагоде*, *Дар за мајку*, *Љубитељ кише* и у *Медвеђој кожи*, у другој. У књизи прича *Враголани* међу најлепше приче спадају: *Усамљени дјечак*, *Звуци виолине*, *Легенда о јарчевој пећини*, *Митрово јагње*, *Лов на голубове*, *Двобој с мачором* и др.

У Ратковићевој књизи прича за најмлађе *Срна* међу успелије приче су: *Племенити ловац*, *Корњачин спасилац*, *Шума новогодишњих јелки*, *Дворац из бајке*, *Веснин патуљак*, *Закопане крушке*, *Лијек од штуцања*, *Игралиште у парку*.

Што се тиче процеса стварања кратких прича, посебно треба истаћи, када је реч о Миленку Ратковићу, да је непрекидно имао на уму да прича утиче на свест и машту младих читалаца. У поменутом смислу у његовим кратким причама ретко можемо да пронађемо деонице које су наивно-сликовите, али је зато више оних које су дате из симболичке реалне перспективе детета. У његовим причама лако уочавамо дубоке и често сложене унутрашње везе између света детињства и приповедачког пишчевог света. Најуспелије су оне приче за које је мотив узимао из поднебља своје аутобиографије. Таквим причама је потврђивао да добри писци за децу често понире у прошлост, у маглу и измаглицу детињства које су проживели, али уједно по-

тврђује да је ишчезли свет детињства занимљив као што су то легенде и бајке са којима се одраста у детињству за које се може рећи да је доба звездане слободе сваког људског бића. У детињству Миленка Ратковића су најчистији извори инспирације у којима је, као писац, нашао право жариште и тежиште да између себе и најмлађих оствари дубок и неутуђени пријем и доживљај живота. Овај писац је, да поновимо, своје детињство појмио као својеврсну архајску грађу сећања, као поднебље и амбијент који га је надахнуо да најмлађима подари приче ведре и оптимистичке нерватуре, приче које их привлаче и греју „као премрзле људе“ и које их не удаљавају од стварности али им омогућују да се отисну у свет маште и да у њему открију она богатства и лепоте које не нуди често сурова реалност. Између писца Миленка Ратковића, његових прича и детињства остварено је духовно јединство, а то је онај квалитет који се не може превидети ни при најстрожијем естетском вредновању његове прозе.

ДЕТИЊСТВО У РОМАНИМА МИЛЕНКА РАТКОВИЋА

У црногорској књижевности за децу од посебне су важности романи Миленка Ратковића у којима је свет детињства доживео пуну афирмацију у смислу успостављања комуникације на тријадној релацији: писац – књижевно дело – дете као рецепијент. Писац је у романима открио разнолико богатство дечјег живота, њихове маште, дружења, њихових пустоловина, радозналости. У романима писац је открио проблеме са којима се деца сусрећу на путу одрастања, њихове унутрашње борбе, колебања, њихове идеале. Откривао је тај дечји свет са присном радозналошћу која подсећа на начин како су стари казивачи причали бајке и легенде трудећи се да у приповедању унесу митско и тајанствено како би код слушалаца изазвали свежа и јарко обојена осећања. Ратковић је успео да продре у многа тајанства детињства, у оно што је у детињству такорећи детињски наивно и чулно конкретно. Његово приповедање је спонтано, потиче из сржи саме маште која је у присној вези с реалношћу и која непрестано тежи да истражује ново, недоживљено и изазовно. Границе времена и простора омеђују детињство, али га никада не спутавају. Отуда у радњи Ратковићевих романа много обрта и догађаја који фабулу чине занимљивом и омогућавају најмлађима да уживају у ономе што јунаци дела чине. У неким романима је присутно русоовско дожи-

вљавање односа између природе и детета. Сликвито изражавање, изворних доживљаја природе и дечјег колективизма, суптилно праћење духовне климе спонтаног тока дечје маште, евоцирање сопствених емоција и инсистирање на унутрашњим емоцијама деце и сл. само су неки од квалитета Ратковићевих романа којима је успео да оствари спонтану и ведру комуникацију између себе, дела и деце и да изгара, тј. да отвори ведри пут младим читаоцима до књиге.

Миленко Ратковић је објавио седам романа за децу: *Шкољка из завичаја*, *Благо Бијелог брда*, *Двобој у граду дјечака*, *Ратне игре*, *Тајна старе тврђаве*, *Тајанствено звоно* и *Пубертетска чежња*.

Први роман, *Шкољка из завичаја*, објављен је 1970. године. Ново Вуковић пише да је овај роман нека врста породичног романа, а слично пише, разматрајући компоненту односа између оца и сина и Радојица Таутовић, који је ово дело уврстио у „ријетка дјела научне фантастике у нас“. Сам писац за свој роман каже, у разговору с Данетом Шијаном: „У роману *Шкољка из завичаја* настојао сам, да прикажем ширу, свеобухватнију слику дјетињства. У њему се упоредо развијају и драмски надограђују два мотива: Први залази у сферу сложених односа између генерација, односа отац – син. Отац који је у рату пошао странпутником крије своју прошлост од свих, па и од сина. Дјечак покушава да сазна зашто његов отац никада не иде у свој завичај. У настојању да одгонетне ту тајну, одлази у далеко село у приморју и сазнаје горку истину. Други ток збивања залази у свијет дјечакове маште. Он се заноси идејом да конструише *perpetum mobile*. Та справа, која вијековима мучи немирне људске духове, својевремено је и мене заокупљала. Иако сам настојао да овај роман буде сасвим плод моје маште, ипак сам се дјелимично послужио и личним искуством. Ако бисте анализирали и остала моја дјела, у сваком бисте нашли и дјелић мене. Мислим да је то неминовно, нарочито за писца који реалистички слика живот“.

Из претходног, јасно произилази закључак да писац не истиче породичну атмосферу као нешто што је примарно у роману, већ подвалачи само два мотива: однос између оца и сина и дечакову машту. Оно што је у роману фантастично је, по пишчевом признању, везано за његово детињство када је и он размишљао о чудноватој справи. Роман има пет поглавља (или глава): *Становници зелене куће*, *Perpetuum mobile*, *Тешка сумња*, *Последњи школски дани*, *Јерова дружина* и *У очевом завичају*. Већ у првој глави романа упознајемо се са станарима који живе у једној двоспратној згради на периферији једне београдске улице. Сажет је опис екстеријера зграде: “Сву њену фасаду, па чак и дио крова, покривао је густ бршљан. Својом увијек свјежом модрозеленом бојом издвајала се од осталих зграда. Становници околних улица називали су је зелена кућа“. Управо у таквој згради, обмотаној бршљаном, живи и тајанствени чудак Тихон Карић, неприступачан, ћутљив и ћудљив, одбојан и посвећен само свом раду на проналажењу, тј. конструисању који ће бацити „у старо гвожђе све савремене машине које за свој погон троше бензин, електричну струју, угаљ, атомску енергију и друго!“ Та, справа позната је под називом *perpetuum mobile*. Старац је једино дечацима испричао причу о тајанственој справи и једино ће они, кад сазнају да он нема довољно новца, помоћи том „проналазачу“. Наиме, Славко и Владан продају своје виолине и новац односе Тихону Карићу. Славкови родитељи нису ни слутили да њихов син не долази на часове виолине, а када је разредни опоменуо Славка и Владана да се припреме за школску приредбу, они су се замислили и заћутали су. Продаја виолина изазвала је пометњу у разреду, а Славко и Владан су задржали за себе део новца који су ученици зарађивали добровољним радом за школску екскурзију. Њима се чинило да их сви у одељењу гледају некако с подозрењем и да „им са свих страна добацују: „Лопови! Лопови! Лопови!“.

Славко је по природи радознао дечак, дражељубив је, уме да чува тајну, спреман је да опрости друговима њихово

неповерење, слажљив је, проницљив, одлучан у намери да оствари оно што је замислио, једном речи – паметан дечак. То је уочио и Тихон Карић, јер он му објашњава да се та чудна справа која има латински назив другачије назива „вјечни мотор“. Своју одлучност овај дечак ће показати и на екскурзији, без дозволе разредног, одлази у Раково, родно место свога оца да би тамо, на лицу места, сазнао од становника нешто о свом оцу. То издвајање дечака из колектива је краткотрајно, а разлог је очево тајанствено ћутање и одбијање да свом сину исприча нешто о завичају. Тајна Славковог оца није била позната ни његовој жени, која му је једног дана саопштила да је долазио неки човек из његовог родног села, али није јој рекао зашто га тражи. Славков отац Васко се узнемирио, престао је да једе и изашао је из куће напоменувши жени: „Кад дође тај земљак кажи му да данас морам радити прековремено, то јест да замјењујем једног болесног колегу“. Његова жена Милка није покушала да „сазна зашто се толико узнемирио“.

Славков одлазак у очево село Раково је само једна мала авантура радозналост дечака. Наиме, Васко је свом сину причао о неким доживљајима из детињства, нпр. о бисерној шкољци коју је пронашао, али му није одговорио на питање зашто некада не оду у његов родни крај кад већ ионако одлазе на море. Славко је схватио да отац дубоко у себи крије неку тајну и то је оно што се уселило у његову главу и почело да га побуђује на размишљање о загонетном очевом ћутању. Овај део романа је, у ствари, заплет који ће условити касније понашање дечака Славка и његов одлазак у Раково:

„Становници малог рибарског села Ракова узбудили су се када су је чули да је он, Васко Дадић, пронашао бисер у шкољци. Ни најстарији људи тог приморског краја нијесу памтили да је још неко пронашао бисер. То сићушно али драгоцјено зрнце изазвало је праву ‘бисерну грозницу’. Рибари из Ракова и оближњих приморских села ронили су до изнемоглости у морске дубине и отуд вадили гоми-

ле шкољки. Али нико није био срећне руке као Васко. Кад је пошао у град продао је бисер. Сачувао је само празну шкољку, која је за њега временом постала једина успомена из завичаја.

Васко је свом сину причао многе доживљаје из свога дјетињства. Сјећање на родни крај увијек га је растуживало. Кроз његове приче и Славко је заволио Раково. Замишљао га је као чаробно царство из бајки“. Али, отац је одбијао сваку помисао да оде у родно село, а „Дјечак остаде зачуђен, не схватајући зашто се отац толико узбуђује. Неке неодређене сумње натјераше га да потражи објашњење од мајке“, али ни мајка Милка није могла да удовољи његовој радозналости.

Шкољка у роману има своју симболику. Бисерно зрно пронађено у шкољци, а затим продато, је суштина дјетињства, али шкољка је и симбол тајне коју отац скрива у себи. Он воли свој завичај и то је разлог што је тешка срца морао да се помири с чињеницом да је његов син Славко случајно поломио шкољку. То ломљење шкољке је још један лом у души Васка који је у једном тренутку несналажења, у намери да сачува главу, пришао окупаторској војсци. Истина, он није учинио никакво зло дело, али њега је пакла савест што је уопште дозволио себи да поклекне и да се сврста у слабиће. Стари учитељ саопштава Славку да се у Ракову о његовом оцу не мисли ништа лоше и да би добро било да посети људе и завичај, а то је и Славко, након повратка са екскурзије, рекао оцу. Такође, шкољка је симбол ћутања и тајанствености, али и симбол бола, јер и у њој се бисено зрно почне да ствара оног тренутка када зрно песка уђе у њено меко ткиво.

Занимљиво је размишљање Нова Вуковића о дечаковом оцу. Он сматра да је у роману реч о демистификацији оца (у литератури позната као мотив о оцу отпаднику). Овај мотив се иначе среће у светској литератури за децу. Међутим, Васко је добар и пажљив отац, он има разумевања за пона-

шање свога сина, не доноси пребрзо одлуке, тактичан је и чека да му син сâм објасни неке своје поступке, нпр. одакле му новац, зашто не долази на часове виолине и слично. Чињеница је да се у ратно време код многих људи рађала неодлучност и да су многи доносили погрешне одлуке. Васко припада оном типу људи који је свестан да су му људи опростили, али да нису заборавили и зато би сваки сусрет с њима за њега био непријатан. Међутим, он не жели да оптерети сина својом прошлошћу и то је главни разлог што не жели да му исприча истиниту причу.

Дечак Славко је био суочен са истином о свом оцу, а свој став је исказао јасно: „– Не! Ја никада не бих носио окупаторску пушку па макар погинуо!“ Овакво размишљање је оно што је педагошко у делу, а може се појмити и као пишчева осуда, мада то није битно за доживљај романа, јер Славко је ипак дечак и њему није јасно шта се све дешавало у току рата, посебно какви су све психички ломови утицали на понашање људи, па и његовог оца. Једноставно, за дечака је очево понашање грех. Изостала је пишчева интервенција у смислу да подвуче да дечак потискује сазнање о очевом понашању у рату, јер то се ваљда подразумева будући да је све прошлост. За доживљај је битније чињеница да отац мора да живи са сопственим грехом и да својим понашањем према сину негује оно што је врлина.

Дружина ученика који одлазе на море названа је Јеркова дружина. Јерко је, у ствари, лутка коју је са собом понела девојчица Соња. У петој глави романа, *Јеркова дружина*, Славко је од говорљивог старца, барба Мате, сазнао да су у том крају биле активне поморске партизанске јединице, а након те приче почео је да сањари, тј. да замишља свог оца у тим јединицама: „Замишљао је једну такву неравноправну борбу. Славко је на партизанском бродићу угледао лик свога оца. Свуда околу експлодирају гранате, а отац у облаци дима непрестано засипа митраљеским рафалима челичне оклопе непријатељских бродова“. Овај део у роману је напросто

био нужен, јер писац није могао другачије да створи увертиру за Славково суочавање с једном другом истином о оцу: „То је била само тренутна дјечакова визија. А како је било у ствари? Да ли се његов отац заиста борио у партизанској морнарици, или против ње? Вјеровано је и такву могућност, јер му је била загонетна и непозната очева прошлост“.

У поменутој глави романа изостала је живља динамика, јер деца су на мору и очекује се да су препуна дивљења и жеље да открију нешто ново. Нема авантура и пустоловина. Истина, има купања, радозналост окупљања девојчица и дечака око Мишка, младог песника, њиховог друга, који је, седећи на песку смишљао неке стихове, а ту чудну песму касније певају чланови Јеркове дружине, ту је и Мишков несташлук – купање у хладној води, јер он се увек „зано-сио жељом да неким подвигом стекне већи углед у свом друштву“, затим један мали излет са разредним старешином, натезање конопца, и то је све. Не осећа се права атмосфера на морској обали, нема живахне граје, обиласка околине и тајанствених увала, нема роњења, све се одвија као по плану, смирено, школски, а сувишан је и дидактизам у томе да смисао живота треба тражити не само у снази већ у неким другим врлинама. Уосталом, од просветног радника, разредног старешине, није се очекивало да реагује другачије но онако како то налаже педагогија одраслих: Мишко није могао да учествује у натезању конопца и био је узвређен што га другови нису узели у игру. Разредни старешина га храбри: „Ако нијеси снажан као они, ти имаш дуге врлине које многи други немају. Показао си да имаш смисла за књижевност и на том пољу треба да се развијаш. Ко зна, можда ћеш ти постићи у животу више од свих твојих другова“. Уместо да се заустави на овој поуци, писац, без потребе, наставља даље, а то је неопрезност коју је могао да избегне, јер Мишко је на мору и тамо треба да размишља о игри, а не о томе шта ће се све десити с њим кад одрасте: „Често је Мишко и сам о томе сањарио. Ријечи

разредног старјешине одагнале су његову тугу, охрабриле га и указале му гдје треба да тражи смисао свог живота“. Последњи папус пете главе је сувишан.

Писац је најубедљивији кад приповеда драматично и динамично. У првој глави романа панику код станара Зелене зграде изазива дим који куља из стана Тихона Карића, што је приредило „прилично узбуђења свим станарима Зелене куће“. Занимљив је опис гужве која је настала. У другој глави романа интересантан је разговор који се води између Славка и суседа Тихона. У трећој глави је неправедна оптужба и сумња да су Славко и његов друг Владан прикрили новац. Ту је и разредни старешина који је обећао ученицима да ће разрешити проблем, након чега одлази Славковим родитељима и исприча им оно што је сазнао. Даље, понашање дечака који продају виолине не питајући родитеље, је потпуно дечје и искрено, јер и они су маштари, и њих је заголицала прича о вечном мотору итд. Меленко Ратковић је успео да додирне суштину дечјег света, али је остао на површини и није се довољно упустио у психологију деце. Остао је недоречен када је у питању разрешење везане за новац који су поседовали Славко и Владан. Само у једном пасусу писац се дотиче њихових размишљања у смислу да им се чини да их сви у одељењу посматрају некако сумњичаво и вероватно у себи говоре да су њихови другови лопови. Атмосфера урбане средине из које деца крећу на море потпуно је недотакнута. Од одраслих ликова у роману најубедљивији је лик Тихона Карића коме дечаки, сазнавши чиме се бави, опраштају то што је тровао псе. Лик девојчице Соње је овлаш портретисан, а лик Славковог оца је упечатљив посебно у дијалогу који води са сином, потом у ситуацији када сазнаје од жене да га је тражио неки човек из Ракова и његов сусрет и разговор са сином на жељезничкој станици након повратка деце са екскурзије.

Да су деца мали мудраци сазнајемо изнова и у причи о одлуци одраслих да деци одузму игралиште, али и о дечјој

решености да их надмудре тако што ће им у очи испричати неке од њихових несташлука док су они били деца. Овај део романа (четврта глава) је добар пример да се још једном укаже да је Миленко Ратковић успео да, на многим странама, не само у овој глави, продре у психологију реалне дечје стварности, да покаже како и она умеју да се договоре и да доскоче одраслима тако што их побеђују „оружјем“ које су од њих преузела врло вешто, чак и дечје лукаво.

У овом роману испреплетени су реализам, фанстастика, загонентност, бајковитост, радозналост, несташлук, маштовитост. Композиција дела је једноставна, свет детињства остварује се и формира по законима природе упркос настојањима одраслих, случајних или намерних, да се убаце у тај свет. Иако је писац на неким страницама романа пропустио прилику „да се суштински проговори о унутрашњем свијету дјетињства, прилика коју су пружале ситуације када на Владана и Славка пада сумња да су лопови, када Славко рјешава загонетку очевог ћутања о завичају и сл“, може се закључити да многе „набројане позитивне, новооткривалачке релације, његову *Шкољку из завичаја* сврстају у ред бољих остварења у овој литератури за најмлађе, тј. омладину“.

Године 1974. објављен је нови роман Миленка Ратковића чији је наслов *Благо Бијелог брда*. Овај роман је најпре излазио у наставцима у дечјој штампи, прецизније – у „Титовом пиониру“. Мишљење је критике да је прва верзија романа, она која је објављивана у поменутом листу, била композиционо неуједначена, што је, вероватно било условљено и динамиком излажења листа. Ипак, тема овог романа је устаљена попут тема о гусарима, о трагању за скривеним благом и уопште о пустоловинама дечјих дружина, што ће рећи да тема није оригинална, али је изнова инспиративна јер увек може, уколико је обрађена на оригиналан начин, да узбуди дечју машту. У суштини, ово је авантуристичка прича о тројници дечака: Мома, Чеда и Власта који се договарају да крену у потрагу за скривеним благом. Жељу у

њима покренуо је самоуки сеоски геолог, старац Јован који је случајно пронашао руду бентонита и сањао о могућности да се на Белом брду отвори рудник. Он је подгрејао дечју машту и они крећу у узбудљиву авантуру. Иначе, Момо је и пре разговора са самоукиим геологом сањарио о могућности да набаса на неко благо, а то његово сањарење није спречило ни опомена његовог друга. Власто му је једном приликом напоменуо: „Не заборавите да скривена блага обично чувају духови њихових власника. Читао сам неке књиге које говоре о духовима, вјештицама и утварама. Ух! Коса ми се диже на глави кад помислим на њих“, што није узнемирило ни Мома ни Чеда.

У селу одрасли су се често подсмевали Јовану Душићу питајући га да ли је у својим трагањима и прекопавањима земље пронашао златну жицу. Према њему су се огрешили и дечаци након смрти његове жене која се љутила што јој се муж бави беспосличарењем, тако што су разбацали и поломили посуде у којима се налазило оно што је Јован сматрао вредним. Када су схватили грешку, видевши да је онемоћао и болестан, признали су му да је то њихово дело и понудили се да среде све како је било. Он их је при сусрету убеђивао: „Убијећен сам да је Бијело брдо неисцрпни рудник бентонита“. Радознали дечак Момо често се заносио мишљу да завири у поткровље своје куће, јер тавани су тајанствена места, а дечаци воле да их претражују. У једном таквом претраживању дечаци се најпре уплаше помисливши да је обично страшило које су угледали како лежи на тавану, мртав човек, а касније су у торби за писма, јер Момов отац је некада био писмоноша, пронашли једно писмо упућено на адресу Јована Душића. Однели су му то писмо, а он га је прочитао узбуђеним гласом. Чекао је десет година да добије извештај Геолошког института о узроцима које им је послао на испитивање. И, ето, након десет година прочитао је да му саветују да настави са претраживањем и копањем, а они ће, уколико схвате да руде бен-

тонита има довољно послати своју екипу. Посаветовао је дечаке да они наставе оно што је он започео, а дечаки су се прихватили крамповања и почели су да прекопавају земљу. Њима се није много журило, „а болесни старац, коме су били дани избројани, хтио је да убрза истраживање рудног богатства Дубова и околине“ и у том смислу их је замолио да не оклевају много јер он би, иако стар и болестан, волео да доживи да се у Дубову отвори рудник.

Дечаки су се најпре прихватили посла као нечег што се подразумева и што могу да ураде и нису размишљали о томе да би за њих проналазак бентонита значио нешто посебно. Они су више размишљали о могућности да приликом копања пронађу неко благо. У четвртој глави романа, *Гусарево писмо*, почиње заплет у роману. У једном тренутку дечаки, сећајући се да су чули како постоје тајанствене мапе на којима су уцртана места, пожелели су да подигну надгробну плочу и да завире испод ње, верујући да се можда испод ње налази нека ознака која ће их упутити на прави пут. Приликом првог покушаја да подигну плочу уплашио их је хук сове и каменчић који је неко бацио иза цркве пред њих. Када су други пут покушали да подигну плочу, приметили су да је земља одроњена нешто више но што су они учинили, али су, ипак, успели да подигну плочу, а онда су пронашли боцу и у њој увијен папир. Чедо је прочитао текст и не обраћајући пажњу на то да ли је писмо написано давно или је у питању нечије лукавство:

„Ја, гусар Морган, рањен сам у борби с млетачким галијама. Своје благо закопао сам у пећини са источне стране Бијелог брда. Уколико не преболим ране, ову поруку остављам срећном налазачу с молбом да за моју душу запали у цркви свијећу.

ТОМАС МОРГАН,
капетан гусарског брода „Атлантида“

Писмо је било толико убедљиво да су дечаци кренули са ископавањима у пећини и не слутећи да их је неко намерно насамарио са жељом да их удаљи од места на коме су тражили руду бентонита. Ипак, копање је пећини помогло је дечацима да пронађу бентонит, а старац Јован им је, сазнавши да су у пећини тражили закопано благо, разбио илузије говорећи им да је писмо лажно: „Зар не видите да је ово написано недавно и то на листу исцијепаном из школске свеске?“ Момо и његови другови нису могли ни да претпоставе ко им је то и зашто подметнуо „гусарево“ писмо. Јован Душић им оставља у аманет да буде сахрањен на Бијелом брду, а уједно их је замолио да узорке земље пошаљу Геолошком институту у Београду.

Лето се приближило крају, а дечаци су с нестрпљењем очекивали да стигне неки одговор из Геолошког института. Када су на обали пронашли поломљени чамац, схватили су да им је то неко, њима непознат, поручио да не би требало да одлазе на острвце. Ипак, они одлазе на Гребен и тамо на земљи угледају отиске ципела неког одраслог човека и слова у прабини ПОЛ. Чедо се досетио да би то ДУН могло бити део речи ДУН-ЛОП. У покушају дечака Власта да скине змаја који се беше закачио између грана дрвета, он поцепа кошуљу, а његов друг Чедо му позајмљује своју само да би спасио друга мајчиних батина. Писац указује и на неправичан однос дечака коме је позајмљена кошуља. Власто одбија да свом другу Чеду позајми мастило како би написао домаћи задатак, те Чедо добија укор од стране наставника, а и јединицу, пошто је признао да је домаћи написао „јутрос пред школом“. Овим писац карактерише лик дечака Власта који брзо заборавља добро дело. Ипак, деца брзо заборављају међусобне увреде, а „нови доживљаји су их опет зближили...“

Старац Јован Душић је умро а дечаци нису могли да испуне његов аманет. Упаво у то време стижу геолози из Београда да сами испитају наслагe руде бентонита. Они су утврдили

да их има довољно, те сан Јована Душића о отварању рудника бива остварен после његове смрти. Стари су се успротивили дечјој жељи да Јован буде сахрањен на Бијелом брду, а они исправљају неправду и сами му подижу споменик.

У романима типа авантуристичких и пустоловних акција дечака обично су и ликови негативаца. У овом роману то је шпекулант Симо који је успео да изигра дечаке да му довуку шљунак под обећањем да ће им добро платити. Дечаци су обавили свој посао, а он им је, будући да су волели да имају часовнике, посебно Власто и Момо, дао покварене. Негативан лик је и шверцеов синовац Никола. На острвцету дечаци успевају да савладају Николу, организују, тј. установљавају суд који ће му судити за све оно што им је приредио. Никола је морао да призна да је подметнуо писмо испод плоче, али није желео да објасни дечацима зашто је то учинио, већ их је застрашивао тако што је тражио да га ослободе плашећи их стрицом који ће стићи. Објаснио је и то да на њих није бачена никаква бомба, већ да је реч о динамиту који је његов стриц користио за улов рибе. Никола остаје везан а дечаци одлазе својим кућама. Преко ноћи почела је да лије киша, а Момо предлаже свом другу да оду и ослободе друга јер може да се прехлади. Власто прихвата предлог тешка срца. Међутим, када су стигли тамо где су оставили Николу, њега није било, јер га је претходно ослободио отац.

У десетом поглављу, *Остварени снови самоуког истраживача*, сазнајемо да су почели радови на подизању фабрике. Дечаци одлазе на градилиште, саопштавају председнику посљедњу жељу самоуког истраживања, али он одбија и да размишља о томе да Јован Душић буде сахрањен на Бијелом брду. Уследила је одлука дечака да свом старом познанику подигну споменик на Гребену. Они крећу на Гребен и то је крај романа. За разлику од одраслих, деца су одговорнија и она умеју да цене напоре старца Јована на проналажењу бентонита, јер да није било његове акције,

фабрика никада не би била подигнута. Стил у роману је једноставан, језик често упрошћен. У роману има пустошовних елемената, а најбољи су они делови романа у којима је писац кроз дијалог карактерисао ликове дечака. До акционог заокрета у роману долази у тренутку када су дечаци наишли на трагове шверцера. У роману нема снажних драмских заплета и обрта, али је у основи прилагођен деци млађег узраста.

Роман Миленка Ратковића *Двобој у граду дјечака* објављен је 1976. године. Двадесет година пре објављивања овог дела, Ратковић је написао приповетку под насловом Град дјечака. Поменути приповетка настала је у раној фази Ратковићевог стварања, те је то и један од разлога да није био задовољан оним што је у њој исказао, али му је послужила као основа за роман. Радња дела везана је за пишчев завичај, уже – за Стари Бар, који се другачије називао Стари град. На том месту дечак Душко Матић је једино могао да напаса своје козе. Писац се сећа да се у тај део града некада, у време његовог детињства улазило слободно, а касније само уз улазницу, јер тај део града је проглашен за град-музеј. Већ прва глава романа насловљена *Легенда о законном благу* наговештава угао из кога ће писац приповедати о тајанственом делу града, о оном што је легендарно и што своје трагове има у народном предању и једним делом у историји. Тајно благо је, већ смо напоменули, устаљени мотив који писац изнова користи. Ово дело је композиционо уравнотеженије од његових претходних романа, приповедање је занимљивије, нема дигресивних понављања, сиже је конкретизован са перфекцијом која се подразумева код добрих приповедача. Реч је о роману у којим је једним делом и лепота мистерије коју је писац доживео у детињству. И у овом делу дечаци су радознали, немирног духа, спремни на авантуристичке пустошовне акције, а то је оно што ово дело приближава пустошовним романима у којима је посебно истакнута акција актера радње.

Стари град је изузетан амбијент у коме може доћи до пуног изражаја сва слобода дечје маште и ширина њихове радозналости. Душко, Јоле и Марко, три добра друга, покушавају да открију шта се крије у мрачним удубљењима у Старом граду. Код Миленка Ратковића, као и код многих других писаца, нпр. код Бранислава Нушића или код Бранка Ћопића, мотив страха је у функцији да истакне колико су деца заиста само деца, али и да покажу шта све деца могу да учине да би савладала страх од нечега што им искрсне на путу као препрека. За поменуте дечаке та препрека је у једном удубљењу био људски костур.

На почетку романа срећемо две дружине дечака. У једној су Душко, Јоле и Марко, а у другој Коста и познати кавгација Сима. Душко је предложио да се играју лоптом, и то правом, гуменом, а не крпењачом, каквом су се обично играли. Костов отац је држао продавницу, а Коста је украо лопту и она је била прави изазов за дечаке. Међутим, било их је петорица и нису могли да се поделе у два равноправна тима. Онда је дошао Перо, „који се одавно завадио са Душком, Јолом и Марком, те је Душко одбијао да игра са њим у истом тиму. Дечак Косто их наговара да један другом пруже руке и да се измире, што су и учинили након краткотрајног нећкања. У овом делу романа занимљива је прича коју казује дечак Косто. То је прича о опаком гусару Танеру, неустрашивом морском вуку „који је са својом дружином нападао велике бродове и пљачкао их“. Дечаци сазнају из приче и следеће: „Једне ноћи он уплови са својим бродом у Барски залив. Са двојицом гусара однесе своје благо на високу стијену и закопа га између два брда. Да би сачувао тајну само за себе, убије она два гусара“.

До сукоба између дечачких дружина дошло је и код прављења кућице у древном граду. Најпре су се договорили да то буде заједничка кућица и да свако треба да од куће донесе нешто за храну. Јурећи пацова, Душко ненамерно поруши кућицу, а то је разљутило Коста. Дечаци су често ба-

цали камење у провалију што је разљутило Подграђанина, те је наредио дечаку Јолу да више не сме чувати козе на том месту. Јолова мајка је свом сину дала пет динара само да се не дружи са дечацима у које није имала поверење. Дечак Јоле је поштен и не жели да задржи кусур који му је вратио збуњени посластичар. Истина, Јоле је волео да има усну хармонику, чак ју је и купио, али у њему је превагнуло поштење и он је вратио новац који му не припада.

У роману је лик дечака Сандра, сиромашног бескућника, грађен са много љубави и људске тоpline. Сандро је силом прилика морао да научи да поправља кишобране и једва је чекао да киша почне да пада како би неком човеку поправио кишобран и зарадио неки динар за храну. Однос одраслих према дечаку био је потцењивачки.

Драматика у односу између дечачких дружина расла је из дана у дан све до почетка сукоба, како гласи наслов треће главе романа. Требало је да нека од дружина освоји кућицу и да истакне заставу. Односи између дечака су реални. Дечаци се међу собом свађају и мире, оптужују невине, кају се, заједно се играју, а онда се једни од других удаљавају, али потреба за дружењем остаје насушна и једино њој не могу да одоле. Показивали су своју оданост посебно према болесном другу Сандру који се разболео, јер живео је у мрачном и влажном удубљењу. Доктор Васић, девојчица Сења, дечаци Јоле, Марко, Косто, Перо, Симо, чине све да радећи чак и тешке послове зараде новац и дају га доктору за лекове. Ипак, дечак Сандро није могао да се избори са својом болешћу. Умро је од упале плућа. Крај романа је дирљив, сентименталан, али тужна исповест о Сандру, последњем становнику Старога града, и поред тога што је наглашено сентиментална, не ремети естетску равн, већ само истиче сву топлину, и дивну другарску љубав дечака према свом вршњаку: „Сутрадан су два дјечака понијела плави ковчег на Гвозден бријег. За њима су ћутке корачали свештеник, љекар, пет дјечака и једна девојчица... Тек

што је гробар завршио свој посао, на свежу хумку почеше падати крупне кишне капи. То се и киша опраштала од дјечака који ју је волио.

Тако је нестао посљедњи становник Старог града“.

Детињство Миленка Ратковића је било пресечено ратом као и детињства многе деце. Он се још као дечак суочио с ратном намени и са најразличитијим облицима хендикепа које је она изазивала код људи, посебно код деце. Рат и деца у њему је тема којом су се бавили многи писци. Бранко Ћопић је написао трилогију: *Орлови рано лете*, *Славно војевање*, *Битка у златној долини*. Ћопићеви јунаци из првог дела трилогије прерано одрастају и ступају у омладински партизански одред. Тема рата основна је и у Ратковићевом роману. На првим страницама романа писац слика предратну атмосферу. У ваздуху већ почиње да се осећа мирис барута. На почетку романа упознајемо се са дечаком Драшком чији је отац судија, а и са другим дечацима: Перком, Жарком, Егоном, Пингвином. Овој групи дечака припада и дечак Стојан. Они су ученици и муче их исте бриге, домаћи задаци, наставници који од њих захтевају да уче, а деца би да се посвете себи и својој игри. У роману писац прати судбину ових дечака, посебно главних јунака, Стојана и Драшка. Они су, као и њихови другови, почели да одрастају пре рата. Били су довољно блиски један другом, али су се разликовали једино у неким својим сновима. По први пут на инсистирање дечака Егона они ће окусити алкохол, али за њих је игра лоптом била заноснија од школске и кафанске атмосфере. У тој игри је зачикивања ко је јачи а ко бржи, ко је смелији, а ко је кукавица. Има у тим међусобним чаркама и ситних увреда, оних које запеку, али које брзо забораве.

На летку Марка Перића је текст у коме се назире рат. Деца су принуђена да забораве сукобе око плаже, а ситуација је налагала да почну да размишљају о нечему што је за њих било непознаница. У таквој, хаотичној ситуацији, дечаци су

насели на причу Еве Колак која им даје да читају најпре дeктивске романe, а потом захтева да сваки од њих бележи у својој бележници све оно што му се учинило сумњивим. На ту причу насео је и дечак Драшко који на дну сандука Марка Перића проналази „једa плакат, штампан црвеном бојом“ који односи госпођи Колак, након чега Марко бива одведен у затвор. И тајанствени Немац Борнер, кога судија Контић успева да спаси затвора, чини неке сумњиве ствари учртавајући на мапи неке ознаке. Међу комунистима је и поштар Токо, племенит човек коме тешко пада сазнање да је Стојан, пошто су му ухапсили оца, морао да оде на занат код неправедног Вида. Писац се посебно задржао на лику дечака Егона, егоисте, саможивника који кесицом бомбона намерно изазива дечака и обећава им да ће бомбону добити онај ко му пољуби врх ципела. Чине то сви, а једино успева да задржи свој понос Драшко који је због тога морао, добивши најпре шамар, да се попне на стрму стену и да са ње баци Егону погођеног орла. Чини се да је писац желео да истакне колико се негативне особине из детињства могу да јасније испоље кад дете одрасте, посебно уколико нема покушаја одраслих да васпитањем сузбију оно што је у дечјем понашању негативно и деструктивно. Наиме, касније, у рату, Егон Колак, син мајке Еве која је шуровала с полицијом и као мајка деловала негативно и не само на свог сина, већ и на његове другове, прилази непријатељу, „гоњен поривима злобе“.

Ратна збиља поделила је и дечаке, а уместо да се играју лоптом, они се деле у два табора: партизански и непријатељски табор. Овај други табор био је „италијански, немачки или четнички“, а дечаци су углавном желели да буду у табору у коме су они одрасли који се боре против непријатеља. Но, игра је игра, а ње нема уколико нема два табора. Дечаци су били закупљени својим светом, али они су непрекидно били оптерећени оним што се дешава око њих. Никли су затвори, а у њима су се нашли очеви многих дечака. Уз помоћ Драшка, Стојан одлази да обиђе свог оца

Марка који му, на расанку саветује да напусти мајстора Вида и да пође у село Брежник код рођака поштара Тока који му и даје писмо за родбину.

У тренутку објављивања мобилизације настала је паника у црногорском градићу, чије се име не наводи у роману, али је јасно да се радња дешава у Црној Гори. Посебно је био узнемирен судија Крсто Контић који је објаснио жени шта значи мобилизација – „да је то позив свим мушкарцима способним за војску да се јаве својим јединицама“. Почетак рата значио је стварање концентрационих логора, недела италијанских и немачких фашиста, али и домаћих издајника, значио је, пре свега, прекид дечјих игара. Она заборављају игре са орасима, надметање у међутаборским тучама, свађе због ситница, а далеко су од њих и школски часови, књиге и домаћи задаци. Деца су се наша у процепу између својих снова и реалности у којој су морала да притекну у помоћ одраслима. На крају романа деца су у пионирском одреду, са титовкама и звездом петокраком на челу, прерано одрасла и свесна шта се од њих очекује. Непријатељ је убијао и животиње јер је знао колико су деца везана за њих. У рату страда пас Вучко кога је Влатко волео као правог друга. Страда јеврејска породица: мајка, чије је фалсификовано име било Милена Јовичић, а њена два сина – Арон (Зоран Јовичић) и Ото (Милан Јовичић). Четник Жугић, који је био убачен од стране партизана у непријатељске редове са задатком да прикупља информације, на време је упозорио Јеврејку да се склони. Али, приликом легитимисања, Арон је почео да замуцкује, што је било довољно стражарима да посумњају. Након тога, пребачени су у немачки логор у месту Освјенћиму, мајка је одвојена од деце, одведена је у крематоријум, што се десило и са њеном децом, најпре са Отом, а касније и са Ароном. Иза Арона, остао је његов авиончић од папира као симбол његових дечачких снова да ће једном, кад одрасте, летети на правом авиону и да ће побећи од људског зла на земљи.

Племенит је и дирљив поступак Марка који се код прозивке за стрељање јавља на име сина Стојана Перића. Непријатељ није приметио замену, па је тако отац одведен на стрељање а син Стојан преживео. Иначе, Егон је био један од оних који су из списка читали имена логораша које одводе на стрељање: „Дуго су у логору причали о томе како је Марко замијенио сина. Хиљаде логораша знало је за тај случај, али за фашисте то је остала тајна. Јер, да су сазна-ли, ни Стојану не би било спаса“.

Драшко, син судије окупаторског преког суда, осећа психички терет који у њему изазивају погледи његових другова. Он им отворено саопштава да не воли Немце, и чини неколико покушаја да се оправда пред њима – затеже жицу преко пута да обори немачке мотоциклисте, покушава да запали складиште бензина, размишља да запали магацин са муницијом, а на крају случајно пролази кроз чистилиште и одлази из живота рукујући неком справом у којој је било експлози-ва, а с намером да је употреби против Немаца: „Све то није уништило чврсту дјечакову жељу да изведе још неку диверзију против Нијемаца. А за то му је било потребно оружје. Да би се колко-толико наоружао врзмао се око четничких и њемачких магацина. Тако је нашао једну бомбу, која бјеше некеме пала покрај пута. Први пут је имао у рукама ту страшну справу. Није знао како се њоме рукује. Загледао ју је са свих страна и почео нешто одвртати... Одједном – јак бљесак... заглушујућа експлозија...“.

А када је дошла слобода, деци је поново враћено детињство. Наставило се њихово детињство, мање или више окрзнуто, у сваком случају јединим делом заувек изгубљено, а дечаци су, чак и курир који је мислио да он не треба да се игра игре са орасима, бацио аутомат и придружио се новим друговима: „И док је аутомат лежао заборављен, курир је враћао дуг изгубљеном дјетињству...“

Међутим, на крају романа деца више нису она деца из предратног периода, већ су то велика и уозбиљена деца

пред којима су многе обавезе које намеће живот одраслих.

У овом делу нема црно-беле технике, нема ни идеализовања партизанских јединица, писац се служи реалистичким поступком приповедања, не доноси одлуке у смислу ко је у време рата био у праву а ко не, већ оставља читаоцима да сами просуде о свему ономе што им нуди ово дело. Успостављена је равнотежа између секундарних и примарних детаља, упечатљива је атмосфера неспокоја, а роман је сачувао лирску-асоцирајућу и аутобиографску вредност. Ратковић је предратну и ратну животну реалност осветлио необично лирски, а јунаци његовог романа су део времена и онога што се дешавало у том времену и у њима самима.

Пре романа *Тајанствено звоно* (1983) Ратковић је објавио дужу приповетку под истим насловом у књизи приповедака *Срна*. И у овом делу проналазимо неке од одлика из претходних Ратковићевих романа: занимљиво приповедање, диференциране особине главних јунака, залазак у подручје загонетног, делимично фантастичног, и уопште тајанственог, акције главних актера радње и слично. Сиже романа је реалистичан, а време је послератно, време обнове и изградње. Ово је проза „активне нарације“ у којој су неизоставно присутна и деца која живе подно Вилине планине. На планини је и Јарчева пећина за коју су везане многе приче. Била је то ћудљива и страшна пећина. Зими и с прољећа, последије обилних киша, и из ње је избијало огромно врело воде. Гоњена неукротивом снагом, вода је шикљала из гротла пећине као из дивовског ватрогасног шмрка. То је трајало десет до петнаест дана, а онда је извор постепено јењавао док потпуно не пресахне. За ову необичну пећину бесконачних ходника, из којих је увијек пиркао хладан дах, везана је једна стара легенда“. Управо, писац је испричао ту легенду која је, као и многе легенде уопште, матична и невероватна. Сазнавши од једног чобана да у пећини има много воде, сељаци крену да, с мотикама и лопатама „направе јажу“, али их, пре тога, један старац саветовао да

закољу јарца и да јарчеву крв помешају с водом. Сељаци су то учинили, али то је било судбоносно за трагедију која је задесила многе. Огроман млаз воде потопио је многа села, а страдали су и многи људи, а када се вода смирила, остао је само велики отвор пећине. „Отада је из њеног ждријела једанпут или двапут годишње избијала силна вода. Народ је вјеровао да у пећини живе натприродна бића која заробљавају свакога ко дубље зађе у подземне ходнике“.

Једног дана у село стиже геолог који саопштава радозналој баби Јани, која самохрана чува унука Филипа који је остао без родитеља, да власт, тј. држава намерава да подигне хидроцентралу на водопаду. У том случају село Кутина ће бити потопљено, а људима ће држава подићи нове куће, којој вести су се посебно обрадовали они који су живели у трошним брвнарама, попут шумара Машана, и њему сличних.

Главни лик романа, дечак Филип, сазнаје породичну тајну из устију бабе Јане која му је испричала све шта се десило с његовом мајком коју је муж напустио јер није добио довољно мираза. Мајка му је умрла по рођењу, а отац је отишао некуда и, по Јанином мишењу, он је такође умро.

Фантастични слој у роману је у функцији изазивања радозналости и подизања тензије. Људи се чуде тајанственом звону чији звук чују око пећине. Тек касније сазнајемо да није реч ни о каквим натприродним бићима већ о лисици којој су, ухвативши је, везали звоно око врата, а и дечак Симо плашио је другове тако што се огртао белим чаршавом како би личио на утвару.

Писац није заборавио да и у овом роману осветли свет деце, њихове несташлуке, ситне крађе, доношење штете суседима, игре, крађу динамита, бекства од куће, покајања итд. Ипак, најдуже се задржао на лику дечака Филипа који је, након пада с дрвета, остао инвалид и морао је да хода уз помоћ штака будући да је поломио кук. Због те повреде је покатакд тешко подносио увреде својих другова, а желео је да буде с њима и да учествује у могим акцијама које су

предузимали. Овом сиромашном дечаку помаже геолог из Београда, инжењер Родић, тако што предлаже баба Јани да наговори унука да крене на операцију. Филип се најпре колебао, а у тренутку када се суочио са Златковим понашањем, јер његов друг га није обавестио о акцији одласка на брдо и о решености дечака да крену у прекопавање, Филип је донео коначну одлуку и саопштио је баби: „– Бако, отићи ћу у болницу!“ Био је разочаран што су његови другови сами отишли на брдо, а није га утешила ни Златкова прича да су узалуд прекопавали земљу, а: „Причало се да је на том брду некада живио богати кнез који је своје благо зазидао у зидине дворца. Ћиров новчић пробуди у нама наду да легенда о закопаном благу, можда, није измишлена. Златко предложи да пођемо у стари дворач и прекопамо зидове на неким мјестима – можда би нам се срећа осмјехнула“.

Дечак Филип је оперисан у београдској болници и наставио је да живи у кући инжењера Родића и његове жене Ане која је била неурастенична у понашању и тешко је прихватила боравак Филипов у њиховом стану. У међувремену Филип одлази с Миланом Родићем у Загреб да разјасни загонетку ко је тај човек који тамо живи, а чије је име Крсто Ђокић (Гајева 32). Тај човек је био Филипв отац. Обрадовао се сусрету са сином, али маћеха је негодовала, те се Филип покајао што је уопште долазио, устаје и враћа се са својим добротвором у Београд да у граду настави школовање. Школски дани у београдској школи били су мрачни за Филипа јер његови другови су знали одакле потиче и с понижавањем су се односили према њему. Урбана београдска средина није била ни по чему слична његовом селу и Филип је туговао за Кутином. Посебно га је ожалостило када је сазнао да је умрла његова баба Јана не дочекавши да види да њен унук не хода више на штакама. По повратку с Црног мора, Филип посећује Кутину, али бива разочаран оним што је тамо видео. Село је било под водом, а тамо није било ни његових другова ни старих људи који су му били

драги. Обрадовао га је једино сусрет с Натом, девојчицом која је у њему увек изазивала неко чудно осећање, а која је морала да остане у селу јер је њен отац сматрао да женској деци није потребна школа већ метла и кутлача. У селу није било ни Златка. Он је наставио школовање у Сарајеву. Село је опустело. На крају романа, Филип присуствује отварању хидроцентрале, а част да је пусти у рад припала је инжењеру Родићу. „Зауостависмо се на брежуљку, са кога се видјело цијело језеро. За тренутак кроз моје мисли прохујаше приче о Јарчевој пећини и утвари са звоном. Сјетивши се оног страха претрпљеног у пећини, осјетих задовољство што је заувјек нестала под водом“. Хепиенд не дјелује сладуњаво, већ природно и неусиљено.

Тема романа *Пубертетска чежња* (1999) се разликује од тематике његових раније објављених романа. Он се у делу дотиче најосетљивијег периода детињства из кога се постепено искорачује у свет младалачких немира, снова о жени или о младићу, флуидних треперења срца и уопште необичне, често сневане лепоте. Реч је о данима пубертета у којима се живот младих одвија, у извесном смислу, стихично, покадакд плаховито, идилично или наивно, у грозничавим и напетим сукобима и пламсајима унутрашњих ватрица. То је доба живота у коме се стварност доживљава грозничаво, устрептало и напето. Писац се задржава на оним елементима осећања који узрокују својеврсну емоционалну динамизацију, те отуда у овом роману присуство тренутака сензуалних и наивних усхићења, приказ нежности и светлосне игре духа. У креирању овог романа има и маштовите пишчеве имагинације, али и реалних детаља везаних за живот младих, за њихове шетње, блиске контакте, срамежљивост, али и непрекидне нити љубави која их повезује и у школи, и на улици и уопште у свему ономе што чине. Младић је главни јунак романа, а кроз призму његових осећања преломљене су многе одреднице љубави. Он је у извесном смислу неспретан, бојажљив, чезне

да загрли девојку коју воли, желео би да јој то каже, макар и шапутањем, али не сме да то учини лично, већ бира грамофон и бира песму која симболизује и његову љубав и љубав уопште. Радња је једним делом везана за велеград, а у другом делу романа писац је пребацио радњу у забачено планинско село, да би се опет вратио велеградској средини. У чулима се све запожарило, нека необична светлост озарује младића изнутра, младалачка циркулација крви не да му мира ни спокоја, а све се то слива и вјешто комбинује са доживљајем љетњих одисеја слободе и распуста.

Роман је, у ствари, исповест младића који је дубоко доживео прву љубав, али је, истовремено суочен и са разочарањем. Низом догађаја писац употпуњује причу, чини то суптилно, тражи жаришта конфликта, не избегава да дотакне оно што је чисто еротско, без банализације, већ упечатљиво, те се љубавни немири у роману доживљавају као магнетна сила нежних и радосних осећања. Душевна стања младости су психолошки мотивисана конкретна реалност и својеврсни су мит сунчане и животне лепоте, а ово дело је још једно уметничко откривање писца који је универзалним суштинама мисли превазилазило обим дословног значења прозног текста.

Миленко Ратковић је у кратком роману, прецизније у новели, чији је наслов *Пубертетска чежња* (Либертас, Бијело Поље, 1999) узео за тему пубертетску чежњу једног средњошколца, Бошка Марића, који по завршеној малој матури у једној сеоској школи одлази да настави школовање у Београду. Ово није нова тема у књижевности за младе, али је увек привлачна за писце. Покад кад у делима с овом темом преовладава аутобиографски слој, сећање писца на своју младост и немире који су у њима будили нова осећања, а често је тема фиктивна, али и као таква прилагођена је узрасту читалачке публике. Реч је о оним данима када се млади лагано растају од детињства и када у пубертету, на прагу адолесцентног доба, осећају како се мењају

у души и како их узнемиравају телесни немири, а они нису свесни како се то десило некако на пречац, одједном, а већ им испод носа науснице, док испод кошуљица девојчица бубре брадавице које су некада, у основној школи, биле исте као и брадавице дечака. За то доба Бошкова баба има свој израз: „Чуо је себе“. Деда Перо је, међутим, закључио: „Наш Бошко је у пубертету“. То су речи искусног човека који је имао своје мишљење о женама: „За жене нас веже исконска потреба. Са њима је тешко, а без њих још теже“.

Бошко је такође размишљао о својим немирима о будућности: „Будућност ми је обећавала остварење тајних жеља које су све чешће опсијedale мој мозак и тијело“. Мозак и тело, каже дечак, а то је, у ствари, она врста телесно-духовних промена које су карактеристичне за доба пубертета. У његовом сећању остала је девојчица Милева којој је упутио прво љубавно писмо, али она га је изневерила и показала је писмо не само другарици, већ и разредном старешини. „Никада више нијесам покушао да јој се приближим. Стидио сам се сопствених изјава написаних у оном шкртом писму“.

Бошко из сеоске средине одлази у градску и тамо се среће с многим непознаницама. То су непознанице сличне онима с којима се среће Хајдук Пецикоза Градимира Стојковића. Најпре, Бошко одлази у град у сеоском оделу, с опанцима на ногама, а на вратима га дочекује нељубазна стрина, жена Павла Марића, рођеног брата дечака Бошка, и опомиње га да на асури очисти ципеле, мада је он на ногама имао обичне сеоске опанке. Сусрет с новим друговима у одељењу протекао је као сукоб два различита света. На једној страни били су углађени ученици у градској ношњи, на другој Бошко, усамљен, јединка, „бела врана“, како се у народу каже. Међутим, док су његови другови на постављена питања ћутали и избегавали да подигну руку и погледају професоре у очи, Бошко је тачно и већ првог дана показао је да је одличан математичар. Истог дана Бошко се,

за крако, сукобио с дечаком Радојицом, који га је, без разлога „ногом заплео“, али Бошко је прећутао. Већ следећег дана Радојица је на Бошкову клупу ставио румену јабуку. Била је то јабука помирења и они ће постати нераздвојни другови. Такође, Бошко је између свих девојчица запазио најпре Ирену, а њен лик му је још више почео да лебди пред очима када ју је угледао на тераси исте зграде у којој је становао код стрица.

Ирена је живела у градској породици. Њен отац је био пореклом са села, али мајка је била грађанка, снововски расположена и на оне са села гледала је с понижавањем. Није ни слутила да ће тај дечак који је дошао из неког села Јеловца, за које не зна ни где је, ни да ли уопште постоји на географској карти, ући у њихову кућу да ћерки Ирени помаже у савладавању градива из математике. Но, то се десило једног дана. Професор математике предложио је Ирени да прихвати помоћ свога друга Бошка и она је прихватила то. Учили су свакодневно, ћаскали су о школи и о свему другом о чему могу да разговарају школски другови. Ипак, у Бошковим мислима била је Ирена коју би желео да пољуби, јер за њега је пољубац био изазов. Пољубац је почетак љубави, али најтежи је онај први, можда и најслађи јер се најдуже памти. Посебно се обрадовао када је сазнао да његов друг Радојица има девојку, чак их је променио неколико, а он, неспретан, никако да се снађе. Прихвата позив Радојице да заједно оду у диско клуб, али Бошко не уме да игра, а и атмосфера у дискаћу је задимљена. Играју се неке игре за које он никада није чуо, али је отворен и искрен, то саопштава Радојици да не уме да игра ни танго, ни валцер, ни било коју другу игру. Чак и када би желео да заигра с неком цуром, осећа да му је тело круто, какво је остало и после часова игре у школи за плес. Кад у диско-клубу објаве „даме бирају“, у Бошку срце почне да трепери и очекује да ли ће му прићи нека девојка. Пристаће, по савету Радојице, да игра с њом, макар је и нагазио неколико пута. Он више

није онај исти Бошко са села. Променио је гардеробу и сви су у школи били одушевљени. Отац је продао две овце да свом сину обезбеди пристојно одело, онакво какво се носи у граду.

Бошко је осећао потребу за сексом. Њему није било довољно да само посматра цуре. Сањао је о телесној љубави. Чему постери и часописи на чијим странама су фотографије на којима мушкарци воде љубав са женама? То је илузија, варљива и само визуелно привлачна. Љубав је нешто друго. Бити са женом, осетити је, потврдити себе као мушкарца. Ипак, он одбија да буде са Зојом која је уда-та жена, али је, како му је испричао Радојица, нимфоманка и „радо се одаје полном уживању“ са више мушкараца, што значи да је можда болесна од неке полне болести. Бошко први пут чује реч нимфоманка и одбија Зојино миловање по коси, лицу и мишицама, јер Зоја није то што он тражи и шта очекује. Њему одговара да из прве клупе посматра сексипилну професорицу енглеског језика, али то је један од разлога да ништа не чује од онога што она прича, те отуда и јединица из енглеског.

Прича о Бошку и Ирени наставља се по завршетку школске године у Бошковом селу. Био је одушевљен када је сазнао да се Иренин отац помирио са ћеркином жељом да крене с другом у његово село, а да он са мајком отпутује на море. Противљење Иренине мајке остало је без одјека. Ирена и Бошко завршили су разред, Бошко је поправио јединицу из енглеског, а онда је отрчао до железничке станице, купио је две карте и са Иреном је кренуо у свој завичај, у село Јеловац. Знао је да ће га мештани задиркивати и пребацивати му да је довео младу (одиву, како се у његовом завичају говорило за младу), али био је спреман на све изазове, јер најбитније је било да Ирена буде поред њега. Отац и мајка дочекали су их као драге госте. Ирена је спавала у соби са Бошковом сестром Станом. Бошко је заборавио шамар који му је опалила Ирена када ју је први пут пољубио. Дани у

селу протицали су врло брзо. Ирена се у почетку тешко привикавала на храну, али јој није сметала многобројна породица, у којој се посебно истицао Бошков прадеда Саво, који је много година провео у Америци. Саво је био велики авантуриста. Најпре је био обузет „златном грозницом“, а потом је куповао земљу свестан да ће моћи да је једног дана прода скупље но што ју је платио, и тако се обогатио. До краја живота сањао је, и у десетој деценији живота, да се врати у Америку. Прича о прадеду је прича у причи и нема додирних тачака са основним током приче о Бошку и Ирени.

Ирена је мало дана провела у селу. Бошко је чинио све да јој боравак учини пријатним, чак је штапом плашио жабе да не крекећу у бари, јер то је сметало Ирени. На пашњаку је са њом водио дуге разговоре, а када је повредила ногу, бринуо је о њој. Свима који су га задиркивали, одговорио је да му је Ирена школска другарица, а само једном је рекао да ће можда постати муж и жена.

Иренин, по много чему романтични боравак у Бошковом селу, окончан је нагло. Отац и мајка су дошли по њу и на силу је вратили у Београд. Бошкови родитељи били су згрожени понашањем Београђана, посебно Иренине горде мајке, „покондирене тикве“, која одбија и најближи облик скромног сеоског гостопримства. Незахвалност Ирениних родитеља уверила их је још више да је београдска господа нешто што је далеко од људскости и патријархалног морала. На сличан начин била је прекинута било каква могућност да се настави веза између Бошка и Иренине која му је саопштила да су јој родитељи забранили да се виђа са њим.

Многе турбуленције обележиле су пубертетске дане Бошкове. У његовом сећању су јавне куће и жене сумњивог морала, љубав која се купује новцем, еротска штампа, самозадовољавање, суочавање са истином о Ирени која је себи пронашла дечка док је њему остало да шета с Горданом, да је одведе у парк и да се, на крају, почевши да је милује по грудима, осетивши да то нису праве груди, већ веш-

тачки увећаване, разочара и остане сам са собом, са својим мислима и успоменама. Једна од најдивнијих успомена је Ирена и песма о пубертетској чежњи коју је посветио њој.

Дани Бошковог пубертета су својеврсно ходаће између чежње и немогућности да се његова чежња оствари. То су две екстремне крајности између којих промиче овај средњошколац. Покаткад се чини да гази тихим ходом, чешће се у његовим емоцијама осећају грмљавине и олује, његова осећања су светлуцави флуиди младости, али његов боравак у отуђеној урбаној средини је својеврсна тензија коју успева да потисне и савлада једино захваљујући горш-тачкој природи у којој је провео дане детињства. Управо у свом завичају, једне ноћи, док је лежао на кревету пријатеља Уроша под ведрим небом, осетио је у полусну како га је жудно љубила нека њему непозната жена мислећи вероватно да љуби Уроша, јер није ни могла да претпостави да на Урошевом кревету спава неко други. Тако је Бошку утекла, као краткотрајни сан, и та жена и није се више појавила. Бошко је осећао у себи потребу за уживање, у женским чарима и у њему није било унутрашњих кочница које су га спречавале да приђе жени, али жена је за њега, баш као и за многе његове вршњаке у пубертету, остала тајна и загонетка до које се тешко стиже. Била је то она чаролија у коју се у младости улази као у распусну игру, чаролија која опија и завава, а од које трну не само очни капци, већ и сви делови тела које се буди. Дани пубертета – дани неутаживе жеђи за новим облицима живота – то је тема ове љубавне приче која се не завршава хепиендом. Миленко Ратковић је писао о теми која није нова на свој начин: надахнуто, спонтано, младалачки ведро, без романтичарског патоса, често са заносом који је набрекао од чулности, покаткад луна-тички, загрцнуто и неизвесно као што су и осећања пубертетлија, распламсан до пуног сјаја и духовне и телесне глади. У овом кратком роману нема еротике у порнографском смислу, али има реалне слике урбане средине града у коме

се људи цене по оделу и у коме се љубав купује на улици као обична роба на пијаци. Било је тренутака када је Бошко пожелео да осети женско тело, макар то и било и у јавној кући, али није имао пара да плати, те је његов однос према жени остао до краја чист. Жеља да жену доживи телесно је нормална, у данима побертета је чак и неконтролисана и неукротива, с много непредвидивих имплуса, али писац Миленко Ратковић задржао се само на пубертетској чежњи и није искорачао у телесно које може да повреди жену. У сржи овог дела су координате унутрашњег космоса младих у данима пубертета који су слични пијанству које траје извесно време, да би се, с одрастањем, стишавало и прерасло само у сећање и у успомену.

Поетика књижевника Миленка Ратковића заснована је на начелима људскости, разумевања за свет деце и младих, на изворима завичаја и његовог детињства и на реалистичком односу према свету најмлађих. Деца и млади прихватили су дело овог писца као својину која је само њихова, што потврђује да припада писцима који су много учинили за развој не само црногорске књижевности за децу, већ уопште књижевности за децу. Аутентичан, отворен за комуникацију са најмлађима, овај писац је писао не ради забаве, већ је то била органска потреба да искаже део суштине свога бића и да литерарни набој преточи у велики број прича и романа. Нормално, било је и падова и узлета у процесу његовог развоја као писца. Има у његовом делу и сувишних понављања, и непотребног интерполирања нечег што је раније написано у нову литерарну творевину, има и слабих места у којима је остао недоречен, али остаје чињеница, на коју је указао и Воја Марјановић, да је овај писац „животом и делом оставио траг у времену у коме је живео“.

БИОГРАФИЈА МИЛЕНКА РАТКОВИЋА

Рођен је 16. октобра 1931. у Старом Бару. Дјетињство проведено у завичају најинтересантнији је и најбогатији период у његовом животу. Његово дјетињство пресјечено је ратом. Посебно га је погодила породична трагедија када су Немци, уз помоћ домаћих издајника, стријелени напредне омладинце међу којима и његов шеснаестогодишњег брата Воја.

Средњу економску школу учио је у Београди и Титовграду, а школу за наставнике економске струке у Сарајеву. Ипак, није радио у школама, већ се посветио журналистици. Прве године излажења листа „Титов пионир“ (1950) био је његов уредник. Радио је у „Побједи“ и „Омладинском покрету“, а најдуже је уређивао емисије за дјецу Радија Црне Горе.

Његова пјесма „Море“ награђена је првом наградом на југословенском конкурс у часописа „Пионири“ 1946. године. У савремену југословенску литературу улази приповијетком „Промјена“, награђеном на првом књижевном конкурс у Црној Гори 1949. године. Његова „Диоба Шуњине дружине“ (1951) прва је књига за дјецу у Црној Гори и сматра се родоначелником црногорске књижевности за дјецу.

Седамдесетих година 20. вијека био је најчешће објављивани југословенски писац – само у „Политици“ 305.

прича. Књига „Срна“ уврштена је у лектиру за студенте завршног степена педагошке академије у Црној Гори и Србији, избор прича „Игралиште у парку“ је лектира за основне школе у Црној Гори, а књига „Чамац за жабе“ је лектира за основне школе у Србији. Више од 90 прича објављено је у читанкама неколико држава. Његове приче, које ђаци читају у читанкама и лектири, драга су успомена дјетињства. Својевремено је ушао у југословенска језгра за језик и књижевност, а та изабрана дјела су постала обавезна лектира у свим републикама и покрајинама, па је антологијска прича „Писак локомотиве“ објављена у 17 читанки.

Читавог радног вијека, уз новинарство, бавио се и књижевним радом. Дуго је био у свијету младих, а у новије вријеме окренуо се и старијим читаоцима, опсесивно походећи барску прошлост. У десетак књига написао је својеврсну историју Бара. Ријетко је који писац прирастао завичају као Миленко Ратковић. Његово обимно дјело највише је везано за миље барске средине. Тај локалитет је упечатљиво сликан, једнако у прози за дјецу и у штиву других стваралачких видова. Пишући предано о дјетињству и историји завичаја, чији је дио и сам постао, стекао је реноме најомиљенијег завичајног писца.

Миленко Ратковић је историчар културе Црне Горе. Објавио је књиге: „Књиготворци“, „Неимари културе и просвјете“, „Мали портрети“, „Лучоноше просвјете“, „Култура Бара“. Он је и драмски писац. Позоришни комади „Тајне старога града“, „Генијални проналазак“ и „Вјеверица Мица“ извођени су у Загребу, Краљеву и Подгорици. Бавио се и писањем уџбеника. Објавио је двије граматике и 9 читанки за основну школу у Црној Гори и 7 читанки у Србији.

О књижевном стваралаштву Миленка Ратковића критика је писала често и обимно. Објављено је 160 есеја и приказа, као и есејистичке књиге: др Љубиша Рајковић Кожељац: „Књижевно стваралаштво Миленка Ратковића“, др Воја Марјановић: „Детињство и завичај – есеј о Миленку Ратко-

вићу“, Ратко Делетић: „Миленко Ратковић – живот и књижевни пут“, Весна Јовановић: „Поетика Миленка Ратковића“, „Свијет дјетињства“, есеји о дјелима Миленка Ратковића, др Славољуб Обрадовић: „Портрет Миленка Ратковића“, Весна Јовановић: „Писац дјетињства и завичаја – стварање Миленка Ратковића“.

Добитник је награда и признања: Змајева награда, Окожих, Награда ослобођења Бара, Награда ослобођења Титограда, Југословенска награда за стваралаштво за дјецу „Младо покољење“, Награда за животно дјело Међународног фестивала „Сусрети под Старом маслином“ и Награда за животно дјело Фестивала хумора и сатире у Даниловграду.

Одликован је Орденом рада са сребрним вијенцем и Орденом рада са златним вијенцем. За хуманитарни рад одликован је Сребрним знаком Црвеног крста Југославије.

Предсједник Удружења књижевника Црне Горе и члан Предсједништва Савеза писаца Југославије. Оснивач је и први предсједик Шах клуба у Бару. Учествовао је шест пута на шаховским шампионатима Црне Горе и једном на шампионату Југославије.

КЊИГЕ О МИЛЕНКУ РАТКОВИЋУ

1. Др Љубиша Рајковић Кожељац: „Књижевно стваралаштво Миленка Ратковића“. - Београд, Ново дело, 1988. стр. 166.
2. др Воја Марјановић: „Детињство и завичај – есеј о Миленку Ратковићу“. – Титоград, Траг, 1991. стр. 80.
3. Ратко Делетић: „Миленко Ратковић – живот и књижевни пут“. – Андријевица, Ступови, 1988. стр. 127.
4. „Свијет дјетињства“, есеји о дјелима Миленка Ратковића. – Подгорица. 2002. стр. 117.
5. Весна Јовановић: „Поетика Миленка Ратковића“. – Подгорица, Унирекс, 2010. стр. 120.
6. др Славољуб Обрадовић: „Портрет Миленка Ратковића“. – Бијело Поље, Пегаз, 2009. стр. 162.
7. Весна Јовановић: „Писац дјетињства и завичаја – стварање Миленка Ратковића“. – Бијело Поље, 2015. Стр. 140.

САДРЖАЈ

Дјела Миленка Ратковића у огледалу критике.....	5
Драгољуб Јекнић <i>Стварање за дјецу Миленка Ратковића</i>	23
Радојица Таутовић <i>У сенци родитељског греха</i>	41
Ново Вуковић <i>Дјечја проза Миленка Ратковића</i>	49
Тихомир Петровић <i>Миленко Ратковић</i>	57
Жарко Ђуровић <i>Дјетињство – феномен који траје</i>	61
Воја Марјановић <i>Миленко Ратковић</i>	63
Славољуб Обрадовић <i>Портрет Миленка Ратковића</i>	83
Биографија Миленка Ратковића	153
Књиге о Миленку Ратковићу	157